

ΜΑΡΙΑ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ

# Ο ΡΗΓΑΣ ΣΤΑ ΒΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

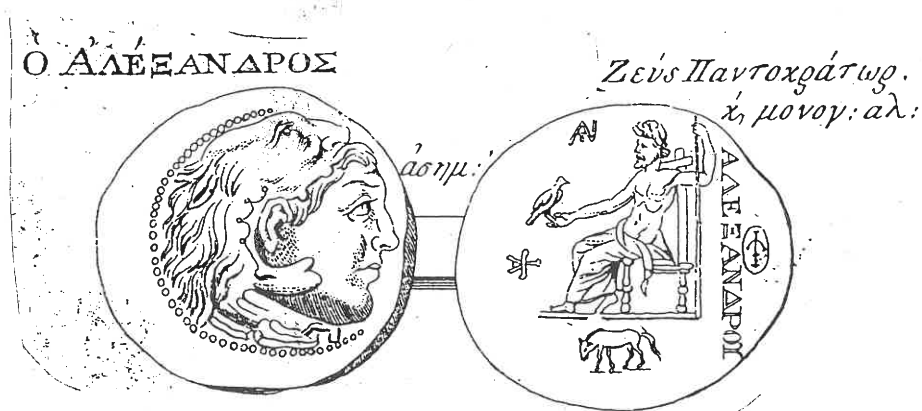
*Ὁ Ἀλέξανδρος. Τόξον εἰς Θῆκην,  
Ῥοπαλὸν κὶ Σάχυς.*



*τῆς Μανγγάλιας.*

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ  
ΦΕΡΩΝ - ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ - ΡΗΓΑ  
ΑΘΗΝΑ 1996

**Ο ΡΗΓΑΣ ΣΤΑ ΒΗΜΑΤΑ  
ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ**



Εικόνα εξωφύλλου: Νόμισμα από το Φύλλο 12 της Χάρτας

Εικόνα εσωφύλλου: Νόμισμα από το Φύλλο 5 της Χάρτας

**ΜΑΡΙΑ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ**

**Ο ΡΗΓΑΣ ΣΤΑ ΒΗΜΑΤΑ  
ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ**

**ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ  
ΦΕΡΩΝ – ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ – ΡΗΓΑ**

**ΑΘΗΝΑ 1996**





Τὸ ἄλλο μέρος τῆς ἀναγραφῆς τοῦ ἡρώου τῆς  
 Ἀλεξάνδρου ἔχει ἄλλο μέρος τῆς τοῦ  
 ἡρώου καὶ ἀναγράφει ἀνακρίσεις τοῦ ἡρώου  
 ἡρώου τῆς τοῦ ἡρώου τῆς τοῦ ἡρώου τῆς  
 ἡρώου τῆς τοῦ ἡρώου τῆς τοῦ ἡρώου τῆς  
 ἡρώου τῆς τοῦ ἡρώου τῆς τοῦ ἡρώου τῆς  
 ἡρώου τῆς τοῦ ἡρώου τῆς τοῦ ἡρώου τῆς  
 ἡρώου τῆς τοῦ ἡρώου τῆς τοῦ ἡρώου τῆς  
 ἡρώου τῆς τοῦ ἡρώου τῆς τοῦ ἡρώου τῆς  
 ἡρώου τῆς τοῦ ἡρώου τῆς τοῦ ἡρώου τῆς

Cette gravure représente le buste d'Alexandre et ses  
 devoirs militaires. D'après une statue romaine trouvée  
 qui se trouve dans le cabinet Impérial à Vienne. Les  
 quatre tableaux au portique, représentent le 1<sup>er</sup> son  
 entrée triomphale dans Babylone le 2<sup>e</sup> la déroute des perses, son  
 au sein qui le 3<sup>e</sup> la déroute finale de Darius, et le 4<sup>e</sup> la  
 mort de son vaincu aux pieds d'Alexandre.



Ὁ Ἀλεξάνδρος γεννηθεὶς ἐν τῷ 356 πρὸ Χριστοῦ, ἐκτρέφετο τῷ  
 φιλοσοφῷ ἐν τῷ Ἀριστοτέλει ἕως τῆς ἡρώου ἀνακρίσεως τῆς  
 ἀνακρίσεως τῆς ἀνακρίσεως ἀνακρίσεως τῆς ἀνακρίσεως τῆς  
 ἀνακρίσεως τῆς ἀνακρίσεως ἀνακρίσεως τῆς ἀνακρίσεως τῆς  
 ἀνακρίσεως τῆς ἀνακρίσεως ἀνακρίσεως τῆς ἀνακρίσεως τῆς  
 ἀνακρίσεως τῆς ἀνακρίσεως ἀνακρίσεως τῆς ἀνακρίσεως τῆς  
 ἀνακρίσεως τῆς ἀνακρίσεως ἀνακρίσεως τῆς ἀνακρίσεως τῆς  
 ἀνακρίσεως τῆς ἀνακρίσεως ἀνακρίσεως τῆς ἀνακρίσεως τῆς  
 ἀνακρίσεως τῆς ἀνακρίσεως ἀνακρίσεως τῆς ἀνακρίσεως τῆς  
 ἀνακρίσεως τῆς ἀνακρίσεως ἀνακρίσεως τῆς ἀνακρίσεως τῆς

Alexandre né en 356 avant J. C. éleva les plus belles  
 de son siècle, fit ses premières preuves de valeur et de talent  
 militaires à la bataille de Chéronée sous le commandement de son  
 père, auquel il succéda au trône de Macédoine à 20 ans. Le même  
 chef d'armée en 333 il en défit toutes les forces ennemi les  
 Perses, dont il détruisit l'empire immense et envahit l'Afrique, et  
 qu'il vainquit au sein plusieurs villes considérables, même  
 sous ses yeux. Les Grecs furent leur assistance, et mourut âgé  
 de 32 ans, après en avoir régné 12.

Ἐκδόθη παρὰ τὸ Ἦθη Βασιλεῖοῦ Θεσσαλῶν,  
 παρὰ τὸν Βασιλεῖον, ἐν Θεσσαλονίκῃ, 1797.

Bibliothèque Royale de Valenciennes, par les soins de la ville.

Εἰκόνα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ στρατηγῶν του με ἐλληνικό καὶ γαλλικό  
 κείμενο. Ἐκδοση Ρῆγα 1797.

## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος .....	9
Ο Ρήγας στα βήματα του Μ. Αλεξάνδρου .....	13
Ρήγας – Ιουλιανός – Ηρακλής – Ρόπαλον .....	35
Ρήγας και Απολλώνιος ο Ρόδιος .....	47
Ρήγας: « <i>Νέος Ραψάκης</i> » .....	59
Τύρας – Οφιούσα – Πλίνιος .....	71
Μελίτη – Μέλεδα – Ναυάγιο Αποστόλου Παύλου – Άρατος .....	79
Ρήγας – Νέος Ισραήλ .....	87
Νομίσματα – Κείμενα (Πίνακες) .....	93

## ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στο Β' Συνέδριο της «Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης» «**ΦΕΡΩΝ – ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ – ΡΗΓΑ**», που έγινε στο Βελεστίνο 2-4 Οκτωβρίου 1992, ανακοίνωσα το θέμα «**Ο Ρήγας στα βήματα του Μ. Αλεξάνδρου**».

Το τωρινό δημοσίευμα αποτελεί ολοκληρωμένη διαπραγμάτευση του θέματος αυτού.

Είναι παράδοξο το γεγονός της σύνδεσης του Ρήγα, από όλους τους μέχρι σήμερα ερευνητές του, με το Βαλκανικό χώρο, μειώνοντας έτσι ανεπίτρεπτα τις διαστάσεις των οραμάτων του πρωτομάρτυρα. Με τη νέα ανάγνωση του έργου του επιχειρείται ταυτόχρονα και ο προσανατολισμός της έρευνας σε χώρους εκτός των συνήθως προσδιοριζομένων.

Έτσι δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στην επιλογή των νομισμάτων, στη μυθολογία τους, στα σχόλια εντός της Χάρτας (Ελλάδος και Μολδαβίας) καθώς και στις διαφαινόμενες σχέσεις του έργου του με τη γενικότερη εκκλησιαστική φιλολογία και προϊστορία. Το επαναστατικό έργο του Ρήγα δεν είναι μονοσήμαντα επαναστατικό, πολιτικό δηλαδή και κοινωνικό, διαθέτει αντίθετα και όλα εκείνα τα στοιχεία που καθιστούν τον πρωτεργάτη Ρήγα οικουμενικό αναμορφωτή. Η εκπόρευση των στόχων ήταν, αναμφισβήτητα, ελληνική. Η υλοποίησή τους όμως ήταν Οικουμενική. Χρειάστηκε για να φτάσουμε σ' αυτά τα συμπεράσματα να αναζητήσουμε τους λόγους που τον οδήγησαν από το να σημειώνει το σημείο του ναυαγίου του Απ. Παύλου μέχρι τον υπερτονισμό του αυτοκράτορα Ιουλιανού στη Χάρτα, καθώς και στην προβολή του Ίναχου

κοντά στον εξόριστο Οβίδιο, και τον Μ. Αλέξανδρο εισερχόμενο και προσκυνούμενο στην Ιερουσαλήμ.

Άλλοτε πάλι έπεφτε άπλετο φως στους προβληματισμούς μας αν επιχειρούσαμε ορισμένους συσχετισμούς που δεν έγιναν μέχρι σήμερα και που ωστόσο επιλύουν θεμελιώδη θέματα γύρω όχι μόνο από τον Ρήγα και το έργο του, αλλά και γύρω από τις ατραπούς των ιδεολογικών διαστρωματώσεων του Ελληνισμού.

Νομίζω ότι μας διέφευγε η παράμετρος της Εβραϊκής προϊστορίας και ιστορίας, ώστε να μπορέσουμε να επιλύσουμε με μεγαλύτερη ευχέρεια θέματα νεοελληνικής οικοδομής και συμπεριφοράς. Κάτω από την άποψη αυτή εκφεύγει το έργο του Ρήγα από τα στενά όρια που τοποθετήθηκε μέχρι σήμερα και ανάγεται σε χώρους που είναι απαραίτητο να μελετηθούν από την αρχή.

Είναι καιρός να προβληματίσει και η **Οφειούσα** από τον Πλίνιο και η «**βοδωμένη**» Βαβυλώνα και ο **Ραψάκης** προκειμένου να βρούμε το χαμένο νήμα των βημάτων του Ρήγα. Ο Μ. Αλέξανδρος αποτελεί για τον Ρήγα τον οδηγό της δικής του ανά τον κόσμο επαναστατικής-αναμορφωτικής πορείας. Η Τεργέστη και ο Δούναβις έκοψαν την πορεία. Η επανάσταση και η «απελευθέρωση» ήταν ευτελισμός των οραματισμών του Ρήγα. Η παγκοσμιότητα των οραματισμών του ενδύθηκε, μετά την απώλειά του, το ρακένδυτο ένδυμα των πολλαπλών αποχρώσεων (Ρώσων, Άγγλων, Γάλλων κ.λπ.) για τον ελληνικό χώρο και εντολοδόχων στενών συμφερόντων για τον «ενωμένο» ευρωπαϊκό. Ο προάγγελος της ενότητας των Κρατών δεν μνημονεύεται κάτω απ' αυτή την ιδιότητα, αλλά χρωματίζεται με χρώματα της δικής μας επιλογής. Η «θεογονία» του παράλληλα προς την Κοσμογονία του θα οδηγούσε ασφαλώς σε νέα παγκόσμια σχήματα, τύπου ελληνιστικού με τις σύγχρονες αναλογίες και διαστάσεις. Αυτό δεν έγινε.

Οφείλουμε όμως να ανακηρύξουμε από τώρα τον Ρήγα, ομόλογο του Μ. Αλεξάνδρου και κάτω απ' αυτές τις προ-

διαγραφές να ξεκινήσουμε από την αρχή τη μελέτη του έργου του. Από τον ταύρο και τον βουν μέχρι τον Ηρακλή και τα ρόπαλά του. Από τη Μακεδονική φάλαγγα μέχρι τα άδυστα του ναού και τους διαλόγους Προφήτη και Αλέξανδρου ή Ρήγα και Δευκαλίωνα. Δεν πρόκειται για μυθολογίες ούτε αρχαιογνωσίες· ας αποφύγουμε τους εύκολους χαρακτηρισμούς. Πρόκειται για εγχείρημα που για **πρώτη φορά επιχειρείται** στην ελληνική και παγκόσμια ιστορία μετά τον Αλέξανδρο. Και το εγχείρημα αυτό είναι του Ρήγα. Προσκυνούσε στους τάφους των Μακεδόνων βασιλέων και προσανατόλιζε με τα σχόλιά του τον αναγνώστη και παραλήπτη των πολύτιμων θησαυρών της σκέψης του. Μιλούσε συνέχεια με τον Αλέξανδρο ο Ρήγας από τότε που ο εκλεκτός εκείνος «διαλεγόταν» με τους Θεσσαλούς και παρακαλούσε τους θεούς να βοηθήσουν και να ενισχύσουν τους Έλληνες (Πλουτάρχου, Αλέξανδρος, 33). Τον παρακολουθούσε τον Αλέξανδρο σε λόγια και σε έργα ο Ρήγας, αφού και το όνομα «**Εφημερίς**» από τον **Αλέξανδρο** του Πλουτάρχου μάλλον τον δανείζεται (Πλουτάρχου, Αλέξανδρος, 76 βλ. F. Jacoby, Die Fragmente der Griechischen Historiker, zweiter Teil ...Hellenika. Berlin 1926, σ. 618 κ.ε.), όπου: Στις «**Εφημερίδες**» γράφονται τα σχετικά με την αρρώστια του Αλεξάνδρου. Η «Χάρτα» του είναι και «Εφημερίς» αφού έχει **πίνακες** με ιστορικά και στρατιωτικά γεγονότα. Είναι καιρός να αρχίσουμε τη μελέτη των **παραλλήλων βίων** του Μ. Αλεξάνδρου και του Ρήγα Βελεστινλή. Ας μεταφέρουμε την έρευνα από τα Βαλκάνια – χωρίς να αποκλείονται – στην Πέργαμο, την Έφεσο, την Αντιόχεια, τη Σιδώνα, τη Γάζα, την Αλεξάνδρεια και **εκεί** θα ξαναβρούμε τον Ρήγα να συνομιλεί ελληνικά στην Αίγυπτο και την Αιθιοπία και να μοιράζει το **Θούριο**, το **Χάρτη**, τον **Αλέξανδρο**. Εκεί θα συνομιλούσε και με τους θεούς. Ο Θεσσαλός και ο Μακεδόνας μαζί με τους διαδόχους έχτιζαν το μέλλον. Ο εξελληνισμός είχε ανακοπεί μετά τους διαδόχους. Τη

σκυτάλη έπαιρνε ο Ρήγας. Ο Αλέξανδρος πήρε την προσωυμία **Μέγας** και κατά το λεξικό «Το Ελληνικόν Μέγας έχει την καταγωγήν αυτού εκ του Ζενδικού ή Πεχλεβικού Μωγ, του οποίου η ρίζα είναι Μεχ, Μαχ, μεταβάσα εις την Χαλδαϊκή, καθ' ον καιρόν ο λαός της Βαβυλώνος παρεδέχθη το θρησκευτικόν σύμβολον των Περσών, και εσήμαινε παρ' αυτοίς την των ιερωμένων και μεμυημένων τα απόρρητα της θρησκείας, τάξιν, τους Μάγους. Ταύτης παράγωγον, εμφανιόμενον αριδηλότερον εις το Λατινικόν Magnus, είναι το Εβραϊκόν Μαγώγ και το Περσικόν Μομπέδ, διδάσκαλος, λόγιος». (Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης ... υπό Σκαρλάτου Δ. του Βυζαντίου... εν Αθήναις. Εκ της τυπογραφίας Ανδρέου Κορομηλά, 1852, σελ. ια'-ιβ' (Προλεγόμενα).

**Βαβυλώνα** μνημονεύει ο Ρήγας και **Ραψάκη** τον είπαν. Προσπάθησε με το Σύνταγμά του να επαναλάβει το πείραμα του Μ. Αλεξάνδρου. Έδινε με το θεωρητικό πολιτικό του κείμενο τις ίδιες διαστάσεις των πολιτικών υποσχέσεων του Μ. Αλεξάνδρου: Σεβασμός σε κάθε ιδιαιτερότητα φυλετική, θρησκευτική ή άλλη. Μέσα από τον Ρήγα πρόβαλε η ενότητα του Μεσογειακού χώρου. Ίσως αντί να επιμένουμε στα περί «**Βαλκανικής Ομοσπονδίας**» θα έπρεπε από τώρα να θεωρούμε τον Ρήγα θεμελιωτή και πρωτεργάτη – έστω και στα οράματα – της «**Οικουμενικής Ομοσπονδίας**».

## **Ο Ρήγας στα βήματα του Μ. Αλεξάνδρου**

Απαράδεκτα μυωπικά μέχρι σήμερα η έρευνα γύρω από τον Ρήγα περιορίστηκε να επαναλαμβάνει εν χορώ τα περί δήθεν **ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ** σχέδιά του και να ισχυρίζεται ότι αυτό δηλώνεται με τρόπο αδιαφιλονίκητο στο κυριότερο επαναστατικό έργο του, το **Θούριο**. Αδικαιολόγητα – για να μην πω σκόπιμα – απομονώθηκε από το όλο έργο του η προτροπή:

**Βουλγάροι κι Αρβανίτες, Αρμένιοι και Ρωμιοί** από το **Θούριο** για να προβληθούν οι κατά τους ερμηνευτές του προθέσεις του, ενώ, όπως θα δούμε, αυτές οι δήθεν προθέσεις είναι προφανές ότι ήταν μόνο στα μυαλά των μελετητών του, όχι όμως και στα δικά του οράματα. Ο Ρήγας με χίλιους τρόπους μας έδειξε ότι ήθελε να επικοινωνήσει όχι μόνο με τους Έλληνες ούτε μόνο με τους Βαλκανικούς λαούς, για να κινήσει επανάσταση και να θεμελιώσει νέο μοντέλο Πολιτείας, την Οικουμενική. Ο χώρος των σχεδίων του εκάλυπτε τόσο τους δηλωμένους από τη Χάρτα χώρους, όπως αυτοί προκύπτουν αμέσως από τον τίτλο, που καλύπτει Ασία και Μεσόγειο και όλη τη Μέση Ανατολή μέσω των Αποικιών, καθώς και από το υπόλοιπο έργο του, δηλαδή τα σχόλια στη Χάρτα, τις επιλογές με τις παραστάσεις των νομισμάτων, τον τόπο προέλευσής τους κ.λπ.

Ο Ρήγας τύπωσε το 1797 την προσωπογραφία του **ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ**, αν και στη Χάρτα (1796-1797) επανειλημμένα κάνει αναφορές είτε με σχόλια είτε με την παράθεση νομισμάτων που φέρουν τη μορφή του. Παραπέμπει επίσης στον Αλέξανδρο αφού αναφέρεται

στη δική του εποχή, την ελληνιστική, με όλα τα σημάδια που μας δίνει. Αναβιώνει η περίοδος της Αλεξάνδρειας και των διαδόχων όχι μόνο με τη συγκεκριμένη του αναφορά σ' αυτήν αλλά και με τα σύμβολα των αλληγοριών και των εμβλημάτων. Ο ίδιος ο Ρήγας δίνει **εξηγήσεις** για το τι επιδιώκει και εξηγήσεις μάλιστα δίγλωσσες.

Στα 1.200 αντίτυπα της μορφής του **Μεγάλου Αλεξάνδρου**, που βρήκε και ανατύπωσε από την Εθνική βιβλιοθήκη της Βιέννης, παρέχει ο ίδιος τις αναγκαίες εξηγήσεις:

«Το εγχάραγμα τούτο παριστάνει το πρόσωπον του Αλεξάνδρου και των 4: αρχιστρατήγων του, καθ' ομοίωσιν μιας Ανατολικής κοκκίνης πέτρας αγάθου, ήτις ευρίσκεται εις το Αυτοκρατορικόν Ταμείον εν Βιέννη. Τα 4: τριγυρινά εικονίσματα παριστάνουν: το 1 την θριαμβευτικήν είσοδόν του εις την Βαβυλώνα. Το 2: την φυγήν των Περσών εις τον Γρανικόν ποταμόν. Το 3: την ήτταν του Δαρείου, και το 4: την φαμίλιαν του νικημένου τούτου βασιλέως εις τους πόδας του Αλεξάνδρου.

Ο Αλέξανδρος, γεννηθείς εις τους 355: προ Χριστού, εσπούδαξε την φιλοσοφίαν εις τον Αριστοτέλη, έκαμε τα πρώτα δείγματα της ανδρείας και της πολεμικής αξιότητός του εις την μάχην της Χαιρωνείας, υπό την διοίκησιν του πατρός του, και διεδέχθη τον θρόνον της Μακεδωνίας 21: χρόνου, γνωρισθείς αρχηγός των Ελλήνων εις τους 333: διεύθυνε τας δυνάμεις των κατά των Περσών, εχάλασε την αυτοκρατορίαν των εις την Ασίαν και Αφρικήν και την ήνωσε με την εδικήν του. Πολλάί αξιόλογοι πόλεις, σχεδόν και την σήμερον ακόμι, τω χρεωστούν την ύπαρξίν τους. απέθανε 32: χρόνων, βασιλεύσας 12.

Εξεδόθη παρά του **Ρήγα Βελεστινλή Θετταλού**, χάριν των Ελλήνων και φιλελλήνων, 1797:»<sup>1</sup>.

«Cette gravure represente le buste d' Alexandre, et ceux de ses 4 généraux, d' après une agathe rouge orientale, qui se trouve dans le Cabinet Imperial à Vienne. Les



quatre tableaux au porteur representent: Le 1<sup>er</sup> son entrée triomphal dans Babylone; le 2<sup>me</sup> la deroute des Persans au Granique: le 3<sup>me</sup> la defaite totale de Darius, et le 4<sup>me</sup> la famille de ce roi vaincû aux pieds d' Alexandre.

Alexandre, né en 355 avant J.C., étudiât la philosophie sous Aristote, fit ses premières preuves de valeur et de talents militaires à la bataille de Chironée sous le commandement de son père, auquel il succédât au trône de Macédoine à 21 ans. Reconû chef des Grecs en 333, il en dirigeât toutes les forces contre les Perses, dont il détruisit l' empire en Asie et en Afrique, et qu' il joignit au sien. Plusieurs villes considérables, même encore aujourd' hui, lui doivent leur existence. Il mourut âgé de 32 ans, après en avoir régné 12.

Publié par **Rigas Velestinli Thessalien** en faveur des Grecs et les amis de la Grèce».

Υπάρχει μάλιστα και η παράσταση του λίθου σε φυσικό μέγεθος, απόπου η αντιγραφή της εικόνας και φέρει και την επιγραφή **μέγεθος της πέτρας**.

Και μόνο από την μέχρι τώρα «ερμηνεία» του Ρήγα αμέσως σημειώνουμε τον βηματισμό του: Βαβυλώνα – Γρανικός. Η «**θριαμβευτική**» μάλιστα «**είσοδος**» του Μεγάλου Αλεξάνδρου στη Βαβυλώνα αναπέμπει σ' όλη την γύρω από το θέμα αυτό φιλολογική παράδοση και κυρίως φέρνει στο νου ό,τι γνωρίζουμε από τις «Διηγήσεις» γύρω από τον Αλέξανδρο. Φυσικά όλα αυτά βρίσκονται στο φιλολογικό οπλοστάσιο του Ρήγα και μας δίνει τις αποδείξεις ο ίδιος. Παρέχει κάτω από την εικόνα του Μ. Αλεξάνδρου και το βιογραφικό του (ελληνικά - γαλλικά), όπως είδαμε.

Η πέτρα απ' όπου ο Ρήγας παίρνει την εικόνα του Μ. Αλεξάνδρου είναι οκτάγωνη. Το τι περιλαμβάνουν αυτές οι γωνίες το δίνω από την περιγραφή του Σπ. Λάμπρου<sup>2</sup>:

«*Τας τέσσαρας γωνίας κατέχουσι κεφαλαί φέρουσαι τας επιγραφάς **ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΣ, ΚΑΣΣΑΝΔΡΟΣ, ΣΕΛΕΥΚΟΣ***

και **ΑΝΤΙΓΟΝΟΣ**. Και ο μεν Πτολεμαίος, κοσμών την κάτω αριστεράν γωνίαν, παριστάνεται κατά κατατομήν και έχει μορφήν πρεσβυτικήν, ο δε Κάσσανδρος, κατέχων την κάτω δεξιάν γωνίαν, φέρει κράνος, ο Σέλευκος είν' εκτετυπωμένος εν τη άνω αριστερά και ο Αντίγονος, νεαρός και φορών κράνος, εν τη άνω δεξιά.

Τα δε κατά το παρατεθέν σημείωμα του Ρήγα 4 τριγυρινά εικονίσματα (*quatre tableaux au rourtour*) ανταποκρίνονται προς τα εν αυτώ αναγραφόμενα θέματα. Και εν μεν τη κατά το κάτω μέρος εικόνι, εν η παριστάνεται **η εις την Βαβυλώνα είσοδος του Αλεξάνδρου**, διακρίνομεν πομπήν μεγαλοπρεπή, λάβαρα, δάδας, αυλούς, κιθάρας. Οι δε φέροντες ταύτα πομπαγωγοί προπορεύονται λαμπρού διτρόχου άρματος, συρομένου υπό μεγάλου ελέφανος. Εντός δ' αυτού φέρων κράνος εικονίζεται ο νεαρός **Αλέξανδρος**. Όπισθεν δε του άρματος έπονται έφιπποι, και την όλην εικόνα κλείουσι κατά τα πλάγια πυραί και αψίδες.

Η δ' εν τη κατά τον **Γρανικόν ποταμόν μάχη φυγή των Περσών** παριστάνεται άτακτος και βεβιασμένη εν συμφυρμώ τόξων και σημαιών, ίππων και ανδρών πιπτόντων. Και το μεν μέσον της παραστάσεως κατέχει ο ποταμός· απώτερον δε διαφαίνεται άλλη παράταξις στρατού και εν τω δεξιώ άκρω δένδρον.

Δια δε της τρίτης εικόνας της παριστανούσης την **ήτταν του Δαρείου** μετατιθέμεθα εις μάχην, καθ' ην ο **μακεδονικός στρατός** προελαύνει, **ηγουμένου του Αλεξάνδρου** καταφανούς επί ίππου θυμοειδούς. Φεύγει δε προ των επελευνόντων Μακεδόνων ή ίππος των Περσών. Και τινες μεν των ίππων φέρουσιν έτι τους φεύγοντας αναβάτας, άλλοι δε τρέχουσιν άνευ των αναβατών, κειμένων χαμαί. Εν δε τω άκρω αριστερώ παριστάνεται δένδρον.

Η δε τελευταία εικών η εξεικονίζουσα την οικογένειαν του ηττημένου Δαρείου παριστάνει σκηνήν ανηρητημένην

από των κλάδων δύο δένδρων και ανοικτήν. Υπ' αυτήν δε κάθηνται γυναίκες κατηφή έχουσαι την όψιν, **έτοιμαι να κλίνωσι γόνυ προ του εισερχομένου Αλεξάνδρου** έχοντος ένα και μόνον ακόλουθον. Όρθιαι δε περί αυτάς ίστανται δέκα άλλαι γυναίκες, εν αις μία γηραιά παρασκευάζεται **ν' ασπασθή τους πόδας του Αλεξάνδρου**. Μακράν δε διαφαίνονται άλλαι σκηναί του στρατοπέδου και δένδρα.

Αι δε τέσσαρες εικόνες των στρατηγών και αι τέσσαρες περίξ παραστάσεις πλαισιούσι την εν τω μέσω **μεγαλοπρεπή εικόνα του Αλεξάνδρου**, εν κατατομή παριστανόμενου και φέροντος κράνος, εφ' ου Πήγασος. Έχει δ' ο **Μακεδών** ωραίαν βοστρυχώδη κόμην και ωραιοτάτους μεστούς εκφράσεως και πυρός του οφθαλμούς. Επί δε του μόλις προφαινομένου θώρακος υπάρχει επιτετυπωμένον γοργόνιον έχον όψιν παιδικής κεφαλής<sup>3</sup>.

Στον Θούριο τον Ρήγα τον ακολουθούσε ο Μέγας Αλέξανδρος και η πορεία του στην Αίγυπτο (Μισίρ).

**Του Μισιριού ασλάνια, για πρώτη σας δουλειά,  
δικόν σας έναν μπέη κάμετε βασιλιά·  
Χαράτζι της Αιγύπτου στην Πόλ' ας μη φανή,  
για να φοφήσ' ο λύκος, οπού σας τυραννεί.  
Ν' ανάψωμεν μια φλόγα σε όλην την Τουρκιά,  
να τρέξ' από την Μπόσνα και ως την Αραπιά!**

Εμείς όμως επιμένουμε – δηλαδή όχι εμείς, αλλά οι περί τον Ρήγα ερευνητές – να ξεχωρίζουμε τους στίχους:

Βουλγάροι κι Αρβανίτες, Αρμένιοι κ.λπ.

και ξεχάσαμε το:

**Μ' εμάς κ' εσείς, Μαλτζέοι, γενήτ' ένα κορμί·**

και το:

## **Α ρ ά π η δ ε ς και ά σ π ρ ο ι...**

Κυριολεκτικά δηλώνει ο Ρήγας – έστω και αν δεν είχαμε κάνει κανένα συσχετισμό με τον Αλέξανδρο – τον γεωγραφικό του χώρο και τ' όρια της προτεινόμενης δράσης.

**Σ' Ανατολή και Δύσι και Νότον και Βοριά.**

Στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα έφτασε ο Μ. Αλέξανδρος και ο Νέος Μ. Αλέξανδρος, ο Ρήγας ο Βελεστινλής, ακολουθεί τα βήματά του.

Εύγλωττα σημάδια αυτής της πορείας είναι και τα επιλεγόμενα από το Ρήγα **νομίσματα** με τη μορφή του Μ. Αλεξάνδρου.

Στο φ. 12 της «Χάρτας της Ελλάδος» έχουμε σχόλια του Ρήγα:

**Ο Αλέξανδρος – τόξον εις θήκην, ρόπαλον και στάχυσ.**

**ΚΑΛΑΤΙΑΣ, ασ. της Μανγγάλιας<sup>4</sup>.**

και στο φ. 5 έχουμε από ανάγνωση του Ρήγα:

**Ο Αλέξανδρος – Ζεύς Παντοκράτωρ και μονόγρ. αλ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, ασημ.<sup>5</sup>**

Δεν είναι μόνο η ολοπρόσωπη εικόνα του Μ. Αλεξάνδρου, ούτε οι παραστάσεις του στα νομίσματα, είναι και οι ιδιαίτερες και φωνασκούσες επισημάνσεις του μέσα σε συγκεκριμένους γεωγραφικούς προσδιορισμούς στη Χάρτα. Έτσι στο φ. αρ. 6 υπογραμμίζει:

**Γρανικός, ουστράβολα δερé  
π(οταμός). Εδώ ενίκησεν πρώτον  
ο Αλέξανδρος τον Δαρείον**

Και στο φ. της Χάρτας, αριθ. 8 γράφει:

**Έδεσσα. Εδώ εθάπτοντο οι βασιλείς των  
Μακεδόνων.**

**Πέλλα, πατρίς Αλεξάνδρου**

Η αποκρυπτογράφηση και ανάγνωση της σκέψης του Ρήγα γίνεται ευχερής. Είναι πολυφωνικά τα σύμβολά του· από τη μια η **Αθηνά, ο Απόλλων, ο Πήγασος, ο Δίας, ο Βάκχος, ο Ήλιος** με τα φτερά, η κεφαλή του **Ηλίου, ο Ταύρος, ο Βους, ο Μελέαγρος, ο Λαβύρινθος, η Κνωσσός** κ.λπ., από την άλλη το «**ρόπαλο του Ηρακλή**» ως επαναστατική αλληγορία και ως ονομασία της «**Νέας Πολιτικής Διοίκησης**», καθώς και η εικόνα του **Μ. Αλεξάνδρου**, αποτελούν συνδυετικούς κρίκους προϊστορίας και Ιστορίας όλων των περιόδων (και της Βυζαντινής) με υποδηλώσεις ονομάτων και κατάλογο μυθικών και ιστορικών βασιλέων.

Σαφής γίνεται τώρα ο κώδικας επικοινωνίας του Ρήγα με όλους τους λαούς· επικεντρώνει όμως την προσοχή του στην περίοδο του **Μ. Αλεξάνδρου**, που ήταν κοινή η γλώσσα και κοινή η «κυκλοφορία των **νομισμάτων**» με ευανάγνωστα τα σύμβολά τους, αποκαλυπτικά και των προθέσεων Αλεξάνδρου και Ρήγα: να συγχωνεύσουν Ελλάδα – Ευρώπη – Ασία – Αίγυπτο – Αφρική με αφετηρία και ρυθμιστικό παράγοντα το ελληνικό πνεύμα, όπως το προσδιορίζει ο Ισοκράτης, ως χαρακτηριστικό ελληνικότητας και εθνικής ταυτότητας. Επιχείρησαν και οι δύο, Ρήγας και Αλέξανδρος, την πολιτική αναμόρφωση, εισηγήθηκαν την ανεξιθρησκεία και τη συνύπαρξη των θεοτήτων, ελληνικών, ασιατικών, αιγυπτιακών. Σχεδίαζαν πατρίδα την Οικουμένη με τη γεφύρωση των όποιων αντιθέσεων. (Βλ. Ιστορία Ελληνικού Έθνους, τ. Δ', σ. 226-231).

Η «**Χάρτα της Ελλάδος**» ήταν ταυτόχρονα **ιερή γραφή** και «**εθνική**» κάτι αντίστοιχο με τη **Γεωγραφία** του G. Hornius, που στέλνει ο Πρίγκος στο σχολείο της Ζαγο-

ράς<sup>6</sup>. Ο Ρήγας ακολουθεί τις προφητείες, όπως του Δανιήλ, όπου ο Τράγος (= Μ. Αλέξανδρος) θα νικήσει τον Κριό (= Πέρση).

Δανιήλ, κεφ. Η', 20-25

«ο κριός, ον είδες, ο έχων τα κέρατα βασιλεύς Μήδων και Περσών, ο τράγος των αιγών βασιλεύς Ελλήνων· και το κέρας το μέγα, ο ην αναμέσον των οφθαλμών αυτού, αυτός εστιν ο βασιλεύς ο πρώτος. Και του συντριβέντος, ου έστησαν τέσσαρα κέρατα υποκάτω, τέσσαρες βασιλείς εκ του έθνους αυτού αναστήσονται και ουκ εν τη ισχύϊ αυτού, και επ' εσχάτων της βασιλείας αυτών, πληρουμένων των αμαρτιών αυτών, αναστήσεται βασιλεύς αναιδής προσώπω και συνίων προβλήματα. και κραταιά η ισχύς αυτού και θαυμαστά διαφθερεί και κατευθυνεί και ποιήσει και διαφθερεί ισχυρούς και λαόν άγιον».

και σε μετάφραση:

«Ο κριός τον οποίον είδες, ο έχων τα δύο κέρατα, είναι οι βασιλείς της Μηδίας και της Περσίας. Και ο τριχωτός τράγος είναι ο βασιλεύς της Ελλάδος· και το κέρας το μέγα, το μεταξύ των οφθαλμών αυτού, αυτός είναι ο πρώτος βασιλεύς. Το δε ότι συνετρίβη, και ανέβησαν τέσσαρα αντ' αυτού, δηλοί ότι τέσσαρα βασίλεια θέλουσιν εγερθή εκ του έθνους τούτου· πλην ουχί κατά την δύναμιν αυτού. Και εν τοις εσχάτοις καιροίς της βασιλείας αυτών, όταν αι ανομίες φθάσωσιν εις το πλήρες, θέλει εγερθή βασιλεύς σκληροπρόσωπος, και συνετός εις πανουργίας. Και η δύναμις αυτού θέλει είσθαι ισχυρά, ουχί όμως εξ ίδιας αυτού δυνάμεως και θέλει αφανίζει εξαισίως, και θέλει ευοδούσθαι και κατορθώνει, και θέλει αφανίζει τους ισχυρούς, και τον λαόν τον άγιον. (Πρβλ. και Δανιήλ Η', 5-8 και Φ. Ιώσηπο, Τα ευρισκόμενα, τ. Α', βιβλ. ΧΙ, κεφ. Η').

Στην εποχή του Δανιήλ έγινε η προφητεία και εκπληρώθηκε αργότερα:

έτι δε και εν τω Δανιήλ, Βαβυλωνίων βασιλευόντων τότε, τω Ναβουχοδονόσορ δείκνυνται αι εσόμεναι βασιλείαι μετ' αυτόν. δείκνυνται δε δια της εικόνας, χρυσίου μεν της Βαβυλωνίων αρχής ονομαζομένης, αργυρίου δε της Περσών, χαλκού δε της Μακεδόνων, σιδήρου δε της Ρωμαίων.

και πάλιν εν τω αυτώ προφήτη τα περί Δαρείον και Αλέξανδρον και τους τέσσαρας διαδόχους Αλεξάνδρου του Μακεδόνων βασιλέως και Πτολεμαίων τον της Αιγύπτου άρξαντα, τον επικαλούμενον Λαγών, ούτως προφητεύεται· 'Και ιδού τράγος αιγών ήρχετο από λιβός επί πρόσωπον πάσης της γης. και τω τράγω κέρας ανά μέσον των οφθαλμών. και ήλθεν έως του κριού του τα κέρατα έχοντος, ου είδον εσώτος ενώπιον του Ουβάλ, και έδραμε προς αυτόν ενώπιον της ισχύος αυτού. και είδον αυτόν φθάνοντα έως του κριού και εξηγηρίωθη προς αυτόν και έπαισε τον κριόν και συνέτριψεν αμφοτέρα τα κέρατα αυτού, και ουκ ην ισχύς τω κριώ στήναι ενώπιον αυτού και έρριψεν αυτόν επί την γην και συνεπάτησεν αυτόν και ουκ ην ο εξαιρούμενος τον κριόν εκ χειρός αυτού. και ο τράγος των αιγών εμεγαλύνθη έως σφόδρα. και εν τω ισχύσαι αυτόν συνετρίβη το κέρασ αυτού το μέγα, και ανέβη έτερα κέρατα υποκάτω αυτού εις τους τέσσαρας ανέμους του ουρανού, και εκ του ενός εξήλθε κέρασ εν ισχυρόν και εμεγαλύνθη περισσώς προς τον νότον και την δύσιν'. (Ευσέβιος, Ευαγγελική Προπαρασκευή, ΣΤ', ια').

Στην εποχή του Ρήγα αναπέμπεται από τον Ι. Πρίγκο δέηση επανεμφάνισης του **Μ. Αλεξάνδρου**:

**«ΑΝΑΣΤΗΣΕ ΘΕΕ ΜΟΥ  
ΕΝΑΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ ΜΑΚΕΔΟΝΑ  
ΝΑ ΕΛΕΥΘΕΡΩΣΕΙ  
ΤΗΝ ΑΘΛΙΑ ΕΛΛΑΔΑ ΜΑΣ»**

«... Ο μέγιστος Θεός ν' αναστήσει, ήγουν να ασηκώσει και δια εμάς τους σκλαβωμένους στον Τούρκο τώρα υπέρ τους τριακοσίους χρόνους, ως τον **Αλέξανδρον**, άλλον ένα τέτοιον άξιον να μας λυτρώση από την τυραννία του αθέου Αγαρηνού, οπού επερίσσευσε η κακία του εις την αδικία και είμεστε κομμένοι, ήτοι σκυφτοί εις την γην, μη δυνάμενοι πλέον βαστάζειν τα βάρη των αδικημάτων, τα βαριά δοσίματα. Ανάστησε, Θεέ μου, έναν Αλέξανδρον Μακεδόνα να ελευθερώσει την αθλία Ελλάδα μας...»<sup>7</sup>.

Ο Ιγνάτιος Ουγγροβλαχίας, το 1811, έφερνε στο προσκήνιο τον **Αλέξανδρο**:

«Νομίζουν, ότι ο Άρης δεν είναι φίλος των Μουσών, και, τη αληθεία, το τραχύ της μουσικής του μόνον φθάνει να ταράξει την ησυχίαν των και να τας κάμη να αφήσουν τους τόπους, όπου αυτός ενεργεί με χαράν τους σκληρούς νόμους του. Όταν όμως ευτυχώς συμβεί να οδηγή το στράτευμα εις βασιλεύς σοφός και του σοφού Αριστοτέλους τρόφιμος, οίος ο **Μακεδών Αλέξανδρος**, τότε αι Μούσαι στέκουν και μέσα εις του πολέμου τον κρότον αυτόν, τότε αι επιστήμαι και αι τέχναι κερδαίνουν με νέας παρατηρήσεις, κι οι θάρβαροι λαοί, νικώμενοι, ωφελούνται με σοφούς νόμους και με των φώτων την εισαγωγήν εις τους τόπους των.

Ο ημέτερος τρισάγουστος αυτοκράτωρ Αλέξανδρος Α', σοφός βασιλεύς, και σοφών ανδρών του νυν πεφωτισμένου αιώνος τρόφιμος, ακολουθεί τα ίχνη του λαμπροτάτου ομωνύμου του **Αλεξάνδρου του Μακεδόνο**s, και, αγκαλά δεν οδηγεί η Αυτοκρατορική του Μεγαλειότης ο ίδιος τα στρατεύματα εις τον ενεστώτα πόλεμον, κάμνει μ' όλον τούτο, δια των ικανών του αρχιστρατήγων και στρατηγών, όσα ο των **Μακεδόνων βασιλεύς** έκαμνε προσωπικώς ο ίδιος. Ιδού, από εν μέρος αντηχεί ο Ίστρος από τον κρότον των θριαμβευτικών όπλων της Αυτοκρατορικής Μεγαλειότητός του, και από το άλλο ήσυχοι αι Μούσαι ψάλλουν τα επινίκια. Ας ενεργή ο Άρης την μανίαν



του μόνον εις τα στρατεύματα· τα ημέτερα διοικούνται ησύχως από τον λαμπρόν Απόλλωνα. Οι νέοι της Δακίας, καταγινόμενοι όλως διόλου εις την παιδείαν, μανθάνουν να σέβωνται τους νόμους, να σέβωνται την διοίκησιν<sup>8</sup>.

Ο Φραγκίσκος Σκούφος (1644-1697), πολύ πιο πριν, επαινούσε **τον Αλέξανδρο**, της σοφής Ελλάδος γόνου και τέκνου:

**Ο Αλέξανδρος**, οπού δια την στρατηγικήν ανδρείαν εφάνη εις τους πολέμους άλλος Άρης και σφίγγοντας όχι μάχαιραν, αμή αστροπελέκι, **επροσκυνάτο** από τον κόσμον **ως παιδί του μεγάλου Διός**<sup>9</sup>.

Και το 1821, ο Κωνσταντίνος ο εξ Οικονόμων αναφέρεται στον Αλέξανδρο:

Υπάρχουσι δεν αρνούμαι, δορικτήτορες, των οποίων αι κατακτήσεις δικαιούνται δια της φιλανθρώπου διοικήσεως και του φωτισμού και πολιτισμού των κατακτηθέντων τόπων. Δορικτήτωρ ωνομάσθη **ο μέγας Αλέξανδρος**· αλλ' όσα κατέστρεψεν έθνη, θαυμάσαντα πλέον την φιλανθρωπίαν της ψυχής, παρά των όπλων αυτού την ανδρίαν, τον ωνόμαζον και τον ενόμιζον **ευεργέτην** και **σωτήρα βασιλέα**, διότι τους απήλλαξεν από της προτέρας αγριότητος των ηθών, και της τυραννίας των ομοφύλων αυτών δυναστών<sup>10</sup>.

Ο Ρήγας παρέλαβε την σκυτάλη του οράματος σε ό,τι αφορούσε τον Μ. Αλέξανδρο, αλλά ο ίδιος έπνιξε στο Βελιγράδι τα υπόλοιπα οράματα. Ίσως η **Μεσόγειος** του προκαλούσε και άλλων ειδών συνειρμούς εκτός από τον Αλέξανδρο<sup>11</sup>. Τα άρθρα του περί **ανεξιθρησκείας** είχαν σαφείς αποδέκτες. Άλλωστε και η γαλλική επανάσταση στους ίδιους αποδέκτες απευθυνόταν και ίσως, λέω, ο Ρήγας να ήθελε να επανασηματοδοτήσει ορισμένα σημεία του Ελληνισμού και των κληρονομιών του. Ένα είναι βέβαιο: ότι έφερνε καινούργιο «Χάρτη» ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η «Χάρτα» του ήταν Συνταγματική, πάπυρος που θα ξανάγραφε τις Έντολές<sup>12</sup>. Ίσως ετοιμάζε νέα

**Θεογονία** με την επισήμανση τόσων **Βωμών** από το πρώτο κιόλας φύλλο της «Χάρτας της Ελλάδος», όπου **Βωμός του Διός, της Ήρας, του Απόλλωνος, της Αφροδίτης, Βωμός των 12 Θεών και Ήλιος**. Σημειώνει στο φ. 5 την πατρίδα του Ησιόδου σχολιάζοντας:

**Ασκρα** (πατρίς) **Ησιόδου**<sup>13</sup>.

Να επισημάνω ότι μία Ελληνική Χρηστομάθεια στη Γαλλία, μετά το Ρήγα, το 1827, χρονολογεί από της **Θεογονίας**<sup>14</sup>.

Ο **Δίας** έχει σχεδόν τα περισσότερα νομίσματα σε όλα τα φύλλα της Χάρτας, όπως φ. αρ. 2 τρεις φορές, φ. 3 δύο φορές, φ. 4 μία, φ. 5 μία, φ. 6 δύο, φ. 7 δύο, φ. 8 τρεις, φ. 10 δύο, φ. 11 δύο, φ. 12 τρεις. Ο **Απόλλων** εμφανίζεται στην ίδια σχεδόν αναλογία με τα νομίσματα του **Δία**. 21 είναι Δίας, 18 Απόλλωνας. Υπερτερεί λίγο η **Αθηνά**, που έχει 23 εμφανίσεις σε νομίσματα της Χάρτας.

Άλλωστε ο Πρίγκκος στη Ζαγορά έχει στείλει και «Κανόνες Χρονικούς Εβραϊκούς και Ελληνικούς» (Λειψία 1676)<sup>15</sup>.

Ίσως το Χάος της δουλείας έφερε σύγχυση και οδήγησε στο Χάος της «**Θεογονίας**» (στ. 116). Ίσως και η «**Ασπίς του Ηρακλέους**» να ήταν γενικότερης χρήσης ασπίδα, ραφακική. Πάντως ο Ρήγας διάβαζε όλα αυτά τα κείμενα και ξεχώριζε σ' αυτά τον **Ήλιο, τον Αλέξανδρο ως Νέο Ηρακλή**<sup>16</sup>. Φαίνεται ότι μελετούσε τη **Φυλλάδα** γιατί οι περιγραφές και παραστάσεις μαχών θυμίζουν τις αντίστοιχες περιγραφές. Ο **Μ. Αλέξανδρος** έπαιρνε και στο Ρήγα τη θέση ισόθεου, τον έβαζε δίπλα στο πάνθεο των θεών<sup>17</sup>, άλλωστε τον προσκύνησαν ως θεό. **Τον Αλέξανδρο** ανυψώνει ο Ρήγας σε σύμβολο της Νέας Ιερουσαλήμ, κυρίως για όσα περιγράφονται στη «**Διήγησι Αλεξάνδρου του Μακεδόνας**» που παραθέτω:

*Επιστολή Αλεξάνδρου προς την Ιερουσαλήμ.*

«Αλέξανδρος, ο βασιλεύς των βασιλέων με δύναμιν του

Υψίστου, εις τους ευρισκομένους εις την Ιερουσαλήμ, οπού ομολογείτε έναν Θεόν του ουρανού και της γης, τον παντοκράτορα Θεόν Σαβαώθ, πολλά σας χαιρετώ. Την ώρα οπού να ιδήτε την επιστολήν μου, να προσκυνήσετε και να εβγήτε εις συναπάντησίν μου, και εγώ με την δύναμιν του παντοκράτορος Σαβαώθ να σας ελευθερώσω από τας χείρας των ειδωλολατρών. Και μην ποιήσετε αλλέως, και εγώ θέλω κάμει εις τον τόπον σας καλές νομές, ωσάν θέλετε».

Και ωσάν είδαν την επιστολήν οι άπαντες της Ιερουσαλήμ, επροσκύνησαν και έγγραφαν και αυτοί επιστολήν προς τον Αλέξανδρον. Και έγγραφεν ούτως:

*Επιστολή των Ιεροσολυμιτών προς τον Αλέξανδρον.*

«Αλέξανδρε βασιλεύ, την επιστολήν σου εδεχθήκαμεν και επροσκυνήσαμέν σε. Ήξευρε και ας είναι γνωστόν εις την βασιλείαν σου ότι εμείς είμεσθεν προσκυνηταί και λατρευταί του Θεού Σαβαώθ, ο οποίος μας έβγαλε από την σκλαβίαν της Αιγύπτου. Και την Ερυθράν θάλασσαν επεράσαμεν και ήλθαμεν και εκατοικήσαμεν εδώ. Και τώρα δια τες αμαρτίες μας μας έβαλε εις τας χείρας του Δαρείου. Και εάν παραδοθώμεν χωρίς το θέλημά του, έρχεται και αιχμαλωτίζει μας παντελώς. Αμή σύρε ομπρός εις το Δάρειον και αν αυτόν νικήσης, ημείς είμεσθεν δούλοι σου και έλα σέβα εις την Ιερουσαλήμ και να σε ευφημήσωμεν ως βασιλέα του κόσμου όλου». Και είδε την επιστολήν ο Αλέξανδρος και ανάγνωσέ την και έγγραφεν άλλην, η οποία έγγραφεν ούτως:

*Δευτέρα επιστολή Αλεξάνδρου.*

«Αλέξανδρος, ο βασιλεύς και του παντοκράτορος Θεού δούλος, εις όλους της Ιερουσαλήμ. Εγώ έλεγα να μην είστε τέτοιοι άνθρωποι, να υψηλοφρονήτε το Δάρειον, επειδή προσκυνείτε τον παντοκράτορα Θεόν Σαβαώθ. Διατί να είστε δούλοι των ειδωλολατρών ανθρώπων και

να μην είσται εδικοί μου, οπού προσκυνούμεν ένα Θεόν; Εγώ εις τον Δάρειον τώρα δεν υπάγω, μόνον έρχομαι αυτού εις εσάς, και κάμετε ωσάν γροικάτε».

*Πώς ο Ιερεμίας έκαμε συμβούλιον.*

Και ωσάν είδε την δευτέραν επιστολήν του Αλεξάνδρου ο Ιερεμίας είπεν: Άρχοντες της Ιερουσαλήμ, ας τον δεχθούμεν τον Αλέξανδρον να έλθη εις την Ιερουσαλήμ, ότι εγώ είδα εις τον ύπνο μου τον προφήτην Δανιήλ και είπε μου ότι αυτός οπού έρχεται θέλει σας ελευθερώσει από τας χείρας του Δαρείου. Και αυτός ο λόγος ήρρεσεν εις όλους τους Ιεροσολυμίτας.

*Όνειρον Αλεξάνδρου*

Και ο Αλέξανδρος πάλιν είδεν εις τον ύπνον του τον προφήτην Ιερεμίαν ενδεδυμένον την ιερατικήν στολήν και του έλεγεν: Έλα, τέκνον μου Αλέξανδρε, και σέβα εις την Ιερουσαλήμ, εις την Αγίαν Σιών, και προσκύνησε τον Θεόν του ουρανού και της γης. Και απ' εδώ θέλεις υπάγει εις τον Δάρειον και θέλεις τον νικήσει με τα φουσάτα σου. Και ανέστη ο Αλέξανδρος από τον ύπνον και εκίνησε ίσα εις την Ιερουσαλήμ. Και ως ήκουσεν ο προφήτης ότι έφθασεν ο Αλέξανδρος, όρισε και εσυνάχθησαν όλοι μικροί μεγάλοι, δια να εξέβουν εις συναπάντησιν του Αλεξάνδρου. Και ο προφήτης ενδύθη στολήν αρχιερατικήν και χίλιοι ιερείς ενδεδυμένοι και με θυμιατά αργυρά και χρυσά εις τα χέρια και δέκα χιλιάδες άνθρωποι με κηρία και λαμπάδες αναμμένες και εσυναπάντησαν και επροσκήνυσάν τον.

Και ο Αλέξανδρος, ωσάν είδε τον προφήτην οπού ήρχετον, είπεν: Άρχοντες, τέτοιας λογής τον είδα εις τον ύπνον μου. Και επέζευσαν και επροσκυνήσάν τον. Ο δε προφήτης τον εθυμίασε με σμύρναν και λίβανον ως άξιον βασιλέα. Και έπιασέν τον από το χέρι και εισέβησαν εις την Ιερουσαλήμ//.

*Πώς εισέβη ο Αλέξανδρος εις την Ιερουσαλήμ και εχάρισε δώρα πολλά.*

Τότε ο Αλέξανδρος εισέβη και επροσκύνησε την Αγίαν Σιών. Και έδειξάν του πώς την έκτισεν ο Σολομών, ο σοφός και βασιλεύς. Και αυτός ερώτησέ τους: Ποίου Θεού είναι; Και ο προφήτης του είπεν: Ημείς ένα Θεόν προσκυνούμεν και πιστεύομεν και ομολογούμεν, οπού έκαμε τον ουρανόν και την γην. Ως ήκουσεν ο Αλέξανδρος, είπεν: Επ' αληθείας, Θεού του Υψίστου δούλοι είστε και πιστεύω και εγώ εις αυτόν τον Θεόν και τον προσκυνώ. Και χαρίζω σας και τα δώρα και το χαράτζιον οπού ήθελα να πάρω από εσάς. Και άμποτες αυτός ο Θεός να είναι μετ' εμένα και να με βοηθή εις ό,τι και αν ήθελα επιχειρισθή. Και ο προφήτης Ιερεμίας επήρε τους άρχοντες όλους και δώρα πολλά και επήγαν και επροσκύνησαν τον Αλέξανδρον. Και αυτός δεν ηθέλησε να τα πάρη και είπεν: Ας είναι δωρήματα εις τον Θεόν Σαβαώθ.

Και εξέβη από την Ιερουσαλήμ και εδιάβη εις την Αίγυπτον. Και ο προφήτης Ιερεμίας συνέβγαλέν τον ένα μεσημέρι και είπε του ότι: Ο προφήτης Δανιήλ επροφήτευε πως θέλεις έλθει εις την Ιερουσαλήμ να προσκυνήσεις τον Θεόν του ουρανού και της γης.

### *Παραγγελία Ιερεμίου*

Λέγω σου και εγώ, Αλέξανδρε, να τον προσκυνάς και να τον παρακαλής νυκτός και ημέρας· και αυτός σου θέλει γένει βοηθός, να αφανίσης την δύναμιν των Περσών. Και αυτού οπού υπαγαίνεις εις την Αίγυπτον, θέλεις την επάρει. Και τον βασιλέα της Ινδίας θέλεις σκοτώσει· και εις ασθένειαν θέλεις πέσει· και ο Θεός θέλει να σε βοηθήσει και θέλεις γένει όλου του κόσμου βασιλεύς· και εις τον Παράδεισον κοντά θέλεις υπάγει και θέλεις εύρει εκεί άνδρες και γυναίκες εις ένα νησί φυλακωμένους, οπού είναι το φαγί τους πωρικά και το όνομά τους είναι Μακάριοι· και θέλουν σου ομολογήσει δια την ζωήν σου και δια

τον θάνατόν σου. Και αυτά όλα θέλεις τα ιδεί και άλλα περισσότερα. Και η ευχή μου είναι μετ' εσένα. Και πάλιν είπεν ο Ιερεμίας ο προφήτης προς τον Αλέξανδρο: Έπαρε και από ημάς τίποτας και μη μας αφήσης παραπονεμένους. Και ο Αλέξανδρος είπε: Ό,τι ορίσης, να κάμω. Και ο προφήτης επρόσταξε και ήφεράν του κάποια λιθαρόπουλα, οπού είχαν το όνομα του Θεού Σαβαώθ γραμμένον· και αυτά τα εβάστα ο Ιησούς του Ναυή εις την περικεφαλαίαν του, όταν υπήγαιεν εις τον πόλεμον. Έφεράν του και το σπαθί του Γολιάθ του Έλληνος και την περικεφαλαίαν του ανδρειωμένου Σαμψών, οπού ήτον με των οφιδίων τα ονύχια κοσμημένη· και το κοντάριον, οπού είχε το ξιφάρι διαμαντένιον. Έφεράν του και το επανώφορον του βασιλέως Σαούλ, το οποίον δεν το επέρνα σίδερον. Έφεράν του και οι Εβραίοι δωρήματα, άλογα χίλια του σταύλου και καμήλια χίλια. Και ευφήμισάν τον και επροσκυνήσάν τον ως άξιον βασιλέα. Και αυτού τον ευλόγησεν ο προφήτης Ιερεμίας και άφηκέν τον να υπάγη<sup>18</sup>. Αυτές τις περιγραφές μας είχε δώσει εικονικά ή λεκτικά ο Ρήγας στα κείμενα της εικόνας του Μ.Αλεξάνδρου.

\* \* \* \*

Ο Ρήγας είχε σχέδια που κανείς πριν τον Αλέξανδρο δεν συνέλαβε. Ο Ρήγας περπάτησε πάνω στα χνάρια του Αλέξανδρου. Αυτό ήθελε να μας πει. Το καταλάβαμε επιτέλους. Αλλά ο Ρήγας «κακή τύχη»<sup>19</sup> έφυγε γρήγορα, όπως και ο Αλέξανδρος.

Το όραμά του όμως για οικουμενικό προσανατολισμό είχε απήχηση και κάτω απ' αυτές τις σκέψεις δεν παρεξηγούμε τα λόγια του Σπ. Τρικούπη για τους παραλληλισμούς που επιχειρεί:

## ΛΟΓΟΣ

Συντεθείς εκ του προχείρου, και εκφωνηθείς επ' Εκκλησίας τη 24 Μαΐου 1825, καθ' ην ημέραν επανηγυρίσθη πανδήμως εν Ναυπλίω η μεγάλη θραύσις του Βυζαντινού στόλου συνισταμένου εις εκατόν πλοία παρά του Ελληνικού, συμβάσα τη 20 και 21 Μαΐου μεταξύ Καφυρέως (Καβο-δόρο) και Άνδρου.

Όταν καλά καλά συλλογίζωμαι, όσα τεράστια η Θεία Παντοδυναμία ενεργεί, και κατά ποίον τρόπον τα ενεργεί την σήμερον δια την σωτηρίαν του ταπεινωμένου και εξουθενημένου λαού της Ελλάδος, μεταφέρω τον νουν μου εις την αξιομνημόνευτον εκείνην **εποχήν της απελευθερώσεως των Ιουδαίων από τα χέρια του Φαραώ! συγχίζω την παρούσαν εποχήν με την Γραφικήν εκείνην, ταυτίζω τον Ισραηλικόν λαόν με το Έθνος των Ελλήνων,** και μέγα θάμβος, το ομολογώ, και έκστασις κυριεύει τον νουν μου δια τας μεγάλας βουλάς της Θείας οικονομίας εις την πολιτικήν αναγέννησιν του Ελληνικού λαού και κατανύγεται βαθύτατα η καρδιά μου.

Ακούει ο Θεός την κραυγήν των υιών Ισραήλ, βλέπει τον θλιμμόν και την κάκωσιν αυτών, λαμβάνει συμπάθειαν εις τα δεινά των, και εκλέγει ένα ποιμένα προβάτων δια να τους ελευθερώση από την γην της Αιγύπτου· παραιτείται ο ταπεινός και αδύνατος Μωϋσής· ποίος είμαι εγώ (λέγει), Κύριέ μου, ποίος είμαι εγώ οπού προστάζεις να υπάγω εις τον Φαραώ τον βασιλέα της Αιγύπτου; πως να ελευθερώσω εγώ τους υιούς Ισραήλ από την γην της Αιγύπτου; Παρακαλώ, Κύριε, έχε με παραιτημένον ουχ ικανός ειμί προ της χθες, ουδέ προ της τρίτης ημέρας, ουδέ αφ' ου ήρξω λαλείν τω θεράποντί σου. Ισχνόφωνος, λέγει, ισχνόφωνος και βραδύγλωσσος εγώ είμι. Αυτό ελέγαμεν και ημείς, όταν ο Θεός ελεήσας την αθλίαν κατάστασίν μας, ένευσεν εις την καρδίαν μας το μέγα της πολιτικής μας αναγεννήσεως επιχείρημα. Ημείς μόνοι μας, ελέγαμεν, να συντρίψωμεν τας αλύσους μας;

ημείς να κατατροπώσωμεν τας πολυαρίθμους φάλαγκας; ημείς να νικήσωμεν τον τόσον και τέτοιον στόλον του τυράννου; ημείς να τρομάξωμεν τον Σουλτάνον, ο οποίος ετρόμαξεν όλην την Οικουμένην;... Μαζή σου θα είμαι εγώ, είπε τότε του Μωϋσέως ο Θεός· μη φοθήσαι· εγώ θα ξαπλώσω το χέρι μου, και με τα θαυμάσιά μου εγώ θα κτυπήσω τους Αιγυπτίους, εγώ θα δυναμώσω τον λαόν μου εναντίον των Αιγυπτίων. Εγώ έσομαι μετά σου, και εκτείνας την χείρα παρατάξω τους Αιγυπτίους εν πάσι τοις θαυμασίοις μου... και δώσω χάριν τω λαώ τούτω εναντίον των Αιγυπτίων. Αυτά φαίνεται μου απαράλλακτα και την σήμερον ότι ακούω να λέγη το στόμα του Θεού εις τον αδύνατον λαόν της Ελλάδος. Εγώ, λέγει, αδύνατε και εγκαταλελειμμένε λαέ μου, εγώ θα είμαι μαζή σου, εγώ θα ξαπλώσω το χέρι μου και με τα θαυμάσιά μου εγώ θα κτυπήσω τους εχθρούς σου, εγώ θα σε δυναμώσω εναντίον του».

Εγώ έσομαι μετά σου... και εκτείνας την χείρα πατάξω τους Αιγυπτίους εν πάσι τοις θαυμασίοις μου... και δώσω χάριν τω λαώ τούτω εναντίον των Αιγυπτίων. Αυτά είπε και αυτά ενεργεί ο Θεός ολοένα εις την Ελλάδα.

Χαρήτε λοιπόν, Έλληνες χαρήτε! ότι ο Κύριος μεθ' ημών, ότι ερρύσατο τον λαόν αυτού εκ χειρός των εχθρών αυτού· χαρήτε! ότι είδεν ο λαός αυτού τους εχθρούς αυτού τεθνηκότας παρά το χείλος της θαλάσσης, χαρήτε! ότι εξετίναξε Κύριος τους εχθρούς ημών μέσον θαλάσσης· χαρήτε, Έλληνες!<sup>19</sup>



## ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. και Σπ. Λάμπρος, Μικταί Σελίδες, Αθήνα 1905, σ. 624-627 και του ίδιου, Αποκαλύψεις περί του μαρτυρίου του Ρήγα, Αθήνα 1892, σ. 31. Πρβλ. και Γ. Λαΐος, Οι Χάρτες του Ρήγα, Αθήνα 1960, σ. 67.
2. Σπ. Λάμπρος, Μικταί Σελίδες, ό.π., σ. 626.
3. Υπογραμμίζω εγώ.
4. Στον Λαΐο, έχει αριθ. 158.
5. Λαΐος, αριθ. 62.
6. Βλ. Β. Σκουβαράς, Ιωάννης Πρίγκος (1725;-1789). Η ελληνική παροικία του Άμστερνταμ, η σχολή και η βιβλιοθήκη Ζαγοράς. Θεσσαλικά Χρονικά, τ. 9, Αθήνα 1964, σ. 124.
7. Έντυπο υπ' αρ. 825 Βιβλιοθήκης Ζαγοράς, τελευταία σελίδα. Ο τίτλος του: Αρριανού Νικομηδέως, Αναβάσεως Αλεξάνδρου βιβλία επτά και Ινδική... Lugduni MDCCIV (1704).  
Επίκληση του Πρίγκου στο Θεό να βοηθήσει το γένος, χαρίζοντάς του έναν άξιο ηγέτη-στρατηλάτη σαν τον Μ. Αλέξανδρο. Βλ. Β. Σκουβαράς, Ιωάννης Πρίγκος (1725-1789). Η ελληνική παροικία του Άμστερνταμ, η σχολή και η βιβλιοθήκη Ζαγοράς, Θεσσαλικά Χρονικά τ. 9, Αθήνα 1964, σ. 200.  
Βλ. και Κ. Σκουτέρης, Κείμενα του Νέου Ελληνισμού, Αθήνα 1971, στη Σειρά «Εκκλησιαστικά Εκδόσεις Εθνικής Εκατονπεντηκονταετηρίδος» σ. 145. Ο τίτλος δεν υπάρχει στο κείμενο του Πρίγκου.
8. Εμμ. Πρωτοψάλτης, Ιγνάτιος Ουγγροβλαχίας (1766-1828) «Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων», Αθήνα 1961, σ. 153.
9. Κ. Σκουτέρης, Κείμενα του Νέου Ελληνισμού, ό.π., σ. 87.
10. Ιωάννου Βόζου, Λόγοι Εκκλησιαστικοί εκφωνηθέντες εν τη Γραϊκική Εκκλησία της Οδησσού, κατά το ΑΩΚΑ-ΑΩΚΒ έτος υπό... Κωνσταντίνου Πρεσβυτέρου, του εξ Οικονόμων γενεαλογουμένου. Εν Βερολίνω, Εκ της Τυπογραφίας της Ακαδημίας των Επιστημών, ΑΩΛΓ, σ. 223.
11. **Μεσόγειος**: εκτός της Χάρτας βλ. και τίτλο του Συντάγματός του «Νέα Πολιτική Διοίκησης των κατοίκων της Ρούμελης, της Μικράς Ασίας, των **Μεσογείων νήσων** και της Βλαχομογοδανίας».

12. Χάρτης-Πάπυρος βλ. Β. Άτσαλος. Η ορολογία των χειρογράφων κατά τη Βυζαντινή εποχή, *Ελληνικά* 24 (1971) 18, 25, 27, 30 και 25 (1972) 23.
13. Ο Πρίγκος μεταξύ των άλλων βιβλίων στέλνει και «Ησιόδου Ασκήριου, τα ευρισκόμενα, Λεύδα 1613» και άλλες δύο εκδόσεις του 1658 και του 1963. Βλ. Σκουβαράς, ό.π., σ. 129 (όπου ιδιόγραφος του Πρίγκου κατάλογος).
14. Τίτλος τρίγλωσσος ελλην. λατιν. και γαλλικά: Χρηστομάθεια εκ των Ελληνικών Συγγραφέων. *Chrestomathia Graeca, sive collectanea ex linguae graecae scriptoribus, Editio Emedatio et auctior.* Εν Παρισίοις, Εκ του τυπογραφείου Σεβαστού Delalain, έτει από της ΘΕΟΓΟΝΙΑΣ ΑΩΚΖ. *Lutetiae Parisiorum, A.C. M. DCCC XXVII – Chrestomathie Grecque, ou morceaux d' histoire, de morale, de littérature, etc., extraits des auteurs Grece, avec une traduction et des notes. Nouvelle édition, revue, corrigée, augmentée.* Paris, de l' Imprimerie d' Auguste Delalain, Imprimeur-Libraire, 1827.
15. Σκουβαράς, ό.π., σ. 130, Βλ. και σ. 131 (**Ιερουσαλήμ**) και 133 όπου **Ιώσηπος** και **αλφάβητο εβραϊκό** κ.λπ.
16. Στη Ζαγορά ίσως διάβαζε Αρριανού, Ανάβαση Αλεξάνδρου (βλ. Σκουβαράς, Πρίγκος, σ. 125 και ασφαλώς Πλούταρχο). Ο Ρήγας παρέπεμπε στον Μ. Αλέξανδρο ακόμα και με έμμεσους, αλλά σαφέστατους υπαινιγμούς, όπως η φράση, που σημειώνει στο φ. 1 της Χάρτας. Γράφει σε ένα άγνωστο και περίβλεπτο σημείο εντός πλατείας: **Ωχ Μειϊδάν.**  
 Την ερμηνεία και το σχόλιο μας τα δίνει ο ίδιος. Πρώτα στη μετάφρασή του, του *Νέου Ανάχαρσι*, όπου προσθέτει στις σημειώσεις: Ο χορός είναι γένος υποδιαιρούμενο εις είδη ηδονικά και **πολεμικά...** Πολεμικά δε. **ο πυρρίχιος**, ου είδη: **μειϊδάν** – ογιουνοού, και συνεχίζει **Πυρρίχιος** υπό ενόπλων· ου είδη: – **Μειϊδάν** – ογιουνοού· υπό πολλών, εις κύκλον ισταμένων, έγχος και θυρεόν κρατούντων και πληττόντων έγχει θυρεόν, δεξιά και αριστερά. Χορεύεται από τους τζαούσηδες των ηγεμόνων της Βλαχομπογδανίας. (βλ. κείμενο στην έκδοση Βρανούση ΒΒ σελ. 340-341 και Εταιρείας Ελλην. Εκδ., τ. Β', σ. 457). Το όνομα Μειϊδάν (πλατεία) επαναφέρει ο Ρήγας. Βλ. για το γεωγρ. αυτό όνομα Π. Κοντογιάννη, Γεωγραφία της Μικράς Ασίας. Έκδοση «Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων» (ανατύπωση), Αθήνα 1995, σ. 84. Ο Πλούταρχος στους Παράλληλους Βίους, όπου **Βίος Αλεξάνδρου** (71) γράφει για τους «**πυρριχιστάς**». (Βλ. Πίνακες).

17. Ευ. Σδράκας, ο Μέγας Αλέξανδρος, ως υιός του Θεού Άμμωνος-Διός. Εκδ. οίκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη, 1995.
18. Γ. Βελουδής, Διήγησις Αλεξάνδρου του Μακεδόνοσ. Ερμής. Αθήνα 1977, σ. 44-47. Χειρόγραφα (Mss 353, 401, 571) και εκδόσεις της «Φυλλάδα» του Μ. Αλεξάνδρου υπήρχαν αρκετά στο Βουκουρέστι, προσιτά στο Ρήγα. Αφθονούσαν άλλωστε εκεί οι εκδόσεις του Αρριανού «**Ανάβασις Αλεξάνδρου**» (1553, 1575, 1668, 1704) καθώς και του Κόϊντου Κούρτιου Ρούφου «*Historiarum Alexandri Magni Macedonis libri qui supersunt*» (1604, 1629, 1633, 1664, 1673, 1674, 1694, 1723, 1740, 1754). Υπήρχε όμως εκεί και η «**Φυλλάδα**» στα ελληνικά «**Διήγησις**» (έκδ. 1776). Ευχαριστώ και πάλι για την πολύτιμη βοήθεια τον συνάδελφο ιστορικό Μιχαήλ Ρωμανό.
- Για θέματα άγνωστων ή αβιβλιογράφητων εκδόσεων της «Ιστορίας... Αλεξάνδρου». Βλ. Γ. Κεχαγιόγλου, «Αβιβλιογράφητη έκδοση της Ριμάδας του Αλεξάνδρου (Ιστορία... Αλεξάνδρου, Βόρτολις 1770)», **Ελληνικά** 41(1990) 382-384. Βλ. και Ulrich Moenig, «Die Ιστορία νέα του Μεγάλου Αλεξάνδρου (Venedig 1758), καθώς και του ιδίου «Η διήγησις περί του Αλεξάνδρου και της Σεμίραμης» (κριτική έκδοση των δύο χειρογράφων). **Μαντατοφόρος** 35-36 (1992) 227-228 (όπου λεπτομερείς βιβλιογραφικές πληροφορίες). Βλ. και Χ. Δημητρουλόπουλου «Ένα ανέκδοτο πρωτονεοελληνικό ποίημα για το Μέγα Αλέξανδρο» **Παρνασσός** 31 (1989) 130-138 (υπάρχει του ιδίου ανέκδοτη διδακτορική διατριβή).
19. Σπυρίδωνος Τρικούπη Λόγοι επικήδειοι και επινίκιοι, εκφωνηθέντες εις επήκοον του λαού. Επί της Ελληνικής Επανάστασεωσ. Εν Αιγίνη 1829, σ. 24-27 (Φωτοτυπική Επανέκδοση Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείασ της Ελλάδοσ. Αθήνα 1972).



## **Ρήγας – Ιουλιανός – Ηρακλής: Ρόπαλον**

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ενώ ο Ρήγας καταγράφει τους βυζαντινούς αυτοκράτορες στα φύλλα 2 και 3 της 12φυλλης Χάρτας και τους τοποθετεί μάλιστα και κατά χρονολογική τάξη – πράγμα που δεν ακολουθεί στις άλλες καταγραφές μυθολογικών ή ιστορικών προσώπων – τον αυτοκράτορα Ιουλιανό που τον αναφέρει μάλιστα με τιμητικό τρόπο, γράφοντάς τον με κεφαλαία γράμματα, κάτι που κάνει στο ίδιο φύλλο μόνο για τον Μ. Αλέξανδρο, τον αποσπά από τη φυσική του θέση ανάμεσα, στους λοιπούς βυζαντινούς αυτοκράτορες (φ. 2 & 3) και τον τοποθετεί στο υπ' αρ. 12 φύλλο, δίπλα στην κατηγορία, που χαρακτηρίζει ως ακολούθως:

«Οι από Ελλήνων

Βασιλεύσαντες

Ενδόξως»

Στη συνέχεια αυτής της κατηγορίας περιλαμβάνει «τους μετά Χριστόν Ρωμάνους».

«**μετά Χν**

**Ρωμάνοι**», όπως γράφει μέσα σε ένα μεγάλο σταυρό.

Στην κύρια κατηγορία των «υπό Ελλήνων Βασιλευσάντων ενδόξως» περιλαμβάνονται οι ακόλουθοι επίλεκτοι: (με χρονολογικές ενδείξεις που παραλείπω, και που σνήθως αναφέρονται στο έτος θανάτου).

**ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ**

**Πτολεμαίος**

**Φιλάδελφος**

**Ευεργέτης**

**Φιλοπάτωρ**

Επιφανής  
Φιλομήτωρ  
Φύσκων  
Λάθυρος  
Αλέξανδρος Β΄  
Λάθυρος  
Αλέξανδρος Γ΄  
Διονύσιος αυλητ.  
Διονύσ. Β΄  
Κλεοπάτρα

Στην άλλη κατηγορία των «Μετά Χν Ρωμάνων» πρώτος είναι ο Αύγουστος και μεταξύ άλλων που περιλαμβάνονται εδώ, όπως οι Τιβέριος, Νέρων, Τίτος, Τραϊανός, Αδριανός, Αυρήλιος, Καρακάλλας, Ελιογάβαλος (έτσι), Διοκλητιανός, Κωνσταντίνος μεγ., είναι και ο **ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ**.

Στα φ. 2 και 3, όπου, όπως είπα, περιλαμβάνονται όλοι οι βυζαντινοί αυτοκράτορες μέχρι την Πτώση, και συνεχίζεται ο κατάλογος με τους Τούρκους Σουλτάνους υπάρχει στην αρχή το ακόλουθο σχόλιο (φ. 2):

«Θεοδόσ: ὁ μέγ: 329

Ἐχώρ. τό βασ.: εἰς

Ἄνατ: καί Δυτικόν»

Πριν από το **εχώρ.** υπάρχει σταυρός κομμένος στη μέση.

Το τελευταίο φ. της Χάρτας, το δωδέκατο, ανοίγει και κλείνει με δύο κορυφαίες για τον Ρήγα μορφές, τοποθετημένες στα δύο κορυφαία άκρα του πάνω περιθωρίου της Χάρτας, και είναι:

## **ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ 323 – ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ, 301**

Να σημειώσω πριν από κάθε παρατήρηση, ότι στα δύο προηγούμενα φύλλα 10 και 11, ως πρόδρομοι ή προάγγελοι των Αλεξάνδρου - Ιουλιανού αναφέρονται με ένα

τρόπο κατάταξης εκπληκτικό στη σύλληψή του, όσο και παράδοξο, κατ' αλφαβητική σειρά και όχι χρονολογική ή άλλη τάξη, μυθολογικά και ιστορικά πρόσωπα με ένα σύμβολο στην αρχή του φ. 10. Το σύμβολο αυτό είναι το **Ρόπαλο**. Μερικά δε από τα πρόσωπα αυτά με τις χρονολογικές αναφορές του Ρήγα είναι:

(Φ.10) **Μυθολογικά**

Άδμητος Φερών	940
Αίολος	1013
Ασκληπιός	927
Αμφικτύων	963
Ανάχαρσις	590
Δαίδαλος	937
Δευκαλίων	1046
Ερεχθεύς	1035
Εύμολπος	920
Ζεύξις	897
Ιάσων	937
Ίναχος	1125

(Φ. 11) Κάδμος	1045
Κέκρωψ	1125
Κόδρος	504
Κραναός	1045
Λαομέδων	937
Λίνος	950
Μελέαγρος	954
Μίνως	964
Μουσαίος	950
Οιδίπους	958
Ορφεύς	950
Πανδίων	1005
Πελασγός	1125
Πέλοψ	993
Σίσυφος	963

Τάνταλος	1019
Φορονεύς	1080
Φρύξος	962
Χείρων	937
Ωγυγεύς	1125

Από τους ποιητές των φ. 11 και 12 αναφέρω μερικούς από αυτούς που καταγράφει ο Ρήγας χωρίς να δίνω και τις χρονολογίες του Ρήγα.

- (Φ. 10) **Αισχύλος, Ανακρέων, Απολλώνιος ο Ρόδιος, Άρατος, Αριστοφάνης, Βακχιλίδης, Ευριπίδης, Ησίοδος, Θέογνις, Θεόκριτος.**
- (Φ. 11) **Καλλίμαχος, Όμηρος, Πίνδαρος, Σαπφώ, Σοφοκλής, Στησίχορος**

Η συμβολική επένδυση και ο αλληγορικός σχολιασμός των μυθολογικών προσώπων, που περιλαμβάνουν Ιουλιανό και Μέγα Αλέξανδρο, επιτυγχάνεται με συγκεκριμένα και πολύ εύγλωττα στη σιωπή τους σύμβολα και παραστάσεις. Έτσι το **Ρόπαλο**, που όπως είδαμε, είναι το πρωταρχικό σημείο αναφοράς στο φ. 10, αλλά νοητά συνεχιζόμενον και στο φ. 11, αφού το τελευταίο αποτελεί αλφαθητική συνέχεια του προηγούμενου, το **Ρόπαλο**, λοιπόν, αποτελεί κεντρικό σύμβολο στο έργο του Ρήγα – όχι μόνο στη Χάρτα – αλλά σ' αυτήν κυρίως επανέρχεται μέσω των νομισμάτων. Πρόκειται για σημασιολογική αναβίωση της μυθολογίας των νομισμάτων. Έτσι σε πέντε από τα δώδεκα φύλλα έχουμε νομίσματα με περιλαμβανόμενη αλληγορική παράσταση **Ροπάλου**.

Πρόκειται για τα φύλλα: **4** (αρ. 53 στον Λάϊο), **7** (97 Λ.), **10** (134 Λ.), **11** (147 Λ.), **12** (158 Λ.) και **12** (162 Λ.)<sup>1</sup>.

Οι επιγραφές των νομισμάτων δείχνουν ότι το **ρόπαλο** συνοδεύει την **Αθηνά** (4,53), τον **Ηρακλή** (7,97; 10,134, 11,147), τον **Αλέξανδρο** (12,158) και το νόμισμα (12, 162) πάλι τον **Ηρακλή**, αλλά με αξιοσημείωτα συμπραζόμενα. Τα αντιγράφω από το νόμισμα (βλ. και Πίν.).



Στο εσωτερικό το νόμισμα από τη μία πλευρά γράφει:  
ΚΤΙΣΤΗΣ ΤΟΜΟΣ

με παράσταση στεφανωμένου προσώπου και από την άλλη:

ΤΟΜΕΙΤΩΝ και ο Ρήγας εξηγεί:

«ο Πρώτος οπού Έκτισε. Ηρακλής με Λεοντήν και Ρόπαλον  
Χαλ:

της Κωσταντζας»<sup>2</sup>

Το 12(158) φέρει την επιγραφή μόνο: ΚΑΛΑΤΙΑΣ και ο  
Ρήγας διευκρινίζει:

«ο Αλέξανδρος. Τόξον εις θήκην, Καλατία  
Ρόπαλον και στάχυς. Μανγγάλια  
ας.

της Μανγγάλιας».

Το **Ρόπαλο** εκτός των νομισμάτων κυκλοφορεί και ελεύθερο στη Χάρτα, αφού με αυτό σε δύο περιπτώσεις ο Ρήγας έδειχνε τις προθέσεις του. Πρόκειται για το φ. 6 της Χάρτας, όπου παριστάνεται, σ' αυτό το φύλλο των νησιών του Αιγαίου και της Μ. Ασίας, με το **Ρόπαλο** η ναυμαχία της Μυκάλης (479 π.Χ.), και ακόμη, τώρα στην Μ. Ασία, το **Ρόπαλο** θα αναβιώσει τον **Μ. Αλέξανδρο** και την ήττα των Περσών στο Γρανικό. Τα σχόλια είναι του Ρήγα<sup>3</sup>.

Τέλος το **Ρόπαλο** θα κυριαρχήσει σε όλη του τη μεγαλοπρέπεια στον κεντρικό τίτλο της «**Χάρτα της Ελλάδος**» (φ. 4), όπου ο Ηρακλής αντιτάσσει το **Ρόπαλο** στον **πέλεκυ** της Περσίας.

Τέλος άλλη μια συγκεκριμένη αναφορά στο **Ρόπαλο** από το Ρήγα, βρίσκουμε στο φ. 3 της Χάρτας, όπου υπάρχει γραμμένη από τον ίδιο:

«Εξηγήσεις των εν τω Χάρτη Σημείων»

Εκεί μεταξύ άλλων εξηγήσεων ερμηνεύει και το **Ρόπαλο**. Γράφει δίπλα στην γραφική παράστασή του:

«**Ελληνική δύναμις**» και δίπλα στον διπλούν πέλεκυ εξηγεί: «**Περσική δύναμις**».

Το **Ρόπαλο** σε νόμισμα με τον Μ. Αλέξανδρο, όπως

είδαμε, υποδήλωνε και ανέπεμπε στο γεγονός, ότι ο Ηρακλής οδηγούσε τα βήματα του Μ. Αλεξάνδρου. Πρόκειται για την πορεία του προς το ιερό του Άμμωνος Διός. Ο Ρήγας με το **Ρόπαλο** σε επιλεγμένο από αυτόν νόμισμα με τη μορφή του Μ. Αλεξάνδρου χάραζε ταυτόχρονα τη νέα πορεία του κόσμου πάνω σε παγκόσμια σύμβολα: Τον Ηρακλή και τον Μ. Αλέξανδρο. Στα βήματά τους, στα ίχνη της πορείας τους θα θεμελιώνει το νέο κόσμο. Σ' αυτόν ο Ελληνισμός θα ήταν παγκόσμιος, αφού παγκόσμια ήταν τα σύμβολά του. Βέβαια στην περίπτωση αυτή θα είχε υποστεί **αλλαγές** ιδεολογικές-θρησκευτικές. Ίσως ο Δούναβις, οι Τούρκοι και άλλοι δεν συμφωνούσαν με **τέτοιου είδους** αλλαγές και γι' αυτό ανέκοψαν την **εκ νέου** πορεία του Μ. Αλεξάνδρου στα βήματα του Ηρακλή και του Ελληνισμού και του κόσμου στα βήματα και των δύο. Έτσι οι πληροφορίες από τον Διόδωρο (XVII, 49), τον Αρριανό (**Ανάβασις, III, 3**), τον Κούρτιο Ρούφο (IV, 7), τον Πλούταρχο (**Αλέξανδρος, 26, 15**) για τον οδοιπόρο προσκυνητή Αλέξανδρο προς το Ιερό του Άμμωνος, στην όαση του Σιβιά, όπου το Χρηστήριο του Θεού, και όπου σε όλη την πορεία αντλούσε δύναμη από τη μορφή του Ηρακλή<sup>4</sup>, έμειναν αναξιοποίητες. Μια κάποια αξιοποίηση, ίσως, είναι η μεταγενέστερη (1821) **σφραγίδα** της Γερουσίας της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος και η επαναχρησιμοποίησή της σε έντυπο με τίτλο «Ιστορία της Δυτικής Χ. Ελλάδος. Ποίημα απλούν. Εν Μεσολογγίω. Εκ της Τυπογραφίας Δημητρίου Μεσθενέως 1824», όπου επανεμφανίζεται το Ρόπαλο<sup>5</sup>.

Ο Ρήγας προφανώς εγνώριζε τις ποικίλες παραδόσεις γύρω από τις ιδιότητες του Ηρακλή και όχι μόνο τις γνωστές των άθλων. Διάβαζε τον Πλίνιο, όπως θα δούμε, και θα ήξερε τους πολλαπλούς συμβολισμούς του ροπάλου του Ηρακλή και τις πολλές του ιδιότητες, καθώς και τους παραλληλισμούς του Ηρακλή προς τον Ιησού Χριστόν. Ο Δίων ο Χρυσόστομος αποκαλεί τον Ηρακλή «της

γης και των ανθρώπων Σωτήρα» και ο Ισοκράτης γεννήτορα του Φιλίππου και των βασιλέων του Άργους και ως ενσάρκωση της πραγματικής βασιλείας, ο Μ. Αλέξανδρος, τον είχε πρότυπο και θεωρήθηκε σύμβολο και εγγυητής της ενότητας της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Ταυτίστηκε με τον **Ήλιο**<sup>6</sup>. Ο Ήλιος, ο Ηρακλής και ο Αλέξανδρος δεν είχαν ποτέ μόνιμη κατοικία. Ο Ρήγας πρόβαλε έντονα στο έργο του και τα τρία σύμβολα για να δηλώσει το νέο τύπο της **Πολιτείας** του, που θα περιελάμβανε ό,τι σημάδεψε άλλοτε η πορεία των συμβόλων του. Το Σύμβολο του **Ήλιου** το πρόβαλε με την ίδια συχνότητα. Σε τέσσερα φύλλα της Χάρτας, τα υπ' αρ. 3, 4, 7, 10, επιλέγει νομίσματα με έντονη την παρουσία του **Ήλιου** (βλ. Πίνακες)<sup>7</sup>. Και για να τελειώνω με τα περί Ηρακλή θα φέρω μια αξιολογη παρατήρηση (που κάνει) σχετικά ο Μπαρτελεμού, στο **Νέο Ανάχαρση**. Αφού γράψει ότι όλη η γη είναι γεμάτη από το θόρυβο γύρω από το όνομά του και τα μνημεία της δόξας του και ότι ήταν κατ' ευθείαν απόγονος των βασιλέων του Άργους, μεταφέρει και μια άλλη πίστη γύρω από τον Ηρακλή. Πίστευαν δηλαδή, γράφει, ότι ο Ηρακλής **«άνοιγε τα βουνά για να έρθουν κοντά τα έθνη»** και ότι **«έσκαβε τα στενά για να ανακατευτούν μεταξύ τους οι θάλασσες»**<sup>8</sup>. Ο Ρήγας τον μετέφραζε κυριολεκτικά και μεταφορικά. Η ιδιότητα αυτή του Ηρακλή να ενώνει «φυλές και θάλασσες» τον ενθουσίασε, τον έκανε οραματιστή. Στην υλοποίηση στάθηκε άτυχος. Και πάλι η απάντηση ήταν «Εΐπατε τῷ βασιλεῖ...». Επανερχόμαστε τώρα στον Ιουλιανό, τον ομόλογο, θα λέγαμε, του Ηρακλή – Μ. Αλεξάνδρου, Μπαρτελεμού (τηρουμένων των αναλογιών), Ρήγα.

Ο Ρήγας είδαμε ότι ξεχώρισε τον Ιουλιανό και τον έβαλε ισάξιο του Ήλιου (Μ. Αλεξάνδρου). Αυτό δείχνει και την πνευματική εξάρτηση του Ρήγα απ' αυτόν. Το τέλος ήταν σύντομο και για τους δύο. Θα παραθέσω ένα-δύο αποσπάσματα από γραπτά του Ιουλιανού για να γίνει

ευχερέστερα ο συνειρμός για τις πνευματικές επαφές Ρήγα-Ιουλιανού. Ενδεικτικό ακόμη και ότι ξεχώριζε τον Διοκλητιανό στη Χάρτα του (φ. 10: «Σπαλάτρο, πατρίς του Διοκλητιανού»). Υπενθυμίζω ότι στο ίδιο φύλλο γράφει για το ναυάγιο του Απ. Παύλου), και ότι τοποθετούσε νομίματα με τον Δία «**Παντοκράτορα**» (φ. 5), ή σχολίαζε στη Χάρτα «**Κλίνη Ηρακλέους**», «**Μνήμα του Έλληνας**» ή «**Βωμός των 12 Θεών**» (φ. 1, κοντά στο απόσπασμα από τα **Αργοναυτικά** Απολλωνίου του Ροδίου). Μετά απ' όλα αυτά ίσως ήταν και περιττή η όποια παράθεση κειμένου από τον Ιουλιανό. Θα το κάνω όμως, γιατί ίσως έτσι γίνουν ευκρινέστερα τα αντίθετα προς τον Ρήγα δημοσιεύματα της εποχής της σύγχρονης με αυτόν ή και της λίγο μεταγενέστερης. Ο «**Νέος Ραψάκης**», Ρήγας, «έδενε» με τον Ιουλιανό και ο Δ' π.Χ. αιώνας του Μπαρτελεμύ με τον Δ' μ.Χ. αιώνα του Ιουλιανού. Δανείζομαι από το βιβλίο του Μ. Στασινόπουλου, Μορφές από τον Τέταρτο Αιώνα μ.Χ., ένα δείγμα γραφής του Ιουλιανού και των «στοχασμών» του για την Παιδεία. Πρόκειται για τον «εκπαιδευτικό νόμο» του. Ιδού η σχετική αυτοκρατορική εγκύκλιος: «Ο Όμηρος, έγραφε η εγκύκλιος, ο Ησίοδος, ο Δημοσθένης, ο Θουκυδίδης, ο Ισοκράτης, ο Λυσίας δεν αναγνωρίζουν ότι οι θεοί είναι οδηγοί για κάθε παιδεία; ... Είναι παράλογο να σχολιάζουν και να διδάσκουν αυτούς τους συγγραφείς, άνθρωποι που περιφρονούν αυτούς τους θεούς... Εάν πιστεύουν ότι αυτοί οι συγγραφείς είναι σοφοί, ας μιμηθούν την ευλάβειά τους απέναντι σ' εκείνους τους θεούς. Εάν, αντίθετα, πιστεύουν ότι αυτοί οι αρχαίοι συγγραφείς έχουν πλανηθή ως προς τα όντα τα πιο σεβαστά (όπως είναι οι αρχαίοι θεοί), ας μη ζητούν να τους ερμηνεύουν και να τους διδάσκουν, αλλ' ας πάνε στις Εκκλησίες των Γαλιλαίων, να σχολιάζουν τον Ματθαίο και τον Λουκά».

Και προσθέτει: «Τώρα που οι Θεοί μας εχάρισαν την ελευθερία κι ο καθένας μπορεί να πρεσβεύη τη θρησκεία

που πιστεύει, είναι παράλογο να διδάσκουν οι χριστιανοί κάτι που δεν πιστεύουν, μόνο και μόνο για να παίρνουν το μισθό τους. Αλλιώς, θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως πλεονέκτες και ανειλικρινείς. Δεν ζητώ από αυτούς που εκπαιδεύουν τη νεολαία, να αλλάξουν φρονήματα, αλλά τους αφήνω να διαλέξουν: ή να παύσουν να διδάσκουν κάτι που δεν πιστεύουν ή, αν θέλουν να συνεχίσουν το έργο του διδασκάλου, ας δηλώσουν ότι πιστεύουν σ' αυτό που θα διδάσκουν, δηλ. στους αρχαίους θεούς»<sup>9</sup>.

Στον Ιουλιανό, τον Ρήγα (και μερικούς άλλους) η απάντηση ήταν η ίδια:

«Εἶπατε τῷ βασιλεῖ χαμαί πέσε δαίδαλος αὐλά.

Οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβαν, οὐ μάντιδα

δάφνην, οὐ παγάν λαλέουσιν. Ἀπέσβετο καί

λάλον ὕδωρ» (Γ. Κεδρηνός, **Σύνοψις ιστοριῶν**, 304α)<sup>10</sup>.

Ο Ρήγας πλησίασε κάθε ριζοσπάστη-επαναστάτη από τον Μ. Αλέξανδρο – τον Απ. Παύλο – τον Ιουλιανό, μέχρι ακόμη και τον μέτρια ριζοσπάστη Μοισιόδακα. Μόνο του μέλημα η **Ελευθερία**, τα πανανθρώπινα ιδανικά το «**οὐκ ἔνι Ἕλλην καὶ Ἰουδαῖος, ... θάρβαρος, σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθερος**» (Προς Γαλάτας Γ28, ή προς Κολοσσαεῖς Γ' 10)<sup>11</sup>. Γράφει ο Κανίνιας: «Ο Απόστολος Παύλος επεκύρωσε τον καλόν αγώνα της ζωής του με την αιματινή σφραγίδα του μαρτυρίου, προσδοκώντας “τόν τῆς δικαιοσύνης στέφανον, ὃν ἀποδώσει αὐτῷ ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος Κριτής” (Προς Τιμόθεον, Β' δ 8-9)»<sup>12</sup>.

Ο Ρήγας ἔλαβε στέφανον και μαρτυρίου και δικαιοσύνης. Ακολουθώντας από τη μια τον «**Διδάσκαλο της Οικουμένης**» και, το «**καύχημά**» της, τον Απόστολο των Εθνών Παύλο<sup>13</sup> και από την άλλη τον ιδεολόγο **Οικουμενιστή**, Ιουλιανό. Δεν γνωρίζουμε τελικά αν ζούσε που και σε ποιον θα ανήγειρε ναόν. Πάντως ακολουθώντας και τα βήματα του Μ. Αλεξάνδρου προς τα Ιεροσόλυμα μπορούμε να το εικάσουμε.

## ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Όλες τις παραταστάσεις και τα σύμβολα των νομισμάτων βλ. στους πίνακες. Ο Ρήγας στο **Παράρτημα** της **Νέας Πολιτικής Διοίκησης** γράφει μεταξύ άλλων ότι το **ρόπαλο** θα είναι το έμβλημα της σημαίας: «*Η σημαία όπου βάνεται εις τα μπαϊράκια και παντιέρες της Ελληνικής Δημοκρατίας, είναι εν ρόπαλον του Ηρακλέους με τρεις σταυρούς επάνω*» και συνεχίζει στο ίδιο **Παράρτημα** «*Κάθε Έλλην και Ελληνίς, ομοίως και κάθε κάτοικος της Δημοκρατίας ταύτης, πρέπει να φορή εις την περικεφαλαίαν του ή εις την σκούφιαν του εν παρόμοιον ρόπαλον*» (πρβλ. Λ. Βρανούσης, Η σημαία, το εθνόσημο και η σφραγίδα της «Ελληνικής Δημοκρατίας» του Ρήγα, Αθήνα 1992, σ. 352, 357-373). Είναι όμως ανεξήγητες και ατεκμηρίωτες όλες σχεδόν οι απόψεις του Βρανούση γύρω από τον Ρήγα και τη σχέση του με τα γαλλικά (Ναπολέοντα, Σύνταγμα, επαναστατικές πρακτικές και βλέψεις κ.λπ.). Οι παρατηρήσεις μου καλύπτουν όχι μόνο αυτό το δημοσίευμα αλλά και το σχετικό σχολιασμό στις εκδόσεις των «Απάντων» του Ρήγα από τον ίδιο μελετητή δηλαδή και της Βασικής Βιβλιοθήκης (αρ. 10) και της Εταιρείας Ελληνικών Εκδόσεων [1968-69] – (οι ίδιες απόψεις διατυπώνονται από όλους τους μέχρι σήμερα ερευνητές του Ρήγα). Ο Βοναπάρτης π.χ. δεν πήγε να καταλύσει την οθωμανική τυραννία, μοναδικός σκοπός και μέλημα του Ρήγα, αλλά την αριστοκρατία των Δόγηδων της Βενετίας π.χ. ή έτρεχε να «απελευθερώσει» την Ιταλία (1797) και σιγά-σιγά να εκτοπίσει τους Βενετούς για να καταλάβει αυτός τα στρατηγικής σημασίας σημεία στην Αδριατική, τα Επτάνησα. Ο Ρήγας δεν τύπωσε την προσωπογραφία του Ναπολέοντα αλλά του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Ούτε βέβαια στη Χάρτα του έβαλε νομίσματα Γάλλων Αυτοκρατόρων ή μυθολογικών τους παραδόσεων, αλλά τον Ηρακλή και τον Μ. Αλέξανδρο σκόρπισε – μέσω των νομισμάτων και άλλων γραπτών αναφορών – στη Χάρτα. Στη «Νέα Πολιτική Διοίκηση» για «αποτίναξη του **σουλτανικού ζυγού**» έγραφε, πράγμα που ούτε και στην φαντασία του είχε ο Ναπολέο-

- ντας και οι Γάλλοι. Δεν τους απασχολούσαν ο Σουλτάνος και οι Έλληνες – Άλλες βλέψεις είχαν – Βλ. το κεφάλαιο «**Ο Ρήγας στα βήματα του Μ. Αλεξάνδρου**».
2. Ο Λάιος καταργεί τα κεφαλαία, ενώ έχουν τεράστια σημασία για τον Ρήγα και την αποκρυπτογράφηση των μηνυμάτων του. Εδώ π.χ. το Έκτισε έχει Ε κεφαλαίο. Το Ρόπαλο έχει το Ρ κεφαλαίο, ενώ το τη **λεοντή**, την γράφει με μικρό λ.
  3. Πρβλ. και Λάιος, σ. 57 και 60.
  4. Βλ. Ε. Σδράκα, Ο Μέγας Αλέξανδρος, ως υιός του Θεού Άμμωνος – Διός, Δευτέρα έκδοσις, Εκδοτικός Οίκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 37, 66-69 κ.α. (Α΄ Έκδοση Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Παν. Θεσ/νίκης 16 (1971) 5-110).
  5. Στασινού Μικρούλη, Ιστορία της Δυτικής Χ: Ελλάδαος. Ποίημα απλούν. Εν Μεσολογγίω 1824. (Φωτοτυπική επανέκδοση της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος. Αθήνα 1971, αρ. 5).
  6. Για τις ιδιότητες του Ηρακλή, του ροπάλου, τους παραλληλισμούς με Χριστό, Σωτήρα, Ήλιο κ.λπ. Βλ. Αχμέντ Μωχάμεντ Ετμάν, Το πρόβλημα της αποθεώσεως του Ηρακλέους εν ταις Τραχινίαις του Σοφοκλέους και εν τω «Hercules Oetaeus» του Σενέκα. Συγκριτική μελέτη περί του τραγικού και Στωϊκού νοήματος του Μύθου. Διατριβή. Αθήναι 1974, σ. 33, 34, 224, 225, 271, 276, 277 κ.α. (βλ. και πίνακες λέξεων του ιδίου βιβλίου). Πρβλ. και Αθανασίου Σταγειρίτη, Ωγυγία ή Αρχαιολογία. (Τόμοι Α-Ε, Βιέννη, 1815-1818) (φωτ.) επανέκδοση, εκδ. οίκος «Ελευθέρη Σκέψις», τ. Ε΄, σ. 418, όπου το λήμμα **Ηρακλής**. Ακόμη βλ. και Αλ. Λέτσα, Μυθολογία της Γεωργίας, Θεσσαλονίκη 1949 (τόμοι I-III). Επανέκδοση της Αγροτικής Τράπεζας Ελλάδος, Αθήνα 1989. Βλ. κυρίως τ. II.
  7. Τα νομίσματα αυτά με τον **Ήλιο** αντιστοιχούν στον Λάιο, (Οι Χάρτες του Ρήγα), στους αρ. 20 (φ. 3), 27 (φ. 4), 88 (φ. 7), 135 φ. 10). Βλ. Πίνακες δικούς μου στο τέλος του βιβλίου.
  8. Voyage du Jeune Anacharsis en Grèce, tome premier, A Paris M.D.C.C. LXXXIX, avec approbation, et privilège du Roi, σ. 12 (ο Αβθάς αυτός, που δεν ήταν Αβθάς, έχει πολλές παράξενες θεωρίες για τους Έλληνες και κυρίως τους πρώτους οικιστές. Φαίνεται ότι ο έντονας «**Μεσογειακός**» προσανατολισμός του, οδήγησε μάλλον στις πολλαπλές μεταφράσεις ενός πολύτομου έργου, που είναι οδοιπορικό κάποιου Σκύθη, ονομαζόμενου Νέος Ανάχαρσις, και που ήρθε πριν από τη γέννηση του Μεγάλου Αλεξάνδρου, για

να «μελετήσει» τους Έλληνες και την **υποδουλωμένη στο Φίλιππο Ελλάδα**» (τ. Α, σ. VII) και αφού τους μελέτησε ξεκίνησε από την πρώτη κιόλας γραμμή του έργου του τις διαπιστώσεις του, που είναι αρκετά δηλωτικές των προθέσεών του. Διαπίστωσε λοιπόν ότι οι «πρώτοι κάτοικοι» της Ελλάδας κατοικούσαν σε βαθιές σπηλιές (τ. Α', σ. 1) ώσπου, κατά τον Αββά, ήρθαν οι «νομοθέτες». Από πού ήρθαν; Ασφαλώς από την Αίγυπτο. Ήταν «οι Αιγύπτιοι νομοθέτες, που είχαν έρθει στην Αργολίδα» (τ. Α', σ. 1-2) και που αλλάξανε το πρόσωπο πολλών περιοχών της Ελλάδας (Αργολίδας, Αρκαδίας κ.λπ.) και ακόμη μία ακαδημαϊκού επιπέδου παρατήρησή του (ο Βαρθολομαίος ήταν και Ακαδημαϊκός) είναι ότι η μεγάλη πολιτιστική επανάσταση στην Ελλάδα ξεκίνησε με τον **Ίναχο** που κι αυτός είχε «ηγηθεί της πρώτης αιγυπτιακής αποικίας», (σ. 2) κ.λπ.

9. Βλ. Μιχ. Στασινόπουλο, Μορφές από τον Τέταρτον Αιώνα, μ.Χ., Εκδόσεις «Βιβλιοθήκη Σχολής Μωραΐτη», Αθήνα (Ψυχικό) 1972, σ. 84-85 και σχόλια σ. 86 Πρβλ. και Τ. Βουρνά, Ιουλιανός-Επιστολαί. Εκδόσεις Ζαχαρόπουλος, Αθήνα [Χ.Χ.] και P. Athanassiadi-Fowden, Julian and Hellenism. Clarendon Press-Oxford 1981.
10. Θρηνεί για τον Ιουλιανό και τα «θήματα μπροστά του Χριστιανισμού» που δεν έγιναν και ο πολύς Ιωάννης-Βαπτιστής Ντυροζέλ, που μας δίνει **όχι** την «Ιστορία των λαών της Ευρώπης» αλλά την «Ιερά Ιστορία **«Histoire sante»** σ. 69) και όπου μας πληροφορεί για μεν τον Παύλο ότι ήταν **«Juif de Tarse»** (σ. 64) για δε τον Χριστό ότι τα κείμενα του ΧΙΧ αιώνα αποσιωπούσαν το πρόβλημα της **«existence même de Jesus-Christ»** (σ. 69). Βεβαίως μας μίλησε για τα **«manuscrits de la mer Morte»** (σ. 69) και μας εξήγησε και τι σημαίνει **«Israel»**: «signifie en effet: «qui a lutté avec Dieu» (σ. 69). Αυτά. Jean-Baptiste Duroselle, L'Europe. Histoire de ses peuples «Imprimé en Allemagne», Librairie académique Perrin et Bertelsmann Lexikon Verlag 1990.
11. Βλ. Σπ. Κανίνια, Ο Απόστολος Παύλος ενώπιον της Ρωμαϊκής Δικαιοσύνης. Στον τόμο «Αφιέρωμα στον Κωνσταντίνο Τσάτσο» Νομικά Εκδόσεις Α. Σάκκουλα, Αθήνα 1980, σ. 774.
12. Σπ. Κανίνια, Ο Απόστολος Παύλος..., ο.π., σ. 790.
13. Χρυσοστόμδου, Μητροπολίτου Θαυμακού. Ο Απόστολος Παύλος εν τη Υμνογραφία της ΚΘ' Ιουνίου, Περιοδ. «Παύλος ο Απόστολος των Εθνών», περίοδος Β', Ιούνιος – Αύγουστος 1958, σ. 221.



## Ρήγας και Απολλώνιος ο Ρόδιος

Ονομαστικά στον **Απολλώνιο τον Ρόδιο** και το έργο του «**Αργοναυτικά**» αναφέρεται ο Ρήγας σε πολλά σημεία του έργου του, πρωτότυπου και μεταφραστικού, καθώς και σε αυτόγραφα σημειώματά του σε βιβλία της προσωπικής του βιβλιοθήκης. Τα σημεία αυτά είναι:

1. Φύλλο 1 της «Χάρτας της Ελλάδος» με τίτλο: Επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως του Κόλπου της του κατάστενού της της από το Σταυροδρόμι θέας της των περί αυτήν και του Σαραγίου με τας παλαιάς και νέας ονομασίας παρά του ΡΗΓΑ ΒΕΛΕ-ΣΤΙΝΛΗ ΘΕΤΤΑΛΟΥ 1796.

Το κείμενο:

παλάτι και τάφος  
Αμύκου του βασιλέως  
των Βεβρύκων  
(αρχαίον όνομα των Βυθινών)  
είχε νόμον να μη δεχθή  
κανέναν εις τον λιμένα  
προ τού να μονομαχήση  
με τους γρόθους,  
αράξαντες οι Αργοναύται,  
τοις εζήτησε τον αξιώτερον  
εις μονομαχίαν, όθεν φονεύεται  
από τον Πολυδεύκη. **Απολλών:**  
**Ροδ: σχολ: φύλλ: 166.**

[Βλ. Πίνακα]

2. Φύλλο 1 της «Χάρτας της Ελλάδος»:

Εδώ εβασίλευεν ο μάντις  
Φινεύς, τυφλός ώντας και αρπαζομένης  
της τροφής του από των Αρπυών,  
οι Βορεάδαι Ζήτις και Κάλαϊς **Αργοναύται** τας  
αποδιώκουν, και  
μάντευμα του πηγεμού εις Κολχίδα  
και επιστροφής των παρ' αυτού λαμβάνουν.  
[Βλ. Πίνακα]

3. Φύλλο 1 της «Χάρτας της Ελλάδος» *Βωμός Ρέας*.  
[Βλ. Πίνακα]

4. Φύλλο 4 της «Χάρτας της Ελλάδος», με τον τίτλο:  
**ΧΑΡΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**

εν η περιέχονται

**αι νήσοι αυτής**

και **μέρος των** εις την Ευρώπην και Μικράν Ασίαν  
πολυαρίθμων αποικιών αυτής περιοριζομένων  
απ' ανατολών δια των Μύρων της Λυκίας μέχρι του  
αργανθονίου

όρους της Βιθυνίας·

απ' άρκτου δια του Άκ-Κερμανίου, των Καρπαθίων  
ορών και

Δουνάβεως και Σάββα των ποταμών·

από δυσμών δια του Ούννα και του Ιονίου πελά-  
γους,

από δε μεσημβρίας δια του Λιβυκού·

τα πλείω

με τας παλαιάς και νέας ονομασίας·

προς δε

9 επιπεδογραφίαι

τινών περιφήμων πόλεων και τόπων αυτής,

συντείνουσαι εις την κατάληψιν του Νέου Αναχάρ-  
σιδος·

μα·  
χρονολογία των βασιλέων και μεγάλων ανθρώπων  
αυτής·

161

τύποι ελληνικών νομισμάτων  
ερανισθέντων εκ του Αυτοκρατορικού Ταμείου της  
Αουστρίας,  
προς αμυδράν ιδέαν της Αρχαιολογίας  
EN ΣΩΜΑ ΕΙΣ 12 ΤΜΗΜΑΤΑ  
νυν πρώτον εκδοθείσα

παρά του

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ ΘΕΤΤΑΛΟΥ,**

χάριν των Ελλήνων και φιλελλήνων.

1797

Εχαράχθη παρά του Φρανσουά Μήλλερ εν Βιέν[νη].  
[Βλ. Πίνακα]

Το κείμενο:

*Οὐδέ Φεραῖς Ἄδμητος ἐϋκρήνεσσιν<sup>2</sup> ἀνάσσων,  
Μίμνεν ὑπὸ σκοπιῆν ὄρεος Χαλκωδονίοιο.*

*Ἄπολλ.: ῥόδ.: ἄργον: α'*

5. Φύλλο 10 της «Χάρτας της Ελλάδος», το οποίο αντί άλλου τίτλου φέρει, σε όλο το επάνω μέρος του περιθωρίου του φύλλου, το **ρόπαλο** στην αρχή και στη συνέχεια ονόματα Αργοναυτών, όπως **Ἄδμητος Φερών, Ιάσων**, καθώς και ονόματα ποιητών της Αλεξανδρινής ποίησης, όπως **Ἄρατος, Θεόκριτος** και **Απολλώνιος ο Ρόδιος**.
6. **Νέος Ανάχαρις**, μετάφραση Ρήγα. Το κείμενο του Μπαρτελεμύ για τη Θεσσαλία αναφέρεται στους Αργοναύτες «Εκεί εφάνησαν οι Κένταυροι και Λαπίθαι, εκείθεν εξέπλευσαν οι **Αργοναῦται**» και ο Ρήγας προσθέτει στις σημειώσεις του συγγραφέα που μετα-

φράζει μια δική του, την ακόλουθη (με διακριτικό (α), δικής του προσθήκης):

**Κείμενο:**

....οι Αργοναύται<sup>(α)</sup>

**Ρήγας – Σημείωση**

(α) *Ἄδμητος, εις των πενήντα πέντε Αργοναυτών, ἦτον ἀπό τον Βελεστίνον.*

7. Δημ. Δάρβαρη, «**Αληθής οδός εις την ευδαιμονίαν...**» (Βιέννη 1796), όπου αυτόγραφο σημείωμα του Ρήγα (σ. 214). Στον πίνακα του βιβλίου λέγεται ότι ο Ἄδμητος, «εστάθη βασιλεύς της Θεσσαλίας» και ο Ρήγας παρατηρεί:  
*«Ο Ἄδμητος ἦτον ἕνας των Αργοναυτών, βασιλεύς του Βελεστίνου· το λέγει Απολλώνιος ο Ρόδιος εις τα Αργοναυτικά»<sup>4</sup>.*  
Τώρα θα δώσω μερικές διευκρινίσεις σχετικά με τα σημεία πού παρέθεσα και κατά την ίδια αντίστοιχη σειρά.
1. Ο Ρήγας αναφέρεται στο Δεύτερο Βιβλίο των «**Αργοναυτικών**», στο περιεχόμενο των στίχων 1-97. Σύμφωνα με τα **Σχόλια** «*Τοῦ Δευτέρου τῶν Ἀργοναυτῶν τὰ κεφάλαια· ἐστὶ τὰδε· Ἄμυκος ὁ τῶν Βεβρύκων ἡγούμενος διαπυκτεύει Πολυδεύκει, καὶ ἀναιρεῖται... στ. 2 **Βεβρύκων Βασιλῆος**. Τῶν Βεβρύκων ἐβασίλευσεν Ἄμυκος, τῆς Βιθυνίας τὰ τε ἄλλα κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους καὶ τὰ παραθαλάσσια κατέχων<sup>5</sup>.*».
2. Και πάλι ο Ρήγας αναφέρεται στο Β' Βιβλίο των «**Αργοναυτικών**», στ. 178-190, 282-290 και 309-408. Στα Σχόλια στο Β' Βιβλίο έχουμε:  
*«Ἐπειτα παραγένονται οἱ Ἀργοναῦται πρὸς Φινέα, πεπηρωμένον τὰς ὄψεις ὄντα· ὅς δέ ἰκετεύει βοηθησθαι αὐτῷ. Ἄρπυιαι γάρ ἐξ ἀφανοῦς τινός πορευόμεναι,*

τούτου τήν τροφήν ἀρπάζουσαι, ἄγευστον αὐτόν ἐποίουν. Ἐγίνωσκε δέ, ἅτε δῆ μάντις, ὑπό τίνων ἦν μεμοιραμένον αὐτάς διωχθῆναι. Ἴκετεύσαντος δέ, Βορεά-  
δαι οὐκ ἠπειθήσαν, ἀλλ' ἐδίωξαν αὐτάς. Ἐν τοσοῦτῳ  
δέ Φινεύς αὐτοῖς ἐξηγεῖται τόν εἰς Κόλχους πλοῦν»<sup>6</sup>.

3. «**Βωμός Ρέας**». Νομίζω ὅτι αναφέρεται στο Α' βιβλίο των «Αργοναυτικῶν», στ. 1092-1094, ὅπου:  
«Αἰσονίδη, χρειώ σε τόδε ρίον εἰσανιόντα  
Δινδύμου ὀκριόεντος εὐθρονον ἰλάσασθαι  
**μητέρα συμπάντων μακάρων...**»  
(= Γιέ του Αἰσόνα, πρέπει ν' ανεβείς στο ιερό επάνω  
του ἀπόκρημνου Δίνδυμου και κει να παρακαλέσεις  
την καθισμένη στον ὁμορφο θρόνο της **μητέρα των  
θεῶν**)<sup>7</sup>.
4. Πρόκειται για τους στ. 49-50 του Α' βιβλίου των «Αργοναυτικῶν» με μια ουσιώδη διαφορά. Το κείμενο της ἐκδοσης της Οξφόρδης (H. Fränkel) στο στίχ. 49 γράφει:  
**εὐρρήνεσιν**  
ενώ ο Ρήγας γράφει:  
**εὐκρήνεσιν**  
Δηλαδή ενώ το κείμενο γράφει, στ. 49-50: Από τις Φερές με τα πολλά κοπάδια, ἦρθε ο βασιλιάς Ἄδμητος, αφήνοντας τα μέρη κάτω ἀπό τις κορυφές του Χαλκωδόνιου<sup>8</sup>,  
ο Ρήγας ἴσως διορθώνει για τις Φερές, δηλ. το Βελεστίνο, γράφοντας **εὐκρήνεσιν**, δηλαδή «το Βελεστίνο με τις πολλές και καλές **κρήνες**, βρύσες»<sup>9</sup>.
- 5-7. Πρόκειται για επιμονή, που θα δούμε ὅτι δεν εἶναι ανεξήγητη του Ρήγα, να αναφέρεται στον **Ἄδμητο** και τους **Αργοναύτες**.  
Ασφαλῶς δεν πρόκειται μόνο για λογοτεχνική ἐπιλογή

του Αλεξανδρινού ποιητή από το Ρήγα. Ούτε ακόμη γιατί τον συγκίνησε ιδιαίτερα ότι ο **Άδμητος**, βασιλιάς των Φερών (Βελεστίνου) ήταν ένας από τους Αργοναύτες. Βεβαίως και αυτή η φιλολογική επιλογή εντάσσεται στο ευρύτερο σχέδιο του Ρήγα να αναβιώσει τον **Ελληνιστικό κόσμο** και την εποχή με όλους τους τρόπους. Ο Μέγας Αλέξανδρος είναι η αρχή και η βάση του οικοδομήματος των **διαδόχων**, τους οποίους επίσης προβάλλει στο έργο του<sup>10</sup> και που, ίσως, στους διαδόχους έφτανε μέχρι και την εποχή του. Οι διάδοχοι αυτοί δεν φαίνεται να ήταν μόνο μιας κατεύθυνσης. Ίσως είχαν γεννηθεί παντοειδείς προσδοκίες σε πολλούς, που είχαν ποικίλων ειδών σχέσεις με τον Μέγα Αλέξανδρο στο παρελθόν και τους οποίους ο Αλέξανδρος είχε τιμήσει<sup>11</sup>. Τις προσδοκίες τροφοδοτούσε και το κλίμα της εποχής. Άλλωστε η εποχή είναι τροφοδότης χρησμών και ονείρων πολυπλόκων, των οποίων η σύλληψη καλλιεργεί και την επιθυμία της πραγμάτωσης. Αυτή όμως είναι δύσκολη αν δεν σχηματισθεί ο «φιλολογικός» πίνακας πάνω στον οποίο θα κεντηθούν οι όποιες φιλοδοξίες, ίσως και τα πιο απίθανα όνειρα. Δυσκολίες δεν υπήρχαν. Οι «συγγραφείς» είχαν αναλάβει σημαντικό έργο: την ιδεολογική προετοιμασία για την εδαφική διεκδίκηση και την κατασκευή εθνικών, κατά βούληση, κρατών. Έτσι ο Ρήγας βρέθηκε στο καμίνι που έκαιγε και τελικά κάηκε – ή ακριβέστερα – τον κάψανε (τον πνίξανε, το ίδιο είναι), γιατί τα όνειρα τα δικά του, ίσως, δεν συνοδοιπορούσαν, παρά την εξωτερική εικόνα, με τα όνειρα άλλων «πολιτών». Η περιβόητη γαλλική επανάσταση ήταν το ξέσπασμα ιδεολογικής προετοιμασίας του τύπου του φημισμένου και πολυμεταφρασμένου **Μπαρτελεμύ**, ο οποίος δεν κουράστηκε σε χιλιάδες σελίδες να προσπαθεί να μας πείσει για το **πότε άρχισε η ελληνική ιστορία** και πότε κατεύθασαν αρμα-

τωμένοι με «**Νόμους**» στην Ελλάδα όλοι, από την **Αίγυπτο** φυσικά και έτσι «**εξανθρώπισαν**» τους Έλληνες κ.λπ. Διάβασα όλους τους τόμους για να καταλάβω με ποιο τρόπο η «επιστήμη» ενός Ακαδημαϊκού, μάλιστα, καταντάει ευτελής προπαγάνδα. Τώρα γιατί τα λέω αυτά; Μα για να δώσω και το βαθμό αγανάκτησης του Ρήγα, που μετέφρασε κάποια κεφάλαια του «**Νέου Ανάχαρσι**» και που ωστόσο ειρωνεύτηκε αρκετούς από τους τιμητές της Ελλάδας (**Βολταίρο, C. de Pauw** και έμμεσα και τον **Βαρθολομαίο**)<sup>12</sup>. Ο Απολλώνιος είναι επίσης ένα όπλο στα χέρια του Ρήγα, σε μια εποχή που ο μόνος κατηγορούμενος ήταν οι Έλληνες και ο Ελληνικός πολιτισμός και οι μόνοι που – επιτέλους – έβρισκαν αληθινή συμπαράσταση στη μέχρι τότε περιφρόνησή τους ήταν οι Εβραίοι. Η περίοδος ξαναφέρει ως δεν θα έπρεπε, στην επιφάνεια αντιπαλότητες αιώνων και ξαναβάζει στο προσκήνιο σχέσεις «Ελλήνων και Εβραίων». Αυτά είναι γνωστά σε πολλούς Έλληνες και κυρίως στον Ρήγα. Ο Ρήγας θέλει να άρει τα εμπόδια και να θεμελιώσει κράτος δικαίου, όχι μόνο για τους ορθόδοξους Έλληνες ούτε μόνο για τους εθνικά καθαρόαιμους. Ήθελε να άρει τις διαφορές και πέρασε τους αιώνες των διαφορών για να αναχθεί σε κάποια κοινή πορεία και προέλευση φυλών και λαών. Η **Δωδεκάφυλλη Χάρτα**, ως πραγματική **Χάρτα**, δηλ. **Συνταγματικός Χάρτης**, φιλοδοξούσε να ενώσει τις **Δώδεκα φυλές** του Ισραήλ. Ίσως η μικρόνοια κάποιας φυλής ενοχλήθηκε και έτσι τον έκανε να σιωπήσει για πάντα. Οι συνέπειες της τότε βίαιης σιωπής του Ρήγα φθάνουν μέχρι τις ημέρες μας.

Ας ξαναγυρίσω, όμως, στους «**Αργοναύτες**». Αυτοί ήταν σύμβολο **ενότητας** και μάλιστα **επικής**. Ο συγγραφέας τους με τον τόπο γέννησής του, την Αλεξάνδρεια, αποτελούσε τον συνεκτικό κρίκο μιας

τεράστιας διαδρομής. Η «**Χάρτα**» του Ρήγα είναι το **Ταξίδι στην Κολχίδα**<sup>13</sup>, το χρυσό δέρας και η **επάνοδος στην Ελλάδα**. Η πορεία των συγχρόνων του Ρήγα «Αργοναυτών» θα ήταν επώδυνη όπως και των παλιών συντρόφων τους, αλλά η επιστροφή βεβαία. Στο δρόμο, όμως, χάσαμε τον Φινέα. Ο Ρήγας είχε τον ίδιο οπλισμό με τον ομόλογό του ποιητή Απολλώνιο, τη γνώση της Φιλολογίας, της Γεωγραφίας, της Μυθολογίας, της Ιεράς Ιστορίας, της Εθνολογίας κ.λπ. Και ο Αλεξανδρινός λογοτέχνης και ο Θεσσαλός επικός ποιητής από ετερόκλητα στοιχεία προσπάθησαν να δώσουν «ενιαίο σύνολο». Ο Απολλώνιος το κατάφερε κατά τους μελετητές του<sup>14</sup>, ο Ρήγας ακούσια όχι. Με την επιλογή του ο Ρήγας και τις ρητές αναφορές του στη «Χάρτα» έστρεψε τα βήματα του Ελληνικού και άλλου κόσμου σε «νέα περιήγηση» προς την Αλεξάνδρεια, των Αλεξανδρινών χρόνων, αντίθετα ο Barthélemy στη δική του «**περιήγηση**» (ο ίδιος, ουσιαστικά είναι ο **Νέος Ανάχαρις**, ο γάλλος Σκύθης της εποχής, ο Μπαρτελεμύ, που βρήκε τρόπο με την «**περιήγηση**» να δώσει το ιδεολογικό του πιστεύω για το «**αιγυπτιακό**» και «**φοινικικό**» πολιτιστικό κ.ά. παρελθόν της Ελλάδος). Αρχίζει – κατά δήλωσή του – μερικά χρόνια πριν από την γέννηση του Μ. Αλεξάνδρου, *quelques années avant la naissance d' Alexandre*<sup>15</sup>.

Ο Ρήγας υπερτονίζει σε κάθε ευκαιρία την ιδιότητα του Άδμητου, ως Αργοναύτη και την Ελληνική, δηλ. Θεσσαλική, καταγωγή του. Ο Αββάς, αντίθετα, αναφερόμενος στα «**Αργοναυτικά**», αφού σημειώσει και τη χρονολογική τους έναρξη, (όχι του έργου αλλά της Αργοναυτικής εκστρατείας», το 1360 π.Χ.<sup>16</sup>, παρατηρεί ότι «το ταξίδι των **Αργοναυτών** με τους μύθους του έκανε τους Έλληνες να γνωρίσουν καλύτερα αυτές τις μακρινές χώρες» όπως την Κολχίδα<sup>17</sup>. Ωστόσο, ο



Ρήγας γνωρίζει να ξεχωρίζει από τα «**Αργοναυτικά**» ακόμη και το επεισόδιο των **Βεβρύκων** και ασφαλώς η επισήμανση έχει σχέση με την ουσιώδη επιλογή του να οδηγήσει την δική του «εκστρατεία» με οδηγό τον Μ. Αλέξανδρο. Η έμμετρη «**Διήγησις του Αλεξάνδρου**» αναφέρει το γένος των **Βεβρύκων** σε αρκετούς στίχους<sup>18</sup>. Άλλωστε ο Ρήγας έχει ιδιαίτερους λόγους να παρακολουθήσει τους «Αργοναύτες» και νοερά να τους συντροφέψει, αφού και αυτός ξεκινάει το ίδιο ταξίδι με συμπατριώτες Αργοναύτες Θεσσαλούς: Ιάσονα, Ίφικλο, Άδμητο, Άκαστο, Ακτωρίδη, Άμυρο, Άρμενο, Αστερίονα, Ευρυδάμαντα, Εχίονα, Κλύμενο, **Κορωνό**, Μόψο, Ποία, Πολύφημο, Πειρίθοο, Πηλέα, Φιλοκτήτη, Εύρυτο, Αιθαλίδη<sup>19</sup>. Και δεν πίστευε, βέβαια, ο Ρήγας ούτε συμμεριζόταν την άποψη του Barthélemy για τους Αργοναύτες, ότι «*La vie des anciens héros est souillée de ces taches honteuses. Plusieurs d'entr'eux, connus sous le nom d'Argonautes, formerent le projet de se rendre dans un climat lointain, pour s'emparer des trésors d'AEëtès, roi de Colchos*»<sup>20</sup>. Στο φύλλο 4 της «Χάρτας της Ελλάδος», όπου και η αναπαράσταση του πλοίου των Αργοναυτών, υπάρχει ακόμη και η αναπαράσταση της θυσίας του Ιάσονα προς τους Θεούς για το καλό κατευόδιο. Εκεί έδωσαν και όρκο οι Αργοναύτες ότι θα μείνουν πιστοί στις εντολές του ναυάρχου Ηρακλή (ή Ιάσονα) και ότι θα τις εκτελούν πρόθυμα. Ο **όρκος** δόθηκε στην Ιωλκό (Βόλο)<sup>21</sup>. Τον επόμενο δεν τον πρόλαβε ο Ρήγας.

## ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Λίγο δεξιότερα ο Ρήγας μνημονεύει:  
«**Κλίνη Ηρακλέους**» και από κάτω:  
«Μνήμα του Έλληνας» και **λίγο πιο πάνω**  
«Βωμός του Ουρ(αν)ίου Διός».  
Επίσης και: «Βωμός των 12: Θεών  
\* Διός, Ήρας, Ποσειδώνος, Ερμού, Δήμητρος, Ηφαίστου, Απόλλωνος, Αρτέμιδος, Εστίας, Άρεως, Αφροδίτης, Αθηνάς. Βλ. Πίνακα.
2. Για τη λέξη **εύκρηνησσι** του Ρήγα, αντί **εύρηνησσι** του κειμένου του Απολλωνίου βλ. σχόλια που θα ακολουθήσουν για όλα τα κείμενα.
3. Τη μετάφραση βλ. πρόχειρα στην έκδοση Βρανούση (Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων), τ. 2, σ. 453.
4. Βλ. Βρανούση (Βασική Βιβλιοθήκη), σ. 265, σημ. 2. Το βιβλίο, όπως είχε επισημάνει ο Βέης, προέρχεται από την προσωπική βιβλιοθήκη του Ρήγα.
5. Βλ. Apollonii Rhodii, ARGONAUTICA, ex recensione et cum notis Rich. Fr. Brunckii, editio nova, Accedunt Scholia graeca. Tomus I (1810), Tomus II, Lipsiae 1813, s. 449. Βλ. και μετάφραση: Αναστ. Βολτής, Απολλωνίου Ροδίου, «**Τα Αργοναυτικά**», Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1988, σ. 84-88 και 317, σημ. 1 και 2.
6. Σχόλια, ό.π. Brunckii Βλ. σημ. 5 Βλ. και μετάφραση ό.π. σ. 92, 96-97, 98-102 και σελ. 318, σημ. 7.
7. Οι υπογραμμίσεις δικές μου. Τους στίχους των Αργοναυτικών από την έκδοση του Hermann Fränkel Apollonii Rhodii, **Argonautica**, Oxonii, Oxford University Press 1961, σ. 46.
8. Μετάφρ. ό.π. σ. 29 (ο Βολτής προσθέτει για τον Άδμητο, της Άλκηστης ο άνδρας) η λέξη **εύρηνος** = **εύαρνος** = ο έχων πολλά αρνιά, (πλήθος ποιμνίων) Βλ. Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης... υπό Α. Κορομηλά, εν Αθήναις 1852.
9. **Εύκρηνος** = ο έχων πολλές και καλές κρήνας (βρύσες) Βλ. Λεξικό, ό.π. Στα **Σχόλια**, ό.π. σ. 11 υπάρχουν μόνο τα ακόλουθα: ν 49 et 50. **Ουδέ Φεραίς**. Φεραί ωνομάσθησαν από Φέρητος του

Κρηθέως, του Αδμήτου πατρός. **Εὐρήνεσι** δε, αντί του πολυπροβάτοις. Το δε **Χαλκωδόνιον** ὄρος ἐστίν ὑπεράνω Φερών. Ο Ρήγας στη Χάρτα, (φ. αρ. 4) παραθέτει πάνω ἀπό τους στίχους του Απολλώνιου, ὅπου διορθώνει «**εὐκρήνεσσιν**», και ἄλλα ἀποσπάσματα για τις Φερές ἀπό τον Ὅμηρο, το Στράβωνα και το Σοφοκλή, ὅπου μνημονεύεται η Ὑπέρεια **κρήνη** των Φερών. Τα ἀποσπάσματα ἀπό το φ. 4 εἶναι:

1) *Οἱ δέ Φεράς ἐνέμοντο παρά  
Βοιθηῖδα λίμνην*

*Ιλ: θ':*

2) *Ἐν μέσῃ τῇ Φεραίων πόλει κρήνη περίφημος  
ἐστίν, ἣν Ὑπέρειαν καλοῦσι.*

*Στράβων, βιβ: θ' φύλ.: 439:*

γ) *ὦ γῆ καί Φεραία χαῖρε, σύγγονον θ' ὕδωρ,  
Ὑπερεία κρήνη, νάμα θεοφιλέστατον.*

*Σοφοκλ.:*

10. Βλ. το Κεφάλαιο «Ο Ρήγας στα βήματα του Μ. Αλεξάνδρου»

11. Βλ. το Κεφάλαιο «Ρήγας – Νέος Ισραήλ»

12. Βλ. σημειώσεις του Ρήγα και διορθώσεις ἢ προσθήκες στο ἔργο που μεταφράζει ἀπό τον «Νέο Ανάχαρσι».

13. Βλ. για τις μακροχρόνιες ἀνοησίες περί «**Βαλκανικῆς Ομοσπονδίας**» στο κεφάλαιο «Ο Ρήγας στα βήματα του Μ. Αλεξάνδρου».

14. Α.Μ. Croiset, Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικῆς Λογοτεχνίας. Μετάφραση Α. Πουρνάρα. Πάπυρος, Αθήνα 1938, σ. 852-857.

15. Τόμος Πρώτος, σ. VII. Βλ. Τόμο Ἑβδομο, σ. 85 και 87. Αυτά τα ἔγραφε και «με τις εὐλογίες του βασιλιά». Βλ. τίτλο βιβλίου που το εκδίδει ἀνώνυμα:

**VOYAGE  
DU JEUNE ANACHARSIS  
EN GRECE,  
DANS LE MILIEU DU QUATRIEME SIECLE  
AVANT L'ÈRE VULGAIRE  
TOME PREMIER  
A PARIS,**

**Chez De Bure l'ainé, Libraire de MONSIEUR Frere du Roi, de la  
Bibliotheque du Roi, & de l'Académie Royale des Inscriptions,  
hôtel Ferrand, rue Serpente, no 6.**

**M. DCC LXXXIX**

**AVEC APPROBATION, ET PRIVILEGE DU ROI**

16. Τόμος έβδομος, ό.π., σ. 88.
17. Τόμος δεύτερος, ό.π. σ. 6.
18. D. Holton, Διήγησις του Αλεξάνδρου, Θεσσαλονίκη 1974, στ. 2205, 2212, 2216, 2242, 2250 κ.λπ. βλ. και σ. 236. Πρβλ. και Α. Σταγειρίτου, Ωγυγία ή Αρχαιολογία, Τόμος πέμπτος, ό.π., σ. 151: Εκείθεν δε ήλθον (από Μυσία) την άλλην ημέραν εις την χώραν των **Βεβρύκων**, κατά τον Αστακυνόν κόλπον, το νυν Ισμιδ, ένθα ο βασιλεύς τούτων Άμυκος πύκτης άριστος ων, εκάλει τους ξένους εις αγώνα πυγμής, και ούτως εφόνευεν αυτούς. Εκάλεσε τοίνυν και τότε τον άριστον των Αργοναυτών. Δεξάμενος δε την πρόσκλησιν ο Πολυδεύκης, εφόνευσεν αυτόν. Τούτο όμως ηρέθισε τους Βέβρυκας, και ώρμησαν επί τους Αργοναύτας. Αλλ' εκείνοι λαβόντες τα όπλα, και τρέψαντες αυτούς, εφόνευσαν πολλούς.
- Παράθεσα το κείμενο για να διευκολύνω τους συνειρμούς στη σκέψη του Ρήγα. Στα παράλια της Ασίας γίνονται όλα αυτά. Πυγμαχίες έχει στον τίτλο της Χάρτας, την Αργώ παρακάτω, γυμνικούς αγώνες, θυσίες, τις αποικίες, τον Δευκαλίωνα, (φ. 4), όλα αυτά αποτελούν το «συγγραφικό» έργο που έδωσε εικονικά ο Ρήγας και που ήταν πιο εύγλωττο από το γραπτό και παρέπεμπε στον Μ. Αλέξανδρο και τους Διαδόχους.
19. Απολλωνίου Ροδίου «**Τα Αργοναυτικά**» (Α. Βολτής), ό.π. σ. 18-20. Για τον Ιάσονα ως Θεσσαλό βλ. Barthélemy, ό.π., Τόμος πρώτος, σ. 11. Το κατάλογο των Αργοναυτών βλ. Α. Σταγειρίτου, Ωγυγία ή Αρχαιολογία, Τόμος πέμπτος, ό.π. σ. 145-147.
20. Barthélemy, ό.π., τόμος πρώτος, σ. 11. Είναι ιδιότυπος ο τρόπος που παραπέμπει ο συγγραφέας για να αποδείξει τους ισχυρισμούς του. Στο τμήμα π.χ. που παρέθεσα, όπου οι «**Αργοναύτες**» είναι από τους ήρωες της ντροπής και «απατεώνες» παραπέμπει στον Όμηρο (Homer, Odys. lib. 12, v. 70), αλλά στο στίχο αυτό δεν αποδεικνύονται οι ισχυρισμοί του Αθβά. Τι λένε οι στίχοι 69-70;  
**μόν' ένα κείθε πέρασε θαλασσοπόρο πλοίο,  
 απ' τον Αιήτη πλέοντας, Αργώ η ξακουσμένη**  
 (μετάφρ. Πολυλά)
- (στ. 70: 'Αργώ πᾶσι μέλουσα, παρ' Αιήτηο πλέουσα')
21. Βλ. Α. Σταγειρίτου, Ωγυγία ή Αρχαιολογία, τόμος πέμπτος, ό.π., σ. 148.

## **Ρήγας: «Νέος Ραψάκης»**

Στο έργο του Αθ. Πάριου «**ΝΕΟΣ ΡΑΨΑΚΗΣ**» (Απρίλιος 1805)<sup>1</sup> ο Ρήγας χαρακτηρίζεται ως «ένας νέος Ραψάκης» και η κύρια αιτία του χαρακτηρισμού είναι το «**Ρόπαλον του Ηρακλέους**». Παραθέτω το σχετικό κείμενο από το χειρόγραφο της Γενναδείου Βιβλιοθήκης, αρ. 265:

### **ΝΕΟΣ ΡΑΨΑΚΗΣ**

ήτοι

Έλεγχος και στηλίτευσις, εν είδη απολογίας γινομένη,  
προς τας παρά τινος, των λιμπερτίων, αντιθέους βλα-  
σφημίας

γενομένης κατά της ευσεβώς τε και λίαν λυσιτελώς,  
υπό της εκκλησιαστικής προνοίας, προς πάντας Χνους  
προεκδοθείσης πατρικής παραινέσεως

ω τινι

και ετέρων δυοίν ισοδυνάμων προστεθέντων, εν αποτε-  
λέσθη του λόγου

φραγγέλιον, δι' ου μετά της προσηκούσης αισχύνης,  
πόρρω

της των πιστών ομηγύρεως αποβάλλοντες, οι πάντη  
αναιδώς

και ασεβώς, τας θείας στρεβλούντες γραφάς.

Και ταύτα νυν τύποις εκδίδονται υπό τινων θεοφιλών  
ανδρών, προς κοινήν των πιστών ωφέλειαν

Εν Λειψία της Σαξωνίας αωιγ<sup>ω</sup>

Επίγραμμα

Δελτάριον τόδε (ως φασί) κύμ' υπό πριν κρυβέν

αίης ες φως ανδύσαν αίφνης, τοίσι φάνη άορ οξύ.  
ως εκ του Βιβλίου

Ίσχυσα προς αυτόν Ψαλμ: ιβ.

Σοφίας ου κατισχύσει ποτέ κακία

Σοφίας Σολ: ΣΤ' 30.

Οίον έπος, τοίον και επακούεις

Εκ της ποιήσεως

Νέος Ραψάκης

ήτοι

Έλεγχος της αντιχρίστου, κατά των θείων γραφών  
συκοφαντίας, προς ερεθισμόν των απλουστέρων  
εν είδει αντιρρήσεως μεθοδευθείσης, παρά τινος των  
νέων λιμπερτίων κατά της πατρικής διδασκαλίας,  
της χάριν ασφαλείας προεκδοθείσης των χριστωνύμων  
λαών.

Υπόθεσις, ήτε δήλωσις του παρόντος λόγου, δηλαδή  
του ελέγχου.

Δεν ημπορεί τινάς να αρνηθή, ότι τα πάθη και αι  
θλίψεις και τα βάσανα οπού πάσχουν οι αδελφοί μας  
χριστιανοί υπό κάτω εις τον ζυγόν των νυν κρατού-  
ντων, είναι και πολλά και πικρά, και δεινά, και υπέρ-  
δεινα. Είναι τούτο ομολογούμενον, και συμπάσχομεν  
τοις πάσχουσι, και συστενάζομεν τοις στενάζουσι, κατά  
τον Θεόν Παύλον, οπού προστάζει λέγων, χαίρειν μετά  
χαιρόντων, και κλαίειν μετά κλαιόντων (I) (Ρωμ. ιβ': 15)  
και πάλιν, είτε πάσχει εν μέλος, συμπάσχει πάντα τα  
μέλη (II) (Κορ. ιβ' 26).

Ταύτα ίσως διανοούμενοι, κάποιοι από τους εδικούς  
μας ομογενείς, και τρόπον τινά, ζήλω διαπύρω κινούμενοι  
υπέρ της ελευθερίας του γένους, φιλόσοφοι μάλλον  
όντες, ή φιλόχριστοι, και φιλάδελφοι μάλλον, ή φιλόθεοι,  
και μάλλον γηινόφρονες, ή ουρανόφρονες, τρόπον εξεύ-  
ρον της των όλων ελευθερίας, όχι τίμιον και χριστιανικόν,  
και χριστιανοίς πρόποντα αλλά βαρβαρικόν τώντι και

βαρβάρους πρόποντα τις και ποίος ούτος; **βιβλιάριον εξέδωκαν, ΡΟΠΑΛΟΝ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ** αυτό ονομάσαντες οι **Ελληνόφρονες βιβλίον δηλαδή διεγερτικόν, ερεθιστικόν, παρακινήτικόν, ώστε πάντες οι απανταχού χριστιανοί, εν ρητή ημέρα να δείξουν του ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ την αλήκην εναντίον των τυραννούντων αυτούς, και τα εξής ονοών νοείτω.** Η Θεία Πρόνοια ηλέησε το γένος των Χριστιανών, και προ του να διαδοθούν εις τον Κόσμον εκείνα τα κακέμφατα **ΡΟΠΑΛΑ**, έκαμε και εμφανέρωθη η αντίθεος αύτη σκευωρία και παρεδόθησαν εις το πυρ· και οι κατά των ιδίων δεσποτών την κοινήν και καινήν ευτρεπίσαντες μάχαιραν, μάχαιραν εύρον μισθόν του παραλόγου ζήλου αυτών. Η αγία Εκκλησία ταύτα μαθούσα και φρίξασα επί τω καινώ και ολεθρίω τούτω ακούσματι, έτι δε και επιταγήν λαβούσα, εξέδωκεν εις το κοινόν, δια τινος αδελφού. ωσάν ένα σωτήριοιον αντίδοτον προς την ολέθριον εκείνην προτροπήν, μίαν πατρικήν και αδελφικήν παραίνεσιν, εις τους απανταχού χριστιανούς, κηρύττουσαν τοις πάσι και λέγουσαν, αδελφοί, στώμεν καλώς, ότι πρώτον μεν, μία τοιαύτη πράξις, είναι από μιας απηγορευμένη από τους θείους νόμους εις τους μαθητάς του Χριστού· δεύτερον δε, ότι και σφόδρα επικίνδυνον ήτον και είναι εις όλον το γένος των χριστιανών, όσοι ζουν υπό κάτω εις τούτην την επικράτειαν, ένα τοιούτον τόλμημα και πρέπει να το ομολογήση, όποιος δεν είναι στερημένος παντάπασιν, από συλλογιστικήν δύναμιν. Εις τα 98 εξεδόθη η τοιαύτη διδασκαλία, επιγεγραμμένη εις το σεβάσμιον όνομα του Μακαριωτάτου Πατριάρχου Ιεροσολύμων κυρίου Ανθίμου· κατά το αυτό έτος εξεβράσθη από τον καχλάζοντα ζήλον ενός οπού ηξεύρει να γελά επί τοις αδίκως φονευομένοις υπό των τυράννων, και να μακαρίζη εκείνους οπού δίδουσι δίκην της αφροσύνης των, εξεβράσθη λέγω, μία κατά πολλά λοίδορος αντίρρησις, της ειρημένης παραινέσεως· πλην έξω από τας λοιδορίας και ύβρεις, τας οποίας, με όλην την θρασύτητα και αθορυστομίαν, ξερνά,

κατά του συγγραφέως της Πατρικής διδασκαλίας, ακόμα και διερεθίζει με κάθε τρόπον τους αναγινώσκοντας, ναβάλουν εις πράξιν το **ρόπαλον**, λέγοντας ο ανόσιος, πώς τούτο είναι καλόν και αποδεκτόν κοντά εις τον θεόν, δηλαδή, να φονεύουν οι δούλοι τους κυρίους των. Ύστερα από τόσους χρόνους, οπού είναι εκδεδομένον, το θεομισές τούτο βιβλίον, μόλις κατά τας ημέρας ταύτας, οπού άγομεν έτος ωε' και μήνα Απρίλλιον, ημπόρεσα να το ιδώ και εγώ· το οποίον τόσην ταραχήν μοι επροξένησε, δεν δύναμαι να την παραστήσω με λόγον· δεν ηξεύρω αν άλλος αδελφός προ εμού έκαμε προς αυτόν την δικαίαν απάντησιν· νομίζω όμως πώς δεν θέλει φανή περιττός, και ο οδικός μου ζήλος, οπού έρχομαι να τον παραστήσω, **ΠΩΣ ΕΙΝΑΙ ΕΝΑΣ ΝΕΟΣ ΡΑΨΑΚΗΣ**, και ως τοιούτον, ελπίζω να τον αποφασίσουν όσοι νουν έχουν, και δύνανται να κρίνουν ορθώς τα λεγόμενα· εν μόνο με λυπεί, οπού δεν μοι δίδει χέρι, δια τον πολύν όγκον, να προτάξω αυτολεξει, το λοιδορον, ή μάλλον ειπείν το αντίχριστον εκείνο βιβλιάριον.

Προκειμένου να εξηγήσουμε τον χαρακτηρισμό του Ρήγα, από τον Αθ. τον Πάριο, ως «**Νέου Ραψάκη**», (αν και τον χαρακτηρισμό απευθύνει κυρίως στον Κοραή, εξαιτίας της συνηγορίας του, στην «**Αδελφική Διδασκαλία**», υπέρ του ροπάλου), πρέπει να αναφέρουμε τα σχετικά με τον **παλιό Ραψάκη** κείμενα και την περί αυτόν παράδοση, αφού ο Ρήγας και το βιβλίο του, το «**Ρόπαλον του Ηρακλέους**», κατά τον Πάριο, έδωσε την αφορμή ν' αναδυθεί από τη Γραφή το όνομα του **ΡΑΨΑΚΗ**.

Η Π. Διαθήκη είναι αρκετά πλούσια πηγή για το θέμα, που τεκμηριώνεται και σχολιάζεται τόσο από Πατέρες της Εκκλησίας, όσο και άλλους ερμηνευτές. Οι φιλολογικές πηγές που καλύπτουν την Ισραηλιτική γραμματεία και αφορούν στην ιστορία του έρχονται ξαφνικά στην επιφάνεια από έναν επιφανή λόγιο, όπως ο Αθανάσιος ο Πάριος, για να συσχετισθούν με έναν Έλληνα-Επαναστάτη, όπως είναι ο Ρήγας Βελεστινλής.



Η ιστορία του Ισραήλ αναβιώνει σε υπολογήσιμες αναλογίες με την ελληνική προεπαναστατική περίοδο<sup>2</sup>. Ο «**αιχμάλωτος Ισραήλ**» και οι ιστορικές πρακτικές του επαναφωτίζονται και με σαφείς ή υπαινικτικές αναφορές έρχονται στο ελληνικό προεπαναστατικό προσκήνιο. Ιδιάζουσα περίπτωση ο **ΡΑΨΑΚΗΣ**. Η προφητική γραμματεία τροφοδοτεί την νεότερη Ελληνική Φιλολογία και τους πρωταγωνιστές της<sup>3</sup>. Η **Εξορία** και η **Αιχμαλωσία** (τέλος του 7ου αι. π.Χ.), έρχεται και «δένει» με την Ελληνική «**αιχμαλωσία**». Οι προφύτες της Π. Διαθήκης έχουν εγγράψει υποθήκες, φαίνεται, και για τους επόμενους αιώνες και όχι μόνο τους Εβραϊκούς.

Ο προφήτης **Ησαΐας**, που θα μας απασχολήσει, έδρασε στο Νότιο Βασίλειο του Ιούδα, που είχε πρωτεύουσα την Ιερουσαλήμ και είχε έντονη πολιτική δράση, όταν βασιλευε στη χώρα του Ιούδα ο Εζεκίας και βασιλιάς των Ασσυρίων ήταν ο Σεναχερείμ (705 π.Χ.)<sup>4</sup>. Οι Ασσύριοι είχαν καταλάβει όλη τη γύρω από την Ιερουσαλήμ περιοχή. «Πέριξ του Ισραήλ και του Ιούδα (του βασιλείου δηλ. του Ιούδα) εθέριζε τους λαούς (Ισραήλ και Ιούδα) το Ασσυριακόν ξίφος»<sup>5</sup>. Ασσύριοι το όργανο τιμωρίας του Ισραήλ, Οθωμανοί των Ελλήνων. Ο Πάριος, βρίσκεται στο πλευρό του Ισραήλ. Ο Ρήγας τοποθετείται από τον ίδιο στο αντίπαλο στρατόπεδο, των Ασσυρίων, είναι ο **Νέος Ραψάκης**, στρατηγός των Ασσυρίων. Στο σημείο αυτό θα παραθέσω τα κείμενα τα σχετικά με το στρατηγό Ραψάκη.

Στον Ησαΐα, κεφ. 36-39 γίνεται ευρύτατη αναφορά στον Ραψάκη<sup>6</sup>, το στρατηγό του βασιλιά των Ασσυρίων Σεναχηρίμ. Ο σχολιαστής του Ησαΐα, Θεοδώρητος<sup>7</sup> γράφει:

«Και εγένετο του τεσσαρεσκαιδεκάτου έτους βασιλεύοντος Εζεκίου ανέβη Σενναχηρίμ βασιλεύς Ασσυρίων επί τας πόλεις της Ιουδαίας τας οχυράς και έλαβεν (αυτ)άς. Μέμνηται μεν της ιστορίας και η Τετάρτη των Βασιλειών. Ο δε προφήτης ου παρέλκον τι δρων ταύτην συνήψε τη προφητεία αλλά δεικνύς των προηγορευμένων το αλη-

θές. Επειδή γαρ πλείστα εν τοις έμπροσθεν [εθέ]σπισε περί τε Βαβυλωνίων και Τυρίων και Αιγυπτίων και πολλών άλλων εθνών, διαφερόντως [δε] περί <της> του σωτήρος ημών ενανθρωπήσεως και της Ιουδαίων απιστίας και τιμωρίας και της των εθνών κλήσεώς [τε] και σωτηρίας, προηγόρευσε δε και των Ασσυρίων την έφοδον και τον επενεχθέντα αυτοίς θεήλατον όλεθρον, [ενταύθα] εικότως μέμνηται της ιστορίας, ίνα δείξη της προφητείας το αψευδές και ότι, καθάπερ τα κατά τον Σενναχηρίμ [τετύ]χηκε πέρατος, ούτω δη και τα άλλα πάντα όσα προείρηκεν εις έργον αχθήσεται.

Ο δε Σενναχηρίμ ούτος, [επει]δή των δέκα φυλών ενίας πόλεις εξηνδραπόδισε και τινας της Ιουδαίας επολιόρησεν, ήλπισε [νυν] και της Ιερουσαλήμ περιέσεσθαι. Απέστειλε δε μετά στρατιάς ότι πλείστης και Ραψάκην τινά στρατηγόν ώστε [τ]αύτην πολιορκήσαι. Ούτος επιτήδειόν τινα εκλεξάμενος τόπον και εν τούτω στρατοπεδευσάμενος – λέγει [δε] και τον τόπον ο προφήτης – διεπόρθμευσε τα υπό του βασιλέως δεδηλωμένα· και γαρ εξεληλύθεισαν [πρ]ος αυτόν Ελιακίμ ο του Χελκίου και Σομνάς και Ιωάχαζ. Τούτου δε του Ελιακίμ και εν τοις πρό[σθεν] εμνήσθη και πολλαίς αυτός εταίνίωσεν ευφημίαις. Και τον Σομνάν δε τινες αυτόν έφασαν [είναι] τον άνω κατηγορούμενον, εγώ δε ουκ οίμαι· ο μεν γαρ πολλάς εις βλακείαν και τρυφήν λαιδορίας [εδέξ]ατο, ούτος δε ουδέ την παρ' άλλων τολμηθείσαν απαθώς ήνεγκε βλασφημίαν αλλά την εσθήτα [διέ]ρρηξεν.

Τούτοις ο Ραψάκης παρεγγυά τω Εζεκία ειπείν ότι ο βασιλεύς Ασσυρίων τάδε φησίν· Τίني (πεποι)θώς ει; Μη εν βουλή <και> λόγοις χειλέων παράταξις γίνεται; Δήλην ημίν ποιήσον την αιτίαν του θράσους. Ου χρεία νυν βουλής αλλά συμπλοκής· ουκ έστιν ο καιρός λόγων αλλ' έργων, ου πρ(εσβεί)ας αλλά παρατάξεως. Αλλ' ίσως τη Αιγυπτίων επικουρία θαρρείς· καίτοι καλάμω εοί(κασι) και τούτω τεθλασμένω και τους σκληριπτομένους ου μόνον

ουκ ερείδοντι αλλά και την τούτων (χείρα τι) τρώσκοντι. Ταύτην δε προσήνεγκε την παραβολήν, και της ασθε-  
νείας και της πο[νηρίας τ]ων Αιγυπτίων κατηγορών. Επαρ-  
κέσαι μεν γαρ φησιν ου δύνανται δι' ασθένειαν, λυμαίνο-  
νται δε [και τοις] φεύγουσι δια πολλήν πονηρίαν.

Και ταύτα μεν ουν τα ρήματα πολλής αλαζονείας και [κακίας μεστ]ά· ουδεμίαν δε κακοηθείας υπερβολήν κατα-  
λείπει τα μετά ταύτα, εστί δε ταύτα· (Ει δε λέγετε) προς με· Επί κύριον τον θεόν ημών πεποιθάμεν, και μην ουτός εστιν ου περιείλεν Εζεκίας τα (υψηλά αυτού) και τα θυσι-  
αστήρια αυτού και είπε τω Ιούδα και τη Ιερουσαλήμ· Κατά πρόσωπον του θυσιαστηρίου τούτου προσκυνείτε. Κακο-  
τεχνία και πανουργία χρώμενος ουκ ευθ(ύς επί) την βλα-  
σφη(μίαν) εχώρησεν, αλλά κατά του ευσεβούς βασιλέως τέως υφαίνει κατηγορίαν τοις πολλοίς των υπηκόων ουκ απαρέσκουσαν. Και γαρ οι πλείους αδεώς θύειν εβούλο-  
ντο και την γνώμην εγύμνωσαν επί τε του Άχα(ζ) και του Μανασσή και των άλλων των κατ' εκείνους προελομένων την πλάνην.

Δει μέντοι επισημήνασθαι ως ου της των ειδώλων κατα-  
λύσεως ο Ραψάκης μέμνηται αλλά των εν τοις υψηλοίς τόποις ανακειμένων τω θεώ θυσιαστηρίων. Ηγούμαι γαρ ταύτα τα καλούμενα υψηλά τω θεώ μεν ανατεθῆναι, παρά δε τον νόμον ανατεθῆναι· προ γαρ της οικοδομίας του ναού και εν τη Χεβρών και εν τη Γαβαών και εν τη Μασσηφά και εν πολλοίς ετέροις τόποις θυσίας προσέφε-  
ρον τω θεώ, μετά δε γε την οικοδομίαν οι κατά νόμον πολιτευόμενοι ουκ ηνείχοντο θύειν έξω του θείου νεώ, οι δε κτηνώδεις και της οδοῦ της θεί(ας) έξω βαίνοντες εν τοις υψηλοίς τόποις προσέφερον τας θυσίας ουκ ειδώ-  
λοις ως οίμαι αλλά τω θεώ. Και τούτο δήλον ημίν ή των Βασιλειών και η των Παραλειπομένων ιστορία ποιεί· και τον Ασά γαρ και τον Ιωσαφάτ επαινέσαντες οι εκείνα συγγράψαντες και ταύτα έφασαν· *«Και εποίησεν Ασά το ευθές ενώπιον κυρίου του θεού αυτού και απέστησε τα*

*θυσιαστήρια τα αλλότρια και τα υψηλά και συνέτριψε τας στήλας».*

Παρέθεσα τα σχόλια για να δείξω τον χαρακτήρα που θέλησε να περιγράψει ο Πάριος, και να τον ταυτίσει με τον Ρήγα. Ο Ραψάκης έτοιμος με αλαζονεία να εκπορθήσει την Ιερουσαλήμ (= ο Ρήγας την Οθωμανική Αυτοκρατορία, που δεν έπαψε νοητά να είναι η νέα Ιερουσαλήμ), αλλά ο θρασύς βασιλεύς των Ασσυρίων υπέστη «θεήλατον όλεθρον». Ο Πάριος υπενθυμίζει την ιστορία του Ραψάκη στους αναγνώστες για να προδικάσει «προφητεύσει» το τέλος και των οπαδών του Ρήγα. Για τον Ρήγα το τέλος ήταν ακριβώς το τέλος του Ραψάκη. Θύμιζε, δηλαδή, τη νίκη των Εβραίων κατά των Ασσυρίων. Στον ελληνικό χώρο οι Εβραίοι ταυτίζονται με τους ορθόδοξους εκκλησιαστικούς και ο Ρήγας με τους «θεομάχους».

Ο Ηρακλής με το Ρόπαλο και η νέα θεογονία του Ρήγα ήταν ταυτόσημα του «θεομάχου» Ραψάκη, το τέλος λοιπόν βέβαιο: θάνατος και αυτού και των οπαδών του.

Ο Κοσμάς ο Ινδικοπλεύστης ερμηνεύει:

«Εζεκίας τοίνυν ο μακάριος των Ιουδαίων βασιλεύς υπάρχων, ευσεβής πάνυ γενόμενος και ενάρετος και τω Θεώ μεμελημένος, εθεώρει τον μακαρίτην Δαυίδ πολλούς ψαλμούς εις αυτόν προειρηκότα, ων εις τυγχάνει ο εννεακαιδέκατος και ο εικοστός ομοίως και έτεροι πλείστοι, έτι δε και την επί του πατρός αυτού Αχάζ γενομένην υπό Ησαΐου προφητείαν, την «ιδού η παρθένος εν γαστρί έξει και τέξεται υιόν», εις εαυτόν ελκύσας και ανθρώπινόν τι παθών επήρθη τω λογισμώ, οίόμενος εαυτόν είναι τον προφητευόμενον Χριστόν. Όθεν τα πρώτα κοινωνήσαι βίω ουχ είλετο δια το ετέραν υπόνοιαν είναι εν Ιουδαίοις, ότι ο Χριστός όταν έρχεται ουδέποτε αποθνήσκει, αλλά μένει εις τον αιώνα, ως και εν τω Ευαγγελίω έλεγον· «Ημείς ηκούσαμεν εκ του νόμου ότι ο Χριστός μένει εις τον αιώνα». Ταύτης ουν της δόξης ων ο

Εζεκίας ου κατεδέξατο σύμβιον λαβείν και ποιήσαι διαδοχήν γένους, τουτέστι τέκνα, αεί ζην νομίζων.

Ότε δε συνέβη τον Σεναχηρείμ τον των Ασσυρίων βασιλέα πολεμήσαι την Ιουδαίαν, ανελθειν δε και εν Ιερουσαλήμ πορθήσαι αυτήν, ακούσας τα παρά του θεομάχου Ραψάκου λελεγμένα ο Εζεκίας, έτι δε και τα παρ' αυτού του Σεναχηρείμ γραφέντα αυτώ, διαρρήξας την βασιλικήν εσθήτα και ενδυσάμενος σάκκον και χουν πασάμενος εισήλθεν εν τω ναώ, ικετεύων τον Θεόν ρυσθήναι εκ των Ασσυρίων. Εισακουσθέντος δε αυτού, και αναιρεθέντων εν μια νυκτί δια του αγγέλου εκατόν ογδοήκοντα πέντε χιλιάδων εκ της βοηθείας των Ασσυρίων, και νίκης αυτω παραδόξου και τηλικαύτης γενομένης υπό του Θεού, επεβεβαίωσεν επί πλέον την υπόνοιαν, ην είχε πρότερον, εαυτόν πάντως είναι λέγων τον προφητευόμενον χριστόν. Όθεν πάλιν εκ της επάρσεως του λογισμού φαντασθείς υπέρ εαυτόν ουκ εισήλθε μετά την νίκην εν τω ναώ, κατά το δέον, ευχαριστήσαι και δούναι δόξαν τω Θεώ, αλλά μεγάλα εφρόνει καθ' εαυτόν, ως γέγραπται εν ταις Παραλειπομέναις ότι: «Εταπεινώθη Εζεκίας από ύψους καρδίας αυτού», και «Κατέλιπεν αυτόν Κύριος του πειράσαι αυτόν, ειδέναι τα εν τη καρδία αυτού».

Για το βασιλιά των Ασσυρίων Σεναχηρείμ και το στρατηγό του Ραψάκη, που εισβάλανε στην Ιουδαία κατά την εποχή του βασιλέως Εζεκίου (715-686 π.Χ.) γίνεται λόγος εκτός από τον Ησαΐα και στο Δ' Βασιλειών, κεφ. 18-20. Ο Μ. Αθανάσιος στα Ερμηνευτικά του κάνει λόγο για την υπόθεση Ραψάκη που είχε περικυκλώσει την Ιερουσαλήμ και απειλούσε ότι ούτε ο Θεός είχε τη δύναμη να τους λυτρώσει από τα χέρια των Ασσυρίων. Ο θεός όμως είπε: «Θα υπερασπισθώ αυτή την πόλη» (Δ' Βασ. 19, 34) και εκπλήρωσε την υπόσχεσή του με το φόνο 185.000 Ασσυρίων<sup>9</sup>.

Κατά το Βασιλειών Δ, κεφ. 18-20 ο Εζεκίας κατέστρεψε τα αγάλματα και προσκολλήθηκε στον Κύριο και εφύλαξε

τις εντολές του και ο Κύριος ήταν πάντα κοντά του, έως ότου εμφανίσθηκε ο **Ραψάκης** και χλεύασε τους λόγους του Εζεκία, ότι «*Ο Κύριος θα μας λυτρώσει*». Κανείς, είπε ο **Ραψάκης**, από τους θεούς των εθνών δεν λύτρωσε τους πιστούς του από τα χέρια του βασιλιά της Ασσυρίας. Άρα και ο Κύριος δεν θα λυτρώσει την Ιερουσαλήμ. Έτσι ο **Ραψάκης** ονειδισε και ύβρισε τον ζώντα θεό. Ο Εζεκίας όμως προσευχόταν και πίστευε, ικέτευε τον Κύριον να τους σώσει «*δια να γνωρίσωσι πάντα τα βασίλεια της γης, ότι συ είσαι Κύριος ο Θεός, ο μόνος*». Κύριος ο Θεός του Ισραήλ άκουσε τον Εζεκία και υποσχέθηκε ότι θα κάμψει τη λύσσα και την αλαζονεία του Σενναχηρείμ και του στρατηγού του **Ραψάκη**.

Θα τους βάλει χαλινάρι στα χείλη. Δεν πρόκειται να μπουν στην πόλη ούτε να τοξεύσουν ούτε να προβάλουν ασπίδες. Θα υπερασπισθώ την πόλη αυτή, είπε ο Κύριος και θα τη σώσω και έτσι και έγινε και φονεύθηκε από τα ίδια του τα παιδιά.

Ο Ευσέβιος στα Υπομνήματα εις Ησαΐαν<sup>10</sup> κάνει λόγο για «**διήγηση θαυμαστή**» και αναφέρεται εκτενώς στο επεισόδιο, το θαύμα δηλ. ο **Ραψάκης** να περικυκλώσει την Ιερουσαλήμ και ο Θεός να του δώσει «μάθημα».

Η μανική βλασφημία του αλάστορα (εγκληματία) **Ραψάκη** και η όλη διήγηση αποτελεί υπόσχεση σωτηρίας και τιμωρίας της βλασφημίας.

Κατά τον Πάριο το σύμβολο της Ιερουσαλήμ έστειλε το μήνυμα. Η απελευθέρωση θα γίνει αλλά οι βλάσφημοι θα τιμωρηθούν. Πράγματι η «διήγηση» αυτή είχε πολλούς στόχους και πολλούς αποδέκτες.

## ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. Μ. Μαντουβάλου, Κείμενα και Μελέτες Μεσαιωνικής και Νεοελληνικής Γραμματείας, Εκδόσεις Τολίδη, Αθήνα 1990, σ. 29, 30, 51).
2. Λεπτομερέστερα για το θέμα βλ. στο κεφάλαιο «**Ρήγας - Νέος Ισράηλ**».
3. Δεν υπάρχει τίποτα σχετικό γύρω απ' αυτό το θέμα στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία.
4. Σ. Αγουρίδης, Ιστορία της θρησκείας του Ισραήλ, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995, σ. 176. Βλ. και σ. 173 & 178.
5. Παράθεμα από Β. Βέλλα, στου Σ. Αγουρίδη, ό.π., σ. 180.
6. Το όνομα του στρατηγού αναφέρεται ως **Ραψάκης** ή *Ραβ-σάκης*.
7. Theodoret de Cyr, Commentaire sur Isaïe, τομ. 11 «Sources Chrétiennes»n, 295 Les éditions du Cerf, Paris 1982, σ. 346-374.
8. Cosmas Indicopleustès, Topographie Chrétienne, Τομ. 3, Sources Chrétiennes, n. 197, ό.π. Paris 1973, σ. 173, 175.
9. Βλ. Αθανασίου Αλεξανδρείας του Μεγάλου Άπαντα τα έργα. Εισαγωγή – κείμενον – μετάφρασις – σχόλια υπό Β. Στογιάννου, σειρά «Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας», Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», Θεσσαλονίκη 1975, τ. 5, Ερμηνευτικά Α', σ. 27 και Ερμηνευτικά Β', τ. 6, σ. 15 Βλ. και Initia Patrum Graecorum, Σειρά «Studi e Testi», 181, vol. II, Città del Vaticano, 1955 (P. Chrysostomus Baur), 396.
10. Ευσέβιος Καισαρείας, Έκδοση Αποστολικής Διακονίας, Τομ. 23ος, Μέρος Ε', Αθήναι 1960, σ. 153-156 Βλ. και Θεοδώρου Ηρακλείας, εξηγήσεις εις Ησαΐαν, ό.π., τ. 19ος, 1959, σ. 131 και 145.





## Τύρας – Οφιούσα – Πλίνιος

Ο Ρήγας στη «Γενική Χάρτα της Μολδοβίας» αναφέρεται στον Πλίνιο, τον Τύρα και την Οφιούσα καλύπτοντας τις δύο σελίδες ενός ανοικτού βιβλίου, που βρίσκεται κάτω από την προσωπογραφία του ηγεμόνα της Μολδαβίας, Αλεξάνδρου Καλλιμάχη, στον οποίο αφιερώνει τη Χάρτα. Γράφει ο Ρήγας στο ανοικτό βιβλίο δίπλα στο έμβλημα της Μολδαβίας, το πλαγιασμένο βόδι, και σαν να απευθύνεται προς αυτό για να του δώσει εντολή να πάει:

«Πρός τῷ Τύρα

ῶπου ἢ

Ὀφιοῦσα.

Πλίν:

βιβλ. δ'».

Ποιος είναι ο Τύρας και ποια η Οφιούσα θα το δούμε αμέσως, αφού πρώτα επισημάνουμε την αναφορά από τον Ρήγα στον Πλίνιο και που, όπως θα δούμε, κάνει ευρύτατη χρήση στο έργο του αυτού του Ρωμαίου συγγραφέα των πρώτων χρόνων του Χριστιανισμού. Δεν εμπνέεται μόνο από την «Φυσική Ιστορία» του αλλά και τον αξιοποιεί ποικιλότροπα, όπως π.χ. στον Γεωγραφικό Χάρτη της Μολδαβίας.

Στην «Ιστορία της πάλαι Δακίας» του Διονυσίου Φωτεινού προσδιορίζεται ο ποταμός **Νίστρος** με το παλαιό του όνομα **Τύρας** «Ήτον και ο Νίστρος (το πάλαι Τύρας) της Μολδαυίας, αλλ' ἤδη ἔμεινε να λέγεται καθ' αυτό της Βεσσαραβίας, ὅστις διαιρεί τα πέραν του Προύθου πέντε θέματα της Μολδόβης εκ της Ρωσσικής Πολιτείας· έχει δε τας πηγάς του εκ της Αουστριακής Πολωνίας και τας

εκβολάς του εν τη Μαύρη θαλάσση»<sup>1</sup> και σε άλλο σημείο διευκρινίζεται: «Ο Νίστρος, παρ' Ἑλλησι Τύρας εκαλείτο, τα νυν δε Δνιέστερ και Νίστρος, ὅστις ἔχει τας αρχάς εκ τινος μικράς λίμνης της μελαίνης Ρωσσίας» κ.λπ.<sup>2</sup>.

Ο Πλίνιος γράφει ότι η πόλη (όχι ο ποταμός) Τύρας ονομαζόταν παλαιότερα Οφιούσσα<sup>3</sup>. Είπα ότι ο Ρήγας έχει εξοικειωθεί με τον Πλίνιο, αφού και στη μετάφρασή του «**Νέου Ανάχαρσι**» (1797) ο Barthélemy κάνει πλήθος παραπομπών σε όλα σχεδόν τα βιβλία<sup>4</sup>, αλλά και ο ίδιος ο Ρήγας άλλοτε παραπέμπει συγκεκριμένα, όπως στην περίπτωση του Χάρτη της Μολδαβίας και άλλοτε τον υπερασπίζεται απέναντι σε φιλολογικές αμφισβητήσεις<sup>5</sup>. Ακόμη τον χρησιμοποιεί και στα σχόλιά του στη «Χάρτα της Ελλάδος»<sup>6</sup>.

Ο Ellis Minns στο έργο του **Scythians and Greeks** κάνει εκτενή λόγο για τον Τύρα, την Οφιούσα και έναν άλλο γεωγραφικό όρο «**Ακ-Κερμάνιο**», που επίσης μνημονεύει ο Ρήγας, όπως και τους δύο άλλους Τύρα και Οφιούσα. Στον τίτλο της «Χάρτας της Ελλάδος» ο Ρήγας αναφέρει τι περιέχει η Χάρτα και μεταξύ των άλλων γράφει ότι περιλαμβάνει τις αποικίες της Ελλάδας που προσδιορίζονται «απ' ἄρκτου (= Βορρά) δια του **Ακ-Κερμανίου**»<sup>7</sup>. Ο Ellis Minns προσπαθεί να προσδιορίσει με ακρίβεια γεωγραφικές ονομασίες από το Δούναβη μέχρι τον Καύκασο και καταλήγει ότι «Pliny says that the town **Tyras** was formerly called **Ophiussa**. We need have no doubt that it is the present *Akkerman*»<sup>8</sup>.

Ο Minns στο κεφάλαιο XIV του βιβλίου του, που πραγματεύεται τις σχέσεις Ελλήνων και Σκυθών<sup>9</sup>, με τίτλο TYRAS, γράφει:

«**TYRAS**. North of the Danube the first Greek colony was Tyras. Tyras was at Akkerman, on the right side of the Dnêstr liman... Some confusion was caused by the existence of a second name for the city: **Ophiussa**»<sup>10</sup>. Στρατη-

γικής σημασίας ο Τύρας «strategical importance» και γενικότερα η περιοχή του Ακ-Κερμανίου του Ρήγα (Akkerman). Ο Τύρας, λοιπόν, ή με το δεύτερο όνομα Οφιούσα, ήταν η πρώτη Ελληνική αποικία στα βόρεια του Δούναβη. Ο συμβολισμός του Ρήγα είναι σαφής: Ο άγγελος που βρίσκεται δίπλα στο ανοιγμένο βιβλίο με την επιγραφή από τον Πλίνιο και έχει και αυτός στα χέρια άλλο ανοιγμένο βιβλίο, διαβάζει ασφαλώς την ιστορία των «**πολυαρίθμων αποικιών**»<sup>12</sup> της Ελλάδας στην Ευρώπη και την Μικράν Ασίαν και προσπαθεί να αφυπνίσει το πλαγιασμένο βόδι και να το κατευθύνει προς την **πρώτη** ελληνική αποικία<sup>13</sup>. Η αποκατάσταση των ονομάτων θα οδηγήσει και στην γεωπολιτική αλλαγή. Άλλωστε ηγεμόνας της Μολδαβίας και παραλήπτης του υπαινικτικού μηνύματος του Ρήγα είναι Έλληνας, ο Αλέξανδρος Ιωάννου Καλλιμάχης (1795-1799). Αλλά προς αυτόν, τον ντυμένο με όλα τα σύμβολα της εξουσίας, ηγεμόνα, απευθύνεται από το Ρήγα και άλλο ειδικότερο μήνυμα. Πρόκειται για το κείμενο που πλαισιώνει την εικόνα του και είναι, με κεφαλαία γράμματα γραμμένο το εξής:

**Ἦπιον ὧδ' ὄρ' Ἀλέξανδρον, βυζάντιον ἔρνος,  
φράδμονα Καλλιμάχην, κράντορα Μολδοβίης.**

Παροτρύνει ο Ρήγας τον αναγνώστη του Χάρτη της Μολδαβίας να προσέξει τον ήπιο και συνετό ηγεμόνα της Μολδαβίας, τον κατ' ευθείαν ερχόμενο (κλάδο) από το Βυζάντιο.

Είναι προφανής η αναφορά στον Έλληνα ηγεμόνα. Και η Μολδαβία, όπως η Βλαχία, έχει Έλληνα ηγεμόνα. Το Οικουμενικό κράτος, που οραματίζεται άλλοτε με το παρόν και άλλοτε με το παρελθόν επαναφέρει το πνευματικό **ελληνικό** υπόβαθρο. Πάνω σ' αυτό θα απλωθεί και θα θεμελιωθεί η «Χάρτα της Ελλάδος», δηλαδή ο παγκόσμιος καταστατικός χάρτης. Ο Έλληνας ηγεμόνας και οι

Ελληνικές ονομασίες των πόλεων, ποταμών κ.λπ., όπως η Οφιούσσα, ή ο Τύρας, που είδαμε, διασφαλίζουν την επιτυχία της εφαρμογής της Ισοκράτειας ρήσης για τις προϋποθέσεις απονομής του ονόματος Έλλην. Αυτή τη σημασία έχει η υπόμνηση της πρώτης αποικίας των Ελλήνων στην περιοχή του Τύρα. Η ίδια παρατήρηση ισχύει και για τις ελληνικές ή ελληνοποιημένες ονομασίες της Χάρτας της Βλαχίας, με τον Έλληνα ηγεμόνα της Βλαχίας Αλέξανδρο Υψηλάντη (1796-1797) και της Μολδαβίας (1787-1788), με την επιγραφή γύρω από την εικόνα του:

**Αμφοτέρους τρίς Αλέξανδρος Δάκας αμφιβέβηκεν  
Υψηλαντίδης μείλιχος ηγεμόνων**

Και πάλι ο θυρεός της Βλαχίας μαζί με της Μολδαβίας και Ανοικτά βιβλία για να υπενθυμίσουν το παρελθόν και να κινητοποιήσουν τη θεία Δίκη, που παρίσταται και αυτή μέσα στο εικονικό πλαίσιο με το ζυγό στο χέρι. Ο συνδυασμός της αρχαίας αποικίας και του σημερινού, της εποχής του Ρήγα, Έλληνα ηγεμόνα, πάνω στα ίδια χώματα, και μάλιστα προσάτη του ελληνισμού για τρεις συνεχόμενες βασιλείες του (Μολδαβία: 1787-1788, Βλαχία: 1774-1782 και 1796-1797)<sup>14</sup>, τον καθιστούν εγγυητή του μέλλοντος σε μια ευρύτατη περιοχή από το παγκόσμιο όραμα του Ρήγα και για τον πρόσθετο λόγο ότι είναι και αυτός ένας «αναμορφωτής-μεταρρυθμιστής»<sup>15</sup>.

## ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Διονυσίου Φωτεινού, Ιστορία της πάλαι Δακίας, τα νυν Τρανσυλβανίας, Βλαχίας και Μολδαυίας. Εκ διαφόρων παλαιών και νεωτέρων συγγραφέων συνερανοσθείσα, Τόμος Γ', Εν Βιέννη της Αουστρίας, 1819, σ. 572, όπου «Πολιτειογραφία της Μολδαυίας» (σ. 573).
2. Διονυσίου Φωτεινού, Ιστορία της πάλαι Δακίας, ό.π., Τόμος Α', σ. 44, σημ. α.
3. The Loeb Classical Library... Pliny, **Natural History** (Book V, XLIV 151). Ο Πλίνιος ονομάζει **Οφιούσσα** νησί της Προποντίδας, Βλ. Ellis H. Minns, *Scythians and Greeks. A survey of ancient history and archaeology on the north coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus*. Biblio and Tannen, New York, 1971, σ. 14, 445. (Για το όνομα Οφιούσσα, κοινό σε πολλά ελληνικά νησιά βλ. Άτακτα Κοραή, τ. Γ', σ. 1, 2, 4, 21 και **Πρόδρομο** του ίδιου σ. 216, 354, 359).
4. Βλ. πρόχειρα τις σημειώσεις στην έκδοση Βρανούση (της Εταιρείας Ελληνικών εκδόσεων), τ. Β', σ. 445, 459, 467, 469, 470, 474, 479, 491, 496, 507, 508, 509, 537, 547, 564.
5. Βλ. υποσημείωση του Ρήγα στη μετάφραση του «Νέου Ανάχαρσι», ό.π., τ. Β', σ. 469, όπου ανασκευάζοντας τις μισελληνικές ανακρίβειες του C. de Pauw αναλαμβάνει να στηρίξει τις περιγραφές για τα Τέμπη, όπως τις εκθέτει ο Πλίνιος, που τον αμφισβητεί ο «κυρ. Παθ εις την ιστορίαν του της Ελλάδος», γράφοντας ότι οι περιγραφές του Πλίνιου για τα Τέμπη «είναι καθαρώς μυθώδεις».
6. Στο φύλλο 5 της «Χάρτας της Ελλάδος» ο Ρήγας σημειώνει στο τμήμα της Βοιωτίας: «**Αιξ, Ξέρα περί ης γράφει ο Πλίνιος**». (Βλ. και Γ. Λαΐου, οι Χάρτες του Ρήγα, ανάπτυπο από το Δελτίο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας, τόμος 14 (1960), σ. ανάπτυπου 56.
7. Βλ. στους Πίνακες το φ. 4 της Χάρτας.
8. Οι υπογραμμίσεις δικές μου. Βλ. Ellis H. Minns, *Scythians and Greeks*, ό.π., σ. 14.

9. Ας μην ξεχνούμε ότι ο Ρήγας σε σχέσεις Ελλήνων – Σκυθών αναφέρεται όταν περιλαμβάνει στη Χάρτα της Ελλάδος τον **Akkerman** και όταν αναφέρεται ρητά στον **Τύρα** και την Οφιούσσα, στη Χάρτα της Μολδαβίας. Ακόμη Σκύθης είναι ο **Νέος Ανάχαρις** που μεταφράζει τις περιοδείες του στην Ελλάδα – πάλι για σχέσεις Σκυθών και Ελλήνων πρόκειται. Σκύθης ήταν και ο παλιός Ανάχαρις, που ήρθε επί Σόλωνος στην Ελλάδα.
10. Ellis H. Minus, *Scythians and Greeks*, ό.π., σ. 445, όπου και παραπομπή στον Πλίνιο (Pliny, NH. IV. 82 (26)).
11. ό.π., σ. 445. Βλ. και τον συλλογικό τόμο: «**Histoire de l' Empire Ottoman**, sous la direction de Robert Mantran, εκδόσεις Fayard 1989, σ. 109.
12. Από τον τίτλο της 12φυλλης «Χάρτας της Ελλάδος», φ. 4.
13. Ο Φωτεινός στην Ιστορία της Δακίας, ό.π., τ. Α', σ. 306, γράφει για το σύμβολο του βοός της Δακίας: «*Τα σύμβολα, ήτοι σημεία των αρχαίων προγόνων του έθνους τούτου, των μεν Γετών ήταν όνου κρανίον επάνω εις εν κοντάρι, δια το αύταρκες, ατάραχον, ακατάπληκτον, υπομονητικόν και φίλεργον τούτου του ζώου των δε Δακών ήτον είδος δράκοντος και με δρέπανον αμφότεροι δε είχαν και αλογοουράς, καθώς και οι Βούλγαροι πριν να γίνουν Χριστιανοί, ως έχουν και οι Οθωμανοί ήδη· αφ' ου όμως ήλθον υπό την εξουσίαν της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, έλαβον σύμβολα τα των Ρωμαϊκών λεγεώνων, αι οποίαι εφύλαττον ταύτας τας επαρχίας, και ήσαν της μεν Μολδαυίας **Βοός** κεφαλή, της δε Βλαχίας **Αετός μονοκέφαλος**, άπερ μεταχειρίζονται μέχρι της σημερον, αγκαλά και διίσχυρίζονται λέγοντες, οι μεν Μολδαυοί, ότι την του **Βοός** κεφαλήν έχουσιν, επειδή ευρέθη ένα κρανίον τούτου του ζώου εν ω έσκαπτον δια να θεμελιώσουν την πόλιν των Ιασιών, οι δε Βλάχοι, ότι το σημείον τους είναι **Κόραξ**, και ουχί Αετός· μ' όλον τούτο εισί τα λεγόμενα μάλλον μύθοι, διότι η μεν πόλις των Ιασιών, κοινώς *Ιάσι*, πρωτεύουσα της Μολδαυίας, είναι πολλά παλαιότερα της εκ Τρανσιλθανίας καθόδου του Δραγούς Βοεβόδα, ως το βεθαιοί και ο Καντεμίρης, ο δε αετός φαίνεται, ότι ήταν σύμβολον της Δακίας και πριν του Τραιανού επειδή Ιουβενάλις ο Σατυρικός θέλων να περιπαίξη τον στρατηγόν Φούσκον Ρωμαίον, όστις εφονεύθη υπό των Δακών εν έτει 88 από Χριστού, λέγει, ότι ο Φούσκος στρατηγός εις μαρμαρένιαν χώραν εσυλλογίζετο τους πολέμους, (δηλαδή εις τας τρυφάς των παλατιών της Ρώμης) και δια τους αετούς Δάκας εφύλαττε τα εντόσθιά του (με το οποίον φανερώνει τας Δακικάς του πολέμου*

σημαίας) αφ' ου όμως επίστευσαν εις Χριστόν, οι της Δακίας ηγεμόνες επρόσθεσαν τον **σταυρόν** εις το ράμφος του αετού, ως σημείον της πίστεως». Είναι πάντως ενδεικτικό το γεγονός ότι ο Ρήγας στον αλληγορικό συμβολισμό του εμβλήματος-συμβόλου της Δακίας παραμένει μόνο στην απεικόνιση του βοός και παραλείπει τα υπόλοιπα χριστιανικά σύμβολα, μεταγενέστερες προσθήκες, αλλά σύγχρονές του. Βλ. Πίνακα.

14. Βλ. τον τόμο «Συμπόσιον η εποχή των Φαναριωτών», 21-25 Οκτωβρίου 1970, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 250. Επαμ. Σταματιάδου, Βιογραφίαι των Ελλήνων μεγάλων διερμηνέων, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 137.
15. Για τις ανανεωτικές εκπαιδευτικές ιδιότητες του Αλ. Υψηλάντη, βλ. Ariadna Camariano-Cioran, Les Académies Princières de Bucarest et de Jassy et leurs Professeurs. Institute for Balkan Studies 142. Thessaloniki 1974, σ. 45.





## **Μελίτη – Μέλεδα – Ναυάγιο Αποστόλου Παύλου – Άρατος**

Στο φύλλο 10 της Χάρτας της Ελλάδος, ο Ρήγας επισημαίνει στον αναγνώστη με ποιο πρόσωπο και ποιο γεγονός συνδέεται η γεωγραφική του αναφορά στις ονομασίες **Μελίτη** και **Μέλεδα**. Γράφει: «**Μελίτη Μέλεδα Εδώ Έναυάγησεν ο Απόστ. Παύλος**». Η σημείωση-σχόλιο και το νησί, με το παλαιό (Μελίτη) και νέο (Μέλεδα) όνομά του, τοποθετείται στο νότιο άκρο του φύλλου και καλύπτει τις Νοτιοδαλματικές ακτές, δηλαδή νησί της Αδριατικής που ανήκε στο Ντουμπρόβνικ. Το όλο φύλλο περιλαμβάνει την περιοχή Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, από **Σκλαβονία-Δαλματία** μέχρι **Σκόπια**.

Λίγο πιο πάνω προς τα αριστερά της Μελίτης τοποθετείται η νήσος «**Κόρκυρα Μέλαινα**». Εδώ ο Λάιος παραλείπει να αναφέρει την ονομασία **Μελίτη**, ως παλαιό όνομα της **Μέλεδα**, όπως ευκρινώς γράφει ο Ρήγας, μολονότι αναφέρεται στο σχόλιο του Ρήγα για το ναυάγιο του Απ. Παύλου<sup>1</sup>.

Ο τόπος του ναυαγίου του Απ. Παύλου ταλανίζει μέχρι σήμερα την επιστήμη, θεολογική, αρχαιολογική και πολλές άλλες.

Πρόσφατα μάλιστα έγινε πολύς θόρυβος με τη δημοσίευση μιας διατριβής, γραμμένης από γερμανό ερευνητή, τον Heinz Warncke, που ισχυρίζεται ότι η Μελίτη των Πράξεων, (28,1) και το οδοιπορικό του ναυαγίου του Απ. Παύλου (27,1 – 28,15) δεν είναι η Μελίτη της Μάλτας, αλλά η Μελίτη της Κεφαλληνίας<sup>2</sup>.

Ωστόσο ο Ρήγας φαίνεται να γνωρίζει ως κοινό τόπο την τοποθεσία της Μελίτης, τόπου ναυαγίου του Ρήγα και το δηλώνει ρητά. Πρόκειται για το νησί Meleda Μέλεδα, σημερινό Mljet-Μλιετ, όπως το αναφέρει ο Κωνσταντίνος Ζ' Πορφυρογέννητος, και τοποθετείται εκεί ακριβώς που το τοποθετεί ο Ρήγας<sup>3</sup>.

Ότι διακινδυνεύει ο Ρήγας να δώσει τέτοια πληροφορία για τον Απ. Παύλο και να ταυτίσει την Μελίτη με τη Μέλεδα, υποδηλώνει έμμεσα και την εντύπωση που του έκανε το αμφισβητούμενο οδοιπορικό του Αποστόλου των Εθνών. Σαφέστερα όμως υποφώσκει η προσπάθεια του επαναστάτη-αναμορφωτή να επανατοποθετήσει, ίσως, στις πρώτες του αρχές το κοσμοϊστορικό γεγονός του εκχριστιανισμού και να στρέψει την προσοχή προς τον Ιδρυτή των πρώτων Εκκλησιών. Φαίνεται δηλαδή ότι τον απασχολούσε η ιστορία της πορείας του Χριστιανισμού, επειδή ήθελε προφανώς να θεμελιώσει ο ίδιος, σε στέρεες βάσεις το οικουμενικό του όραμα και να άρει όσα τυχόν σημεία προστριβών και αναστολών...

Η καταγωγή του Χριστιανισμού και οι ερμηνευτικές των κειμένων και των πρωτεργατών ίσως θα τον διευκόλυναν να συνδυάσει το όραμα της διαχρονίας του Ελληνισμού και των συμβόλων του, καθώς και την ανά τον κόσμο πορεία του σε «ιστορικούς χώρους». Έτσι το οδοιπορικό του Ρήγα για την εποχή του, μετά από αυτές τις ανησυχίες και τις επιτυχημένες επισημάνσεις (μυθολογικά σύμβολα, θρησκευτικά κ.λπ.) θα οδηγούσε ευκολότερα από τη Βόσνα μέχρι το Μισίρ και πιο πέρα<sup>4</sup>.

Έτσι, ίσως θα είχε το δικαίωμα, που του το αμφισβήτησε ο Τοynbee<sup>5</sup>, γράφοντας, «αφού βάφτισε με το όνομα **Ελλάς** την περιοχή... αποκαλεί όλον αυτόν τον ανομοιογενή πληθυσμό **λαό που κατάγεται από τους Έλληνες**», να ονομάσει «Χάρτα της Ελλάδος» τη Χάρτα του, με περιεχόμενο που εκάλυπτε τον ιστορικό χώρο αυτής (αποικίες κ.λπ.), όπως αυτό με σαφήνεια δηλώνεται στον τίτλο της

Χάρτας.

Ο μέγας των Εθνών Απόστολος ήταν εκείνος που η συνδρομή του ήταν συνεχής σε κάθε «ξεκίνημα ανανεώσεως και ανακαινίσεως μέσα στην ζωή της Εκκλησίας»<sup>6</sup>. Ο Ρήγας επιφυλλάσει ξεχωριστή θέση στη Χάρτα του για τον Απ. Παύλο, αφού υιοθετεί τις ιδέες του για αδελφική ισότητα «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδέ Ἕλληνας» και «ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι εἴτε Ἕλληνες, εἴτε δούλοι εἴτε ἐλεύθεροι» (Α' Κορ. ιβ', 13). Το κήρυγμα του Ρήγα αντανakλούσε τα μηνύματα του Παύλου, γι' αυτό και τον **μνημονεύει ρητά στη Χάρτα του**. Ο Παύλος με το έργο του παγκοσμιοποίησε τον Χριστιανισμό, ο Ρήγας με το δικό του έργο έφερε στο προσκήνιο την παγκοσμιότητα του ελληνικού πολιτισμού, ως ενωτικού στοιχείου ετερόκλητων λαών. Ο Ελληνιστικός κόσμος αποτελεί το κοινό σημείο επαφής Παύλου<sup>7</sup> και Ρήγα.

Η μαθητεία του Παύλου στη Σχολή του Γαμαλιήλ, μια Σχολή όπου, από τους χίλιους μαθητές του οι πεντακόσιοι σπούδασαν το νόμο και οι πεντακόσιοι τη σοφία των Ελλήνων, τον έφερε πιθανόν πλησιέστερα στην Ελληνική σκέψη<sup>8</sup>.

Ο Ρήγας ευαγγελίζεται το λόγο του Παύλου, π.χ. στην Αθήνα, όπου κήρυξε ότι ο Θεός «έποίησέ τε έξ ενός αίματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπί πᾶν τό πρόσωπον τῆς γῆς» (Πράξεις των Αποστόλων, ζ, 26-27) και έτσι πολύ πριν τη Γαλλική Επανάσταση ο Ρήγας διακήρυττε την αδελφосύνη και την ισότητα επαναλαμβάνοντας τον Παύλο, ή μάλλον τον εμπνευστή του Παύλου, ποιητή των Αλεξανδρινών χρόνων, Άρατο, από τους Σόλους της Κιλικίας, (315-240 π.Χ.), που έζησε αρκετά στην αυλή των Βασιλέων της Μακεδονίας<sup>9</sup>. Άρατος – Παύλος – Ρήγας διδάσκουν με την ποίηση, το κήρυγμα, την πολιτική διακήρυξη. Ειδικότερα Άρατος και Ρήγας έχουν και στενότερες συγγένειες, αφού και οι δύο ασχολούνται και με τα ουράνια σώματα. Τα «**Φαινόμενα και Διοσημΐαι**»

του Αράτου καλύπτουν ουράνια φυσικά φαινόμενα που απασχόλησαν και το Ρήγα στη Φυσική του («Φυσικής Απάνθισμα» Βιέννη 1790). Τώρα, πιθανόν, ο Ρήγας να είχε υπόψη του και την πηγή του Αράτου, τα «**Ένοπτρα και Φαινόμενα**» του Εύδοξου Κνίδιου<sup>10</sup>.

Η Αλεξανδρινή Θεολογία, πιστή στα λόγια του Αποστόλου Παύλου, η Αλεξανδρινή ποίηση κοντά στα μετεωρολογικά. Ο Ρήγας με κέντρο τον Αλέξανδρο αναβίωνε σε όλα τα επίπεδα την πριν και διάδοχο εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Ο Ρήγας ίδρυε την «Γαλιλαία των Εθνών» (Ματθ. 4, 15), δηλαδή τη Χώρα των **Ελλήνων** («Χάρτα της Ελλάδος»). Το Χριστιανικό κήρυγμα, ο Ελληνικός Πολιτισμός, η Ελληνική γλώσσα είχαν παγκόσμια εξάπλωση<sup>11</sup>. Ο Ρήγας επανασηματοδοτούσε την παγκοσμιότητα της Ελλάδας και διατύπωνε το αίτημα της Αλεξανδροποίησης της εποχής του κάτω από της πολλαπλές διαδικασίες και συμμίξεις ιδεολογικές και άλλες (βλ. νομίσματα) και όχι μόνο κάτω από την επαναστατική πρακτική. Αυτό υποδηλώνει εκτός του επαναστατικού Θουρίου, όλο το υπόλοιπο έργο του (Γεωγραφικό, αρχαιολογικό, χαρτογραφικό, φυσικό, μεταφραστικό, λογοτεχνικό, νομισματικό, καλλιτεχνικό, κ.λπ.) καθώς και οι συγκεκριμένες αναφορές στον Μ. Αλέξανδρο, τους διαδόχους, τον Απόστολο Παύλο, τον Ιώσηπο Μοισιόδακα. Κοσμοϊστορικών στιγμών σύμβολα πρόσωπα ή προσωποποιήσεις επανασηματοδοτούν οραματικά την νέα εποχή, που οραματιζόταν ο Ρήγας. Το όραμα όμως βυθίστηκε στα νερά του Δούναβη. Ήταν μεγαλειώδες και κοσμοϊστορικό στη σύλληψή του, για να το αφήσουν να γίνει πραγματικότητα. Αυτοί που το **ανέστειλαν** δεν ήταν μόνο οι Τούρκοι, ήταν και όλοι οι διώκτες του Παύλου και του ελληνισμού. Ο Απόστολος Παύλος «Ιουδαίος μέχρι τέλους της ζωής του, αλλά ελληνιστής αμετάπειστος»<sup>12</sup>. Ο Ρήγας απευθύνεται σε όλα τα έθνη υλοποιώντας το «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τα έθνη» (Ματθ. κη', 19) και προσπαθώντας να γεφυρώσει

τα διαχρονικά παντός είδους χάσματα και να αποκαταστήσει οικουμενική ενότητα, όπως ήταν το οραματικό του μοντέλο. Σ' αυτό το μοντέλο θα πρέπει εκτός του Παύλου και του Μ. Αλεξάνδρου να προστέσουμε και τον Ιουλιανό, που μνημονεύει επίσης στη Χάρτα του ξεχωρίζοντάς τον από τους άλλους Αυτοκράτορες με τα κεφαλαία τυπογραφικά στοιχεία. Ιουλιανός και Ρήγας άλλωστε εργάστηκαν «για την αποκατάσταση και εξάπλωση της προγονικής θρησκείας αλλά και την αποκατάσταση του Ναού των Ιεροσολύμων»<sup>13</sup>. Και των δύο οι προθέσεις έμειναν μόνο σχέδια. Η πρόθεση όμως του Ρήγα ήταν εμφανής. **Μνημόνευε στη Χάρτα τον Απόστολο των Εθνών Παύλο**<sup>14</sup>.

## ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Λάϊος, Οι Χάρτες του Ρήγα, ό.π., σ. 55.
2. Βλ. Γ. Μεταλληνός, Ο Απόστολος Παύλος στην Κεφαλληνία. Η ανακάλυψη του Dr. H. Warnecke και η σημασία της. Εκδόσεις Ιεράς Μητροπόλεως Κεφαλληνίας, Αθήνα 1993.
3. Πρβλ. Μεταλληνός, σ. 27. Peter F. Sugar, Η Νοτιοανατολική Ευρώπη κάτω από Οθωμανική Κυριαρχία (1354-1804), Τόμος Β', Μετάφραση Παυλίνα Χρ. Μπαλουξή, Εκδόσεις Σμίλη, Αθήνα 1994, σ. 358.
4. Όπως θα δούμε ο Ρήγας ακολούθησε στη νοητή οδοιπορία του τα βήματα του Μ. Αλεξάνδρου, του Απ. Παύλου, του Ιουλιανού. Έκανε δηλ. Οικουμενικό ταξίδι και όχι όπως μυωπικά υποστηρίζεται ότι ο χώρος του ήταν βαλκανικός.
5. Arnold Toynbee, «Οι Έλληνες και οι Κληρονομίες τους» μετάφραση: Νίκου Γιανναδάκη. Ινστιτούτο του Βιβλίου – Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1992, σελ. 295-297.
6. Σ. Αγουρίδου, Εξαγοραζόμενοι τον καιρόν, Εκδόσεις Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 1965, σ. 139.
7. Για τον Απόστολο Παύλο και την επιρροή του ελληνικού κλασικισμού και του Ελληνιστικού κόσμου βλ. Μεθοδίου Φούγια, το Ελληνικό υπόβαθρο του Χριστιανισμού, Εκδόσεις Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα [1992] και σ. 75, 79.
8. Μεθοδίου Φούγια, Το Ελληνικό υπόβαθρο του Χριστιανισμού, ό.π., σ. 75, 79. Βλ. και του ίδιου, Ελληνισμός και Ιουδαϊσμός, ο.π., σ. 69, 71, σημ. 4 και 6.
9. Μεθοδίου Φούγια, Το Ελληνικό υπόβαθρο του Χριστιανισμού, σ. 79, όπου αναφέρεται ο Άρατος ως πηγή σκέψης του Παύλου στον υπαινικτικό λόγο του «ὡς καὶ τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι» (Πράξεις 17, 28).
10. Για τον Άρατο βλ. και Δημ. Τσιμπουκίδη, Ιστορία του Ελληνιστικού κόσμου, Εκδόσεις Δ. Παπαδήμας, Αθήνα 1984, σ. 320 και Μ. Φούγια, Ελληνισμός και Ιουδαϊσμός. Ιστορικοί σταθμοί στις σχέσεις Ελλήνων και Ιουδαίων. Εκδόσεις Νέα Σύνορα – Α.Α. Λιβάνης,

Αθήνα 1995, σ. 35 σημ. 3: «Την εν τη θρησκεία ενώπιον του Θεού ισότητα μόνον οι Εβραίοι ηδύναντο να νοώσι» (παρατιθέμενο απόσπασμα από τον καθηγητή του Π.Α. Γρηγόριο Παπαμιχαήλ). Πρβλ. και Ευσέβιου Ευαγγελική Προπαρασκευή, βιβλ. 13, κεφ. 12 και Barthélemy, ό.π., τόμ. 5, σ. 355, όπου γράφεται ότι, στο ποίημα του Άρατου φαίνεται ότι παραπέμπει ο Απ. Παύλος όταν γράφει στις Πράξεις των Αποστόλων, κεφ. ιζ', 28:

«**διότι εν αυτώ ζώμεν και κινούμεθα και υπάρχομεν καθώς και τινες των ποιητών σας είπον, Διότι και γένος είμεθα τούτου**» και ο Ευσέβιος στο κεφάλαιο, όπου περί του «ΟΠΩΣ ΚΑΙ Ο ΠΡΟ ΗΜΩΝ ΕΞ ΕΒΡΑΙΩΝ ΑΡΙΣΤΟΒΟΥΛΟΣ Ο ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΟΣ ΕΚ ΤΗΣ ΠΑΡ' ΕΒΡΑΙΟΙΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΩΜΟΛΟΓΕΙ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ ΩΡΜΗΣΘΑΙ· ΕΚ ΤΩΝ ΑΡΙΣΤΟΒΟΥΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙ ΠΤΟΛΕΜΑΙΩ ΠΡΟΣΠΕΦΩΝΗΜΕΝΩΝ», σημειώνει: «και **ΑΡΑΤΟΣ** δε περί των αυτών φησιν ούτως. Εκ Θεού αρχώμεθα, τον ουδέποτ' άνδρες εώσιν άρρητον· μεσταί δε θεού πάσαι αγιαί, πάσαι δ' ανθρώπων αγοραί, μεστή δε θάλασσα και λιμένες, πάντη δε θεού κεχρήμεθα πάντες. Του γαρ και γένος εσμέν· ο δ' ήπιος ανθρώποισι δεξιά σημαίνει, λαούς δ' επί έργον εγείρει μιμνήσκων βιότοιο· λέγει δ' ότε βώλος αρίστη βουσί τε και μακέλησι, λέγει δ' ότε δεξιάί ώραι και φυτά γυρώσαι και σπέρματα πάντα θαλέσθαι».

(Ευσεβίου, Ευαγγελική Προπαρασκευή ΙΓ', ιβ', ό.π., τ. 26, σ. 138).

11. Μεθόδιος Φούγιας, το Ελληνικό υπόβαθρο του Χριστιανισμού, ό.π., σ. 89, 122, 221, 223.
12. Μεθόδιος Φούγιας, Ελληνισμός και Ιουδαϊσμός. Ιστορικοί σταθμοί στις σχέσεις Ελλήνων και Ιουδαίων, ό.π., σ. 17, 33.
13. Η άποψη για τον Ιουλιανό είναι του Γίββωνα βλ. παράθεμα στου Μ. Φούγια, Ελληνισμός και Ιουδαϊσμός, ό.π., σ. 77 και σημ. 5.
14. Θα κάνω μια παρατήρηση εδώ και δεν θα επανέλθω, γιατί ομολώ ότι θλίβομαι όταν δεν κυριαρχεί η αλήθεια στην Επιστήμη. Ο Βρανούσης, σοβαρός ερευνητής του Ρήγα, απορώ πως διατυπώνει στην έκδοση των Απάντων του Ρήγα (ΒΒ, σελ. 256), παρατηρήσεις σαν αυτή: «Δε θα μας μείνη όμως καμιά αμφιβολία, όταν διαβάσουμε **προσεχτικά** τη μεγάλη «Χάρτα» του Ρήγα (1797). Σε μιαν άκρη, κάτω από το Δούναβη, προς τη Βουλγαρία, διαβάζουμε το τοπωνύμιο «Τζέρνα Βόδα» και δίπλα τη σημείωση: «Πατρίς Ιωσήπου του Μοισιόδακος»! Σε πολλές πόλεις, νησιά,

ακρωτήρια κ.λπ., έχει σημειώσει ο Ρήγας ότι εδώ εγεννήθη ή ετάφη ή επολέμησε κ.λπ. ο τάδε ένδοξος ποιητής, φιλόσοφος, στρατηγός κ.λπ. **Πρόκειται όμως πάντοτε γι' αρχαίους Έλληνες. Κανένας μεταγενέστερος** δεν σημειώνεται και κανένας απολύτως σύγχρονός του. Ούτε ο «κλεινός Ευγένιος» π.χ. ούτε ο σεβάσμιος «ιατροφιλόσοφος» Μανασσής Ηλιάδης, ούτε κανείς Πατριάρχης ή φημισμένος Φαναριώτης Ηγεμόνας. **Ο μόνος σύγχρονός του, που έτυχε αυτής της τιμής είναι ο Ιώσηπος Μοισιόδαξ!**». Η υπογράμμιση είναι δική μου. Ο Ιώσηπος Μοισιόδαξ δεν είναι ο μοναδικός που έτυχε της τιμής να τον μνημονεύει στη Χάρτα ο Ρήγας. Ούτε είναι ακριβές ότι οι άλλοι που αναφέρει είναι «αρχαίοι Έλληνες». Ο Απόστολος Παύλος δεν είναι αρχαίος και δεν είναι το μοναδικό παράδειγμα. Σε άλλο κεφάλαιο θα κάνουμε λόγο για μια άλλη σημαντική αναφορά του Ρήγα στη Χάρτα, τον **Ιουλιανό τον Παραβάτη**. Είπα, όμως, ότι δεν θα επανέλθω σε τέτοιου είδους παρατηρήσεις, σχετικά με αναληθείς ισχυρισμούς, γιατί είναι άφθονοι. Ο πλέον κραυγαλέος τα περί δήθεν σχεδιαζόμενα από το Ρήγα για «**Βαλκανική Ομοσπονδία**», που επαναλαμβάνουν όλοι εν χορώ, και ανοήτως, όπως το ίδιο κάνουν και για την δήθεν επιρροή της Ελληνικής Επανάστασης από τη Γαλλική ή του Ρήγα επίσης από αυτήν.



## **Ρήγας – Νέος Ισραήλ**

Ασφαλώς η προσπάθεια χειραφέτησης των Εβραίων το 18ο αιώνα<sup>1</sup>, η θετική στάση του Μ. Αλεξάνδρου απέναντι σ' αυτούς<sup>2</sup>, η ψυχολογική διάθεση των παραλληλισμών Ελλήνων αιχμαλώτων και Μωυσή<sup>3</sup>, η διαχρονική μελέτη των σχέσεων (αντιρρητική ή γόνιμη) μεταξύ των φιλοσόφων Εβραίων-Ελλήνων<sup>4</sup>, καθώς τέλος και η προσπάθεια φωτεινών προδρόμων του Ελληνισμού να προωθήσουν την ενότητα του Μεσογειακού χώρου, άσκησαν επιρροή και στο Ρήγα, που βρισκόταν μέσα σ' ένα χώρο, τη Βιέννη, ιδιαίτερα ευεργετικό για τους Ιουδαίους, αφού πολλοί συγγραφείς-λογοτέχνες είχαν μοναδικό θέμα την χειραφέτηση των τελευταίων με συχνή διαχρονική μελέτη της ιστορίας τους<sup>5</sup>.

Εδώ παραθέτω μια αυτόγραφη προσευχή σχετική του Πρίγκου<sup>6</sup>:

Είπε ο Θεός του προφήτου Μωυσέως:

«Ίδού είδον την κάκωσιν του λαού μου και της κραυγής αυτού ακήκοα, είδον και την οδύνην αυτού».

Θεέ μεγαλοδύναμε, ο ίδιος Θεός είσαι οπού ήσωνα τότε και είδες και ελυπήθες (sic) την κάκωσιν οπού έκαναν οι φαραωνίται εις τον λαόν σου Ισραήλ. Ίδέ και τώρα και ήκουσε τους χριστιανούς, οπού είναι από κάτω στον ζυγόν του Τούρκου, του απογόνου του Φαραού, και ελευθέρωσέ τους καθώς ελευθέρωσες ετότε με παράδοξον θαύμα, οπού έσχισες την Ερυθρά Θάλασσα και τους απέρασες, και εκαταπόντισες τον Φαραώ. Καταπόντισε και τον Τούρκο με παράδοξον θαύμα, με την παντοδυναμίαν σου. Ένδοσον εις την καρδιά των χριστιανών βασιλέων,

οπού οι καρδίες των είναι εις χείρας σου ως νερό, ως λέγεις δια του Προφήτου. Στρέψε τους προς ομόνοια, ασήκωσέ τους να τον διώξουν με την δύναμήν σου, να ελευθερωθούνε οι ταλαίπωροι χριστιανοί, καθώς τότε ελευθερώθηκαν οι ταλαίπωροι Εβραίοι, εκείνοι από τον Φαραώ, ετούτοι από τον Τούρκο. Ήκουσε την κραυγήν τους, ιδέ τους αναστεναγμούς τους, τα δάκρυά τους, οπού βασανίζονται ελεεινώς. Μακροθύμησον. Καθώς δια μακροθυμία και ευσπλαχνία, έκλινες από τους ουρανοὺς και έγινες άνθρωπος δια την σωτηρία του κόσμου, γενοὺ και τώρα λυτρωτής. Ιδέ τα κακά οπού υποφέρνουν και δυνάμωσον τον βραχίονα της ευσεβεστάτης βασιλείσης Ρουσίας να είναι σε νίκη. Θεέ μου μεγαλοδύναμε! Ἐως πότε να βασιλεύη αυτό το ἥμισυ φεγγάρι· ἔως πότε να είναι υψωμένο και ο σταυρός σου κατεβασμένος από τα καμπαναρειά των εκκλησιών σου· ἔως πότε να καταπατή ο αιμοβόρος λύκος, ο Τούρκος, τον ευγενικόν λαιμόν του γένους των Ελλήνων, των Ορθοδόξων χριστιανών της Ανατολικῆς Εκκλησίας· ἔως πότε να αναγινώσκειται το Αλ Κοράνι στες εκκλησίες, οπού αναγινώσκονταν το ἅγιον Ευαγγέλιόν σου! Μεγαλοδύναμε Θεέ λυτρωτά! Γίνου ἔλεος· [πάψε τον] θυμό σου· πέμψον ἄλλον λυτρωτή ως ποτέ τον Μωυσή [για] να ελευθερώση τη[ν ἄμοιρη] Ελλάδα από τον τύραννο Τούρκο.

Ο Ρήγας σέ ὅλο το ἔργο του ἔμμεσα ἢ ἄμεσα αναφέρεται και στους Εβραίους και συνεχίζει το ἔργο προκατόχων του. Ὅχι μόνο τα ἄρθρα για την **Ανεξιθρησκεία** αλλά ὅλα τα σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα κείμενα και με την ιστορία των δύο λαών ἔχουν στόχο τη δημιουργία Ενότητος Παγκόσμιας και είχαν ὄραμα το κράτος του Μ. Αλεξάνδρου. Ἄλλωστε και το Σύνταγμά του είναι παράλληλο προς τις πολιτικές αρχές, ὅπως μας τις διασώζει ο Πλούταρχος στο «**Περί της Αλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς**» (Ηθικά). **Καί μὴν ἢ πολὺ θαυμαζομένη πολιτεία τοῦ τῆν Στωικῶν αἴρεσιν καταβαλομένου Ζήνωνος εἰς ἓν τοῦτο**

συντείνει κεφάλαιον, ἵνα μή κατά πόλεις μηδέ δήμους οἰκῶμεν ἰδίους ἕκαστοι διωρισμένοι δικαίοις, ἀλλά πάντας ἀνθρώπους ἡγώμεθα δημότας καί πολίτας, εἷς δέ βίος ἢ καί κόσμος, ὡσπερ ἀγέλης συννόμου νόμῳ κοινῷ συντρεφομένης. τοῦτο Ζήνων μὲν ἔγραψεν ὡσπερ ὄναρ ἢ εἶδωλον εὐνομίας φιλοσόφου καί πολιτείας ἀνατυπωσάμενος, Ἀλέξανδρος δέ τῷ λόγῳ τό ἔργον παρέσχεν. οὐ γάρ, ὡς Ἄριστοτέλης συνεβούλευεν αὐτῷ, τοῖς μὲν Ἑλλησιν ἡγεμονικῶς τοῖς δέ βαρβάροις δεσποτικῶς χρώμενος, καί τῶν μὲν ὡς φίλων καί οἰκείων ἐπιμελόμενος τοῖς δ' ὡς ζῴοις ἢ φυτοῖς προσφερόμενος, πολέμων πολλῶν <καί> φυγῶν ἐνέπλησε καί στάσεων ὑπούλων τήν ἡγεμονίαν, ἀλλά κοινός ἦκειν θεόθεν ἀρμοστής καί διαλλακτής τῶν ὄλων νομίζων, οὓς τῷ λόγῳ μή συνῆγε τοῖς ὄπλοις βιαζόμενος <καί> εἰς ταῦτό συνενεγκῶν τά πανταχόθεν, ὡσπερ ἐν κρατῆρι φιλοτησίῳ μίξας τοὺς βίους καί τά ἦθη καί τοὺς γάμους καί <τάς> διαίτας, πατρίδα μὲν τήν οἰκουμένην προσέταξεν ἡγεῖσθαι πάντας, ἀκρόπολιν δέ καί φρουράν τό στρατόπεδον, συγγενεῖς δέ τοὺς ἀγαθοὺς, ἀλλοφύλους δέ τοὺς πονηροὺς· τό δ' Ἑλληνικόν καί βαρβαρικόν μή χλαμύδι μηδέ πέλτη μηδ' ἀκινάκη μηδέ κἀνδύι διορίζειν, ἀλλά τό μὲν Ἑλληνικόν ἀρετῇ τό δέ βαρβαρικόν κακία τεκμαίρεσθαι, κοινάς δ' ἐσθῆτας ἡγεῖσθαι καί τραπέζας καί γάμους καί διαίτας, δι' αἵματος καί τέκνων ἀνακεραυνυμένους.

(ΛΟΓ. Α 329 Β-Δ)

Ο Ρήγας εἶχε τα ἴδια οράματα περί πολιτείας και για «πατρίδα την οικουμένη». Θυμήθηκε ἀραγε στις τελευταίες του στιγμές τα λόγια του Αλέξανδρου, όταν τραυματισμένος ἔλεγε στους δειλοὺς και φοβισμένους συντρόφους του, που δεν τολμούσαν να τον βοηθήσουν: «μηδεῖς ἔστω μηδ' ὑπέρ ἐμοῦ δειλός· ἀπιστοῦμαι μή φοβεῖσθαι θάνατον, εἰ τόν ἐμόν φοβεῖσθ' ὑμεῖς» (Πλουτ. Περί της Αλεξ. τύχης ... 345B). Κοινή η μοίρα Ρήγα –

Αλέξανδρου. Ποτέ δεν φοβήθηκαν το θάνατο και «χάθηκαν» νέοι.

## ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. R. Badinter, *Libres et egaux. L' emancipation des Juifs 1789-1791*, Fayard 1989.
2. Εκτός από τη «Διήγηση» Αλεξάνδρου. βλ. Μ. Φούγιας, *Ελληνισμός και Ιουδαϊσμός. Ιστορικοί σταθμοί στις σχέσεις Ελλήνων και Ιουδαίων*, Αθήνα 1995.
3. Η νέα ανάγνωση των κειμένων της Τουρκοκρατίας θα δώσει πλήθος στοιχείων. Τα «*Ιουδαϊκά*» ήταν προσφιλέθ θέμα διαπραγμάτευσης και οι συγκρίσεις πυκνές.
4. Heinrich und Marie Simon, *Geschichte der jüdischen Philosophie-Union Verlag Berlin* 1984.
5. P. Schäffer, *Histoire des Juifs dans l' antiquité. les éditions du Cerf, Paris, 1989*. Elias Bickerman, *The Jews in the Greek age*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts. London, England 1988.
6. Β. Σκουβαρά, Ιωάννης Πρίγκος, *ό.π.*, σ. 202-203.



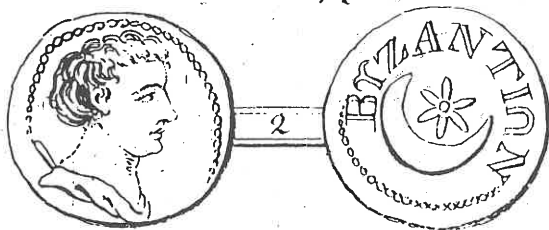
# ΕΙΚΟΝΕΣ





1. Επιλογή από τα νομίσματα της «ΧΑΡΤΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ».

Ἀπόλλων. χαλκ.



ἡ Ἀρτέμις μέ φαρέτραν



χαλ. τῆ φονιά

Κεφαλή ἡλίου.



τῆς Δαρίσσης.

Ἐπιφανεσάτη  
Ἀσκληπιός. πανύγηρω σεφαι



τῆς ἐπιδαύρου εἰς τὴν  
Ἀργολίδα.

Φ. 1, 2, 4, 4.

Κεφαλή τῷ Διός  
τρίαίνα ἢ λύρα.

χαλκ.



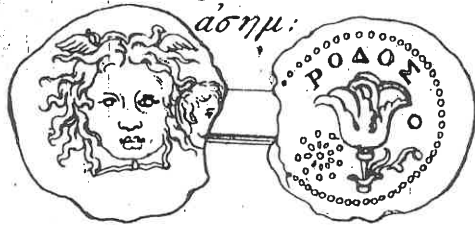
Κεφαλή γυναικός σφραωμένη με  
σαχνας. θῶς Κονιορτόν ῥίπτων.

ἀσημ.



Ὁ ἥλιος μέπτερα ἠμεῖον  
ἀνέμῃ. ἢ παρθένη κεφαλὴν.

ἀσημ.



Κεφαλή τῷ Ἀπόλλωνος  
δαφνήφορῶντος ἢ ὁ τρίπους

χαλκ.



Φ. 3, 3, 3, 3.

Κεφαλή Διός δαφνηφορῶντος. αἰτός  
 βαδίζων. τό δέ Ἀριστίων, εἶναι ὄνομα τῷ ἀρχόντος

χαλκῖ:



τῆς Κνωσῶ.

Κεφαλή τῆς Ἀπόλλ.: δαφνηφορῶντος.  
 ταῦρος τρέχων ἢ δύο δελφίνες.

χαλκῖ:



Φ. 3, 3.

Βάχος χισσοφ.

Σέφανος χισσοφ̄ διά  
τόν ἄριστον οἶνον.



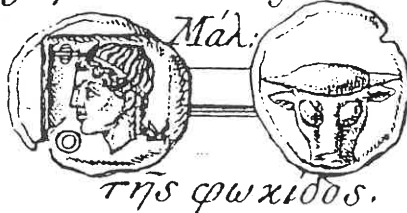
τῷ Βόλῃ.



τῆς τζαρίτζανης  
ἔ ελασσῶνος.

Ἀπόλλ: δαφνηφ:

ἔ φοκ: κρᾶνιον βοός.



τῆς φωκίδος.

Φ. 4, 4, 4.

ἡ Παλλάς

Λύρα κ' γλαυξ  
δίοδον σημαίνει.



της Σκοτάσσης. Θεσσαλ.

ἡ Παλλάς.

Ῥόπιλον κ' τόξον ἔχτός  
θήκης. ἔτομον.



της φθιωτίδος. Θεσσαλ.

Ποσειδῶν μέ  
τριαναν.

Πρώρα.



Φ. 4, 4, 4.

Ὁ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Ζεὺς Παντοκράτωρ.  
ἡ μονογ. αλ.



Ἡ Ὑπερεία πηγή τὸ  
Φερά θυγάτηρ Αἰόλα. Κεφαλόβρυσον.



τῆ Βελεσίνο.

Φ. 5, 5.



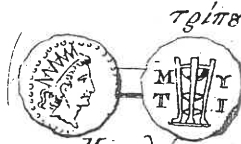
τῆς Δήμου.

Ζεὺς καὶ  
Ἥρα καὶ Ἐν.

Τάυτος δείχνει  
τὰ ἀγάλματα.



τῆς Ἰπείρου.



Μυτιλήνης.

ἡ Περσεφόνη.



ὁ Διόνυσος, μετὰ σέβανον  
κλήματων καὶ ἐδραϊνόμενος τὸ ὄρος  
σημαίνων.

Ζεὺς, καὶ ἡ ναυτική.



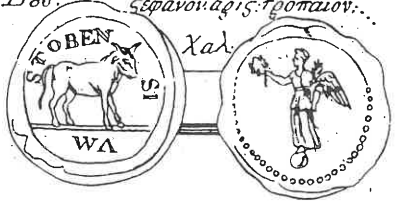
τῆς Θεσσαλικῆς Μαγνησίας.

Φ. 6, 6, 6, 6, 6.

Φαῦνος. δια τὸ βιβλίον  
 μέ καλὰ ὑποπα. Ἀθηνᾶ κ' αλ.



Νίκη  
 ἐπὶ σφαιρᾶς ὀξείας  
 ἐφ' ἀνοαίης τροπαίου.  
 Βυσ. Χαλ.



Κεφ. Βάχχου  
 Κισσοφ.  
 τριπύς ἀφ' ὅ  
 κλαδοί.



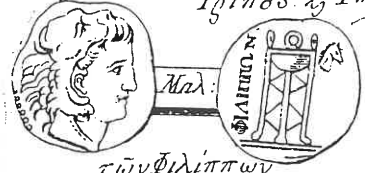
Χαλ.  
 τῆς φιλιππουπόλεως.

Κεφ. Διός  
 Δαφνηφ.  
 Ἴππος κ' δύο  
 Μονογράμ.



Χαλ.  
 τῆς Χρυσόπολης.

Κεφ. Αἰώνειο  
 Ηρακλεὺς.  
 Τριπύς κ' Ἴππ



Μαλ.  
 τῶν Φιλιππῶν



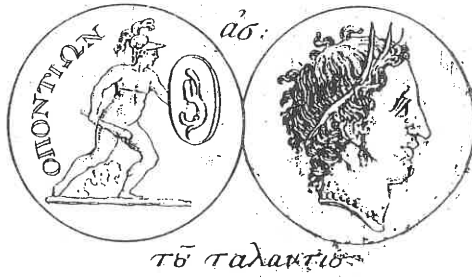
Μέ λυγαν  
 τόν λμ.  
 μάνω  
 Χαλ. ο Αχτία  
 Απόλ.

Φ. 8, 8, 8, 8, 8, 8.





Φ. 9, 9, 9, 9, 9, 9.



Ἡ Ἀγιομάνα, ἢ ἡ συχία  
 Πρώρα, μέ κοπιὰ εἰς τὰ χέρια.



Φ. 10, 10, 10, 10.



τῆς Ζαγορίης

Κλεισῶρα.

Ἡ πόλις λιθρίης καὶ Πρωγάς.



τῆς Ἰωνίας.

Ἀπόλλων. Ἀρίων ὁ μουσικός Ἐπίδευ.



Ἐως τοῦ Εὐχαρπον.  
Κεφ: Ἡλίου, ὁ Τριπέτα Λατομέλα  
ἀσ. τῶν ναῶν.



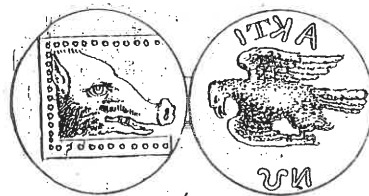
τῆς Πάρου.

Νέος Ἡρακλ.

Στάμνος μέλανος  
καὶ ῥόπαλον.



τῶν Θηβῶν.



τῆς Πόντου.

Φ. 10, 10, 10, 10, 10, 10.



Φ. 11, 11, 11, 11, 11.

Βάκχος δεξ: κύβητον ἄρ:  
 Θύρσον, κλίμα, κ' ἀνδριάς. Κεφ: διός  
 ἄσ:



τῆς Ναξίας.

Ἡρακλ<sup>ης</sup> δεξ: Ρόπαλον, ἄρ: λεοντήν, τόν  
 Ὀλτον κ' β. μήλα τὰ περατεινά, τὰ ὄρεινά, κ' τὰ πεδινά  
 Δαχίας σημ:



τὸ Περιφημον  
 τῆ ὄινω.

τῆς Νικαπόλεως.

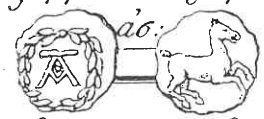
Φ. 11, 11.



Φ. 12, 12, 12, 12, 12.

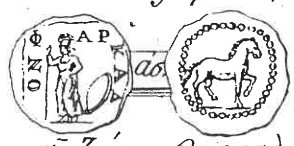


Μονογραμμα ΑΓ: Σεφρανωμ:



τῶ δαμασιῶν τῆς Θεσσαλ.

ἡ Παλλάς Ἰσαμένη:



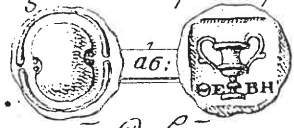
τῶ Σάρκην Θεσσαλ.

Βῆς ἢ ΕΛΛ: τετραγ: διηρημ:



τῆς ἐν Θεσσ: πόλ: Ελλάδος.

Θυρεός. φιάλη.



τῶν Θηβῶν.

Φ. 4, 4, 4, 4, 4, 4.

Γριάνα ή σφαῖρα φιλίππ;  
 Ἡρακλ. ἀγένειος. Μάλ.  
 Ἀγιδάια Μακεδ. βασιλέως.  
 τῆς Μακεδωνίας.



Ἡρακλ. ἐφεισμένος μέ τήν  
 Ἀθηνᾶ.



τῆς Ζακύνθου.

Ἀνδρ. γυμν. κερφ. σημεῖον  
 Ἐλευθερίας.



τῆς Δυρράχου.

Τετράγ. διαχωρ. ή κέρας ελάφου.  
 τῶ ζενόν ή ορεινόν τῆ τόπῃ δηλόν.



τῆς Δυρράχου.

Ζεὺς γυμν. δεξ.  
 κεραυνόν. αἰ. οὐδὲνι. μονόγ.



τῆς Αὐλῶνος.

Κεραυνός. τῆς Ἀλεξ.  
 Κερφ. ήλίος. βασ. ἐγκονῆ ἀχιλλέως.



τῆς Ἠπίου.

Φ. 7, 7, 7, 7, 7, 7.



## 2. Κείμενα και επισημάνσεις του Ρήγα επάνω στη Χάρτα\*

\* Διος. Ήρας. Ποσειδῶνος. Ἑρμῆ.  
Διμήτρος. Ἥραις. Ἀπόλλωνος.  
Ἀρτέμιδος. Ἑστίας. Ἄρεως. Ἀφροδίτης.  
Ἄθηνᾶς. Ἀπολλῶν. ὄχολ: φύλ: 185.

εὐλαστικὴ ἐπιγραφή ἐπὶ τῷ παλάτι καὶ τάφῳ

Ἀμύχων τοῦ βασιλέως

τῶν Βεβρύχων

(ἀρχαῖον ὄνομα τῶν Βυθινῶν)

εἶχε νόμον νὰ μὴ δεχθῆ

κάνενα εἰς τὸν λιμένα

πρὸτῆ νὰ μονομαχήσῃ

μὲ τῆς γρόθῆς,

ἀράξαντες οἱ Ἀργοναῦται,

τοῖς ἐσήτησε τὸν ἀξιώτερον

εἰς μονομαχίαν. ὄθεν φονεύεται

ἀπὸ τὸν Πολυδέυκῃ. Ἀπολλῶν:

Ροδ: ὄχολ: φύλ: 185.

Φύλλο 1 της Χάρτας του Ρήγα. Απολλωνίου Ροδίου, Αργοναυτικά

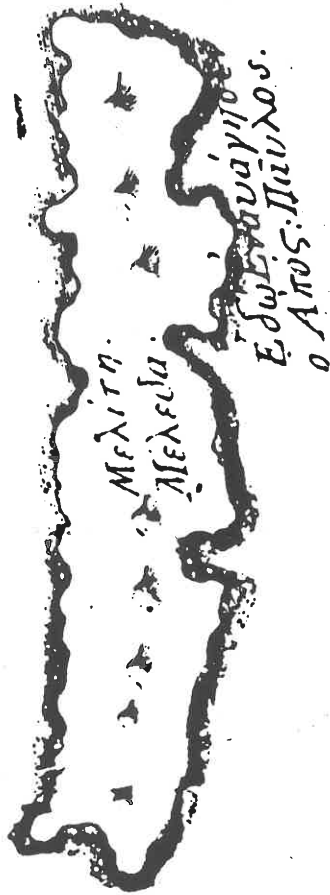
\* Ἐχω κάνει μεγεθύνσεις ἀπὸ τη Χάρτα της Γενναδείου Βιβλιοθήκης.

Ἐδῶ ἐβασίλευεν ὁ μάντις  
Φινεύς, τυφλὸς ὢν πρὸς τὴν ἄσπασ-  
τὴν τῆς τροφῆς τῆ ἀπό τῶν Ἀρ-  
πυῶν, οἱ Βορεῶδες Ζήτις ἔ, Κάλαις Ἀργυ-  
ραῦται τὰς ἀποδιώ, κεν, ἔ,  
μαντεύμα τῆ πηγῆς εἰς Κολ-  
χίδα ἔ, ἐπιστροφῶντων περὶ αὐτὸ ληψάνων

Φύλλο 1 της «Χάρτας της Ελλάδος»

Ὅδε Φεραῶν Ἀδμητος εὐχρήνεσσι ἀνάσ  
σων, Μίμνεν ὑπό σκαπιήν ὄρεος  
Χαλκωδονίοις. Ἀπολλ: ῥόδ: ἄργον: α΄.

Φύλλο 4 της «Χάρτας της Ελλάδος»



Φύλλο 10 της Χάρτας. Τόπος ναυαγίου Αποστόλου Παύλου

Αδρατοςφερών	940	Διοχίτης.	330	Αλκιδίδης.	404	Ανακρέων.	474	Απολλών Ρεῶν	280.
Διόλος	1013	Διοχίλος	456	Αλέξαν.	670	Αναξάρσις	390	Αἶστος	213.
Ασκληπιός.	927	Αλκίσιος	607	Αμφικτυών.	663	Απελλίης.	334	Αρμισανίτης.	358.
Εγχιθεύς.	1033	Ευριπίδης.	407	Ευκλείτης.	407	Θεμισοκλής.	449	Θεόφιλας.	268
Ευκλείδης.	300	Ζεύξις.	897	Ηρόδοτος.	404	Θεύγιος.	344	Θουκυδίδης.	301
Ευμολπος.	920	Ζήνων	497	Ησίοδος	120	Θεόκριτος.	262	Ίάσων	317
								Ίάσων. Φερών.	370.
								Ίναχος.	1125.
								Γεποχράτης.	861.

Φύλλο 10 της Χάρτας. Το ρόπαλο του Ηρακλή και μυθολογικά με ιστορικά ονόματα



Πέλλα πατρίς.  
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Φύλλο 8 της Χάρτας. Πέλλα, πατρίς ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Μ.Τ.Γ.Δ.Ω.Ν.Ι.Α  
Εδὼ εθάπτοντο οἱ βασιλεῖς τῶν Μακεδόνων  
Αἰγαιῶν Ἐδεσσα.

Μ α χ ε δ ω ν ι α

Φύλο 8 τῆς Χάρτας: Εδὼ εθάπτοντο οἱ βασιλεῖς τῶν Μακεδόνων  
Αἰγαιῶν. Ἐδεσσα



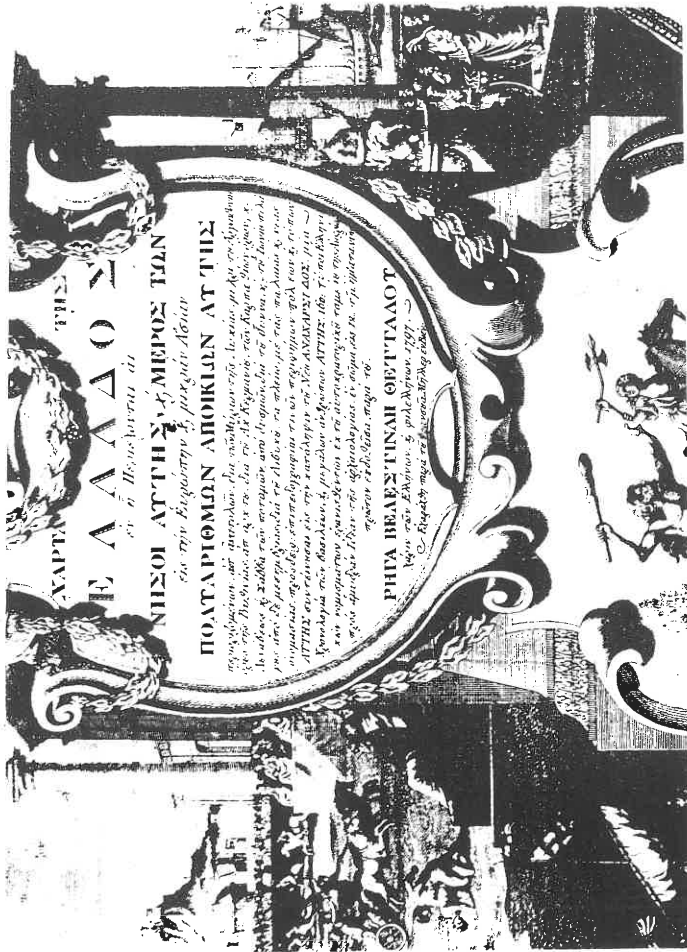
Φ. 1 της Χάρτας – Επιπεδογραφία Κων/πόλεως  
(βλ. εδώ, σημ. 16, Κεφ. Ρήγας – Αλέξανδρος)





Γενική Χάρτα Μολδαβίας.



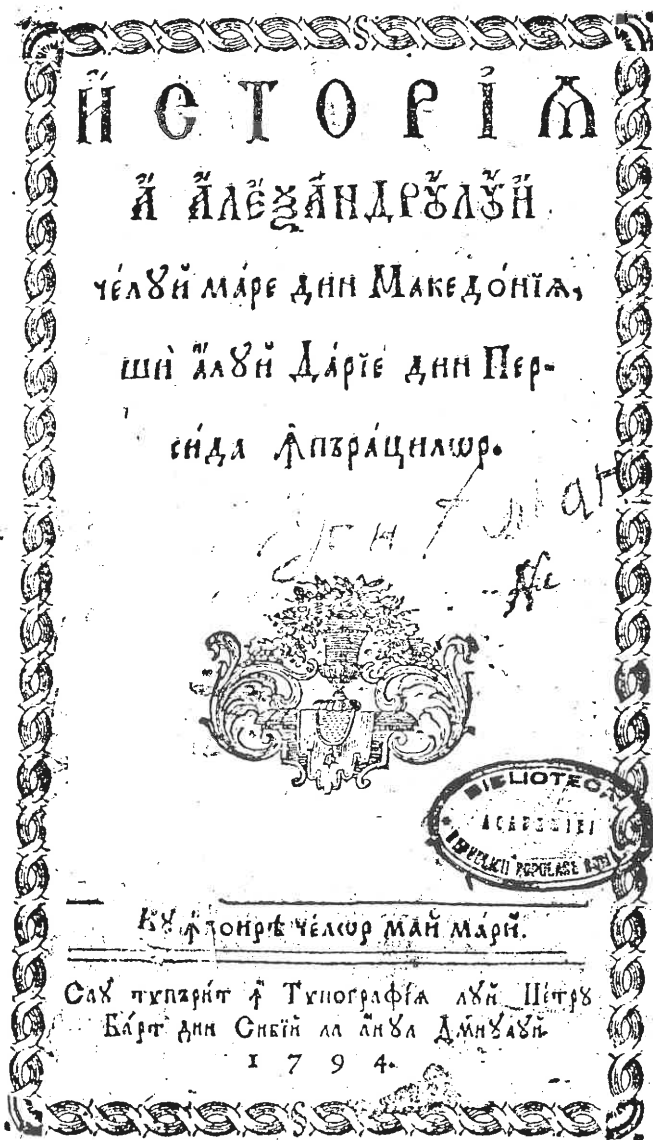


φ. 4 της «Χάρτας της Ελλάδος», όπου και ο τίτλος.

Ελπίζω τώρα να διαβαστεί ο τίτλος όπως τον έγραψε ο Ρήγας και όχι όπως επιθυμούν να «διαβάσουν» οι μελετητές του: «χαρτογραφικό έργο που απέδλεπε στην εθνική αφύπνιση των υποδούλων Ελλήνων και των λαών της Βαλκανικής» (Βλ. Χάρτες και Χαρτογράφοι του Αιγαίου Πελάγους. Β. Σφυρόερας, Α. Αθραμιά, Σ. Αοδραχάς, Αθήνα 1985, σ. 203).

**3. «ΓΕΝΙΚΗ ΧΑΡΤΑ ΤΗΣ ΜΟΛΔΟΒΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΡΟΥΣ ΤΩΝ  
ΓΕΙΤΝΙΑΖΟΥΣΩΝ ΑΥΤΗ ΕΠΑΡΧΙΩΝ. ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΡΗΓΑ  
ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ ΘΕΤΤΑΛΟΥ ΕΚΔΟΘΕΙΣΑ ΧΑΡΙΝ ΤΩΝ  
ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ ΦΙΛΕΛΛΗΝΩΝ 1797»\*\***

\*\* Από την Ακαδημία Επιστημών του Βουκουρεστίου (φιλική προσφορά του συναδέλφου Μιχαήλ Ρωμανού).



«Istoria despre marele Alexandru împărat...». Вл. G. Gălinescu, *Istoria Literaturii Române de la Origini pînă în Present*. Editura Minerva, București 1982, с. 44, 46 «Ιστορία Αλεξάνδρου...» 1794.

(Ακαδημία Επιστημών του Βουκουρεστίου).

(Вл. едѡ σημείωση αρ. 18, Κεφ. Ρήγας – Αλέξανδρος)

РАТ, КАРЕЛЕ ЁРА ФНЛОСОФ МАРЕ,  
 ШН ФЕРМЕКАТОРЮ ШН ВРЖИТОРЮ  
 ШН ЧЕТИТОРЮ ДЕ СТВЛЕ, ШН ЁРА  
 АТЖТА ДЕ МВЕСТРЪ, КЖТ ЛВА БЪ-  
 НХТЪЦНАЕ ШН ДЪЛУАЦА ДЕЛА ПАТРЪ  
 ЦАРН: АДЕКА ГРЖЪЛ, ВАНЪЛ, ШН  
 ОУНТЪЛ, ШН ЁРА ЦАРА ЛѢН ТОАТЪ  
 СЪНХТОАСК ШН ПЛННХ ДЕ ТОАТЪ ДЪЛ-  
 УАЦА ЛЪМІН. ГАРЪ А ЦАРНАЕ АЛТО-  
 РА ЁРА ТОТЪ ФОАМЕТЕ ШН БОАЛЕ ГРЪ-  
 ЛЕ, ШН ЧННЕ МЕРЦЪ АСЪПРА НЕФН-  
 НАВЪЛЪН НЪЛ ПЪТЪ БАТЕ, ФЛЪКЪ  
 ФАРМЕЧЕ, ШН КАТЪКЪ ОЦНАЕ, ШН  
 ФЪЦІА, ШН СЪ РЖИПІА, ШН НЪ  
 ЦІА ЧЕ СЪ ФАКЪ, ШН ПРЕ ЁЛ НІМЕНЪКЪ  
 НЪЛ ПЪТЪ БАТЕ. АТЪНУН СЪ АДЪ-  
 НАРЪ АЧЕН ПАТРЪ КРАН, ЛА КРАЮА  
 АВНРНЛОР, ЛА ОУН СКАЪН ШН СЪ  
 СФЪ-

сѣтѣхъ зикъндъ: към вом фѣ-  
че де Неѣннаѣв ѡпзрѣт дела Егѣ-  
петъ, къ гѣтѣ към не сзрхѣще цѣ-  
рнѣе нѡлѣстрѣ, шѣ нѡнъ нѣ пѣтем  
сзне бѣтем къ ѣл де фѣрмечнѣе  
лѣнъ: шѣ лѣша сѣрнѣерѣ ѣнъ кѣртѣ лѣ  
Дѣрѣе ѡпзрѣт дела Персѣда ѡтрѣ  
лѣсѣт кѣпъ: скрѣем нѡнъ пѣтрѣ Краѣнъ,  
Краѣюл ѡвнѣрнѣлѡр, шѣ Краѣюл Харѣ-  
пнѣлѡр, шѣ ѡпзрѣтѣлѣ Кѣзжлѣбѣшнѣ-  
лѡр, шѣ Краѣюл ѣѣтѡпнѣлѡр: лѣ мѣ-  
рѣлѣ ѡпзрѣт Дѣрѣе дела Персѣда, кѣ  
лѣ оѣнъ дѣмнѣзѣѣ ѡл дѣмнѣзѣнѣлѡр,  
шѣ ѡпзрѣтѣлѣ ѡпзрѣцнѣлѡр, лѣлѣстѣ  
ѡцнъ дѣмъ ѡ шѣрѣ ѡпзрѣцнѣнъ тѣлѣ,  
къ гѣстѣ оѣнъ ѡпзрѣт лѣ Егѣпетѣ ѡ-  
нѣме Неѣннаѣв, кѣрѣлѣ ѡтжѣтѣнъ дѣ  
Фѣрмѣкѣтѡрѣ кѣт нѣѣѣ лѣлѣтѣ пѣ-  
лѣтѣ

Б ѣ:

лѣтѣ





С В Я Р Ы

КѢНДЪ АЪ СВЯТЫ: ДАРІЕ КАРТЕ ЛА АЛЕ- ХАНДРЪ. - - - - -	УГ:
КѢНДЪ ВЪЗЪ АЛЕХАНДРЪ ПРЕ ІЕРЕМІЕ ПРОРОКЪ ІУЖ. - - - - -	РГІ:
КѢНДЪ АЪ МЕРС АЛЕХАНДРЪ СОА ЛА ДАРІЕ. - - - - -	РЄІ:
КѢНДЪ АЪ ЧЕТИТЪ КАРТЕ ДАРІЕ ДЕЛА АЛЕХАНДРЪ. - - - - -	РІІ:
КѢНДЪ АЪ ВЪЗЪ ДАРІЕ СЪ ПРИНЦЪ ПРЕ АЛЕХАНДРЪ. - - - - -	РІВ:
КѢНДЪ АЪ ІУЖАТЪ АЛЕХАНДРЪ ПРЕ ДАРІЕ, ШИ ДАРІЕ АЪ ПРИМНС КАР- ТЕ ЛА ПОРЪ ІУЖРАТЪ. - - - - -	РІД:
КѢНДЪ АЪ ПРИМНС ПОРЪ ІУЖРАТЪ АЖЪ- ТОРИ АЪ ДАРІЕ. - - - - -	РІЗ:
КѢНДЪ АЪ АЪЗЪ ПРЕ ДАРІЕ КЪ ПЪЦИИ СЪФЛЕТЪ ЛА ПЕРИДА. - - - - -	РЛД:
КѢНДЪ АЪ ІУЖРОПАТЪ ПРЕ ДАРІЕ ІУЖ- РАТЪ. - - - - -	РЛЗ:
КѢНДЪ АЪ СВЯТЫ АЛЕХАНДРЪ КАРТЕ ЛА МЪМХСА ОЛИМПІАДА ЛА МА- КЕДОНИА. - - - - -	РЛВ:
КѢНДЪ АЪ ІУЖЕВЪ АЛЕХАНДРЪ АЛ ДОИ- ЛЪ РЪЗЪЕИ. - - - - -	РМД:
КѢНДЪ АЪ АЪЗЪ АЛЕХАНДРЪ ЛА ѠЦА- РЪ КЪ ѠМЕНИ КЪ ШАПТЕ ПИУОНРЕ, ШИ КЪ ШАПТЕ МЪНИ. - - - - -	

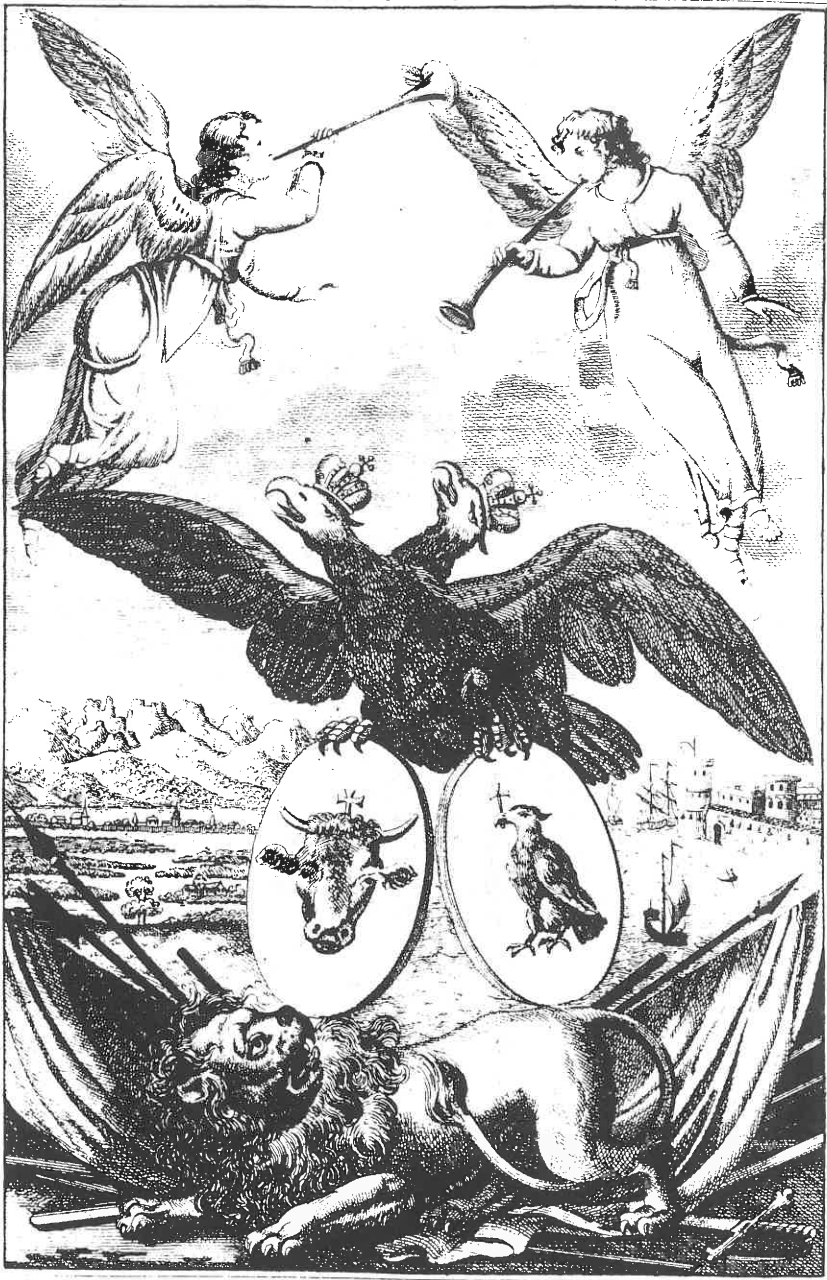






*Πρόπαιον ὀρθοδοξίας, κατὰ δυσμεναῖν ἐχθραῖν,  
 Σύμβολον κλεινὸν Βλαχίας, φέρ' εἰς ῥάμπος Ἰὸν ζανρόν.  
 Ὅς καὶ Κέρας Ἰοῦ Συμβάλον Μολδαυίας ἀνυφοῖ,  
 Τὰς 9' Ἡγεμονείας σφίξει, ἀμφότερας ἀνθοψεῖ.*

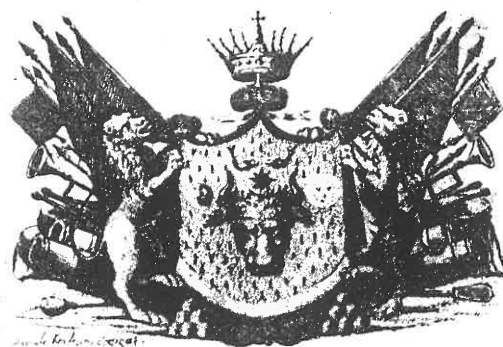
Ἱστορία της πάλαι Δακίας, τα νυν Τρανσυλθανίας, Βλαχίας, και Μολδαυίας  
 παρά Διονυσίου Φωτεινού. Εν Βιέννη 1818 (Τόμος Α' και Β').



Ε. Χαριτόπουλος

ΠΙΝΑΞ  
ΚΑΤ' ΑΛΦΑΒΗΤΟΝ  
ΤΩΝ  
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ  
ΚΑΙ  
ΔΥΣΚΑΤΑΛΗΠΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ  
ΕΝ  
ΤΟΙΣ ΤΡΙΣΙ ΜΕΡΕΣΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΚΩΔΙΚΟΣ  
ΤΟΥ  
ΠΡΙΓΚΙΠΑΤΟΥ ΤΗΣ ΜΟΛΔΑΒΙΑΣ.

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΡΙΘΜΟΝ ΤΩΝ ΠΑΡΑΓΡΑΦΩΝ



ΕΝ ΙΑΣΣΙΩ.

Α.ΩΙΖΉ

Ἐν τῷ νεοργηθέντι Ἑλληνικῷ Τυπογραφείῳ,  
Ἐνδον τῆ Ἱερᾶ Μονασιῆς τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν.

CRV 927 Κώδιξ Πολιτικός του Πριγκηπάτου της Μολδαβίας,  
Ἰάσι 1816-1817, Μέρος Α'-Γ'

(Βλ. Ἑλληνικά βιβλία Ρουμανικῶν ἐκδόσεων 17ου-19ου αἰ. Δήμος Ἀθηναίων –  
Πρεσβεία Ρουμανίας, 18-30 Δεκ. 1990).



Πρὸς τὸν ὑψηλότατον, Εὐσεβέστατον, καὶ Σοφώτατον Ἀυθέντην, καὶ Ἡγεμόνα  
 πύσης Ὀυγγροβλαχίας, Κύριον, Κύριον, Γεωργίου Νικολάου  
 Ἀλεξάνδρου Βουβοδάν.

Ἡ γεγενη βραβειν Ἡλία πάλαι Κοραΐ :  
 Τῆς γῆς νοστήσης ἀγκυρὸν κδ' ἀνεμβραϊαν .  
 Σταυρῆ δὲ νῦν τρέπαιον ἐν γέμφει Φέριων ,  
 Κάρλια κοσμηῖ Κοιρανῶν τῶν Δακίης .  
 Ἐν οἷς χοραρχῶν Νικόλαος νῦν, πέλλη  
 Ἰνδαλιμα λαμπρὸν διαγεστάτων τρέπων .  
 Σοφῶς κρατιῶν διακας Ὀυγγροβλαχίης ,  
 Ὀπλων κρατιῶν Σταυρῶν ἡμφισμῶν ,  
 Πίσιν παρέδωκεν, καὶ δίκην κεκτημῶν ,  
 Βοὸς κατὰ δὲ δεικνύει κερασφορῶν .  
 Οὐθῶς ἰθῦμαι καὶ θρόνον Μολδαβίης ,  
 Ὀν Χερσὶ σάζοκ Σταυρῶν παντοδύχια .



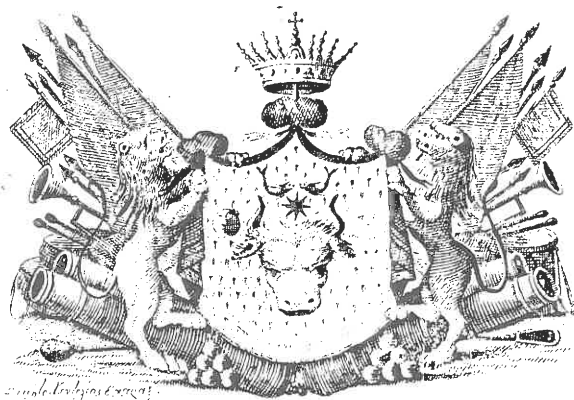
Τῆς ἡμετέρας Θεοφρονήτιας ὑψηλότατης  
 ἐλάχισης δούλου Γεωργίου Παγελά :

CRV 176 Μαυροκορδάτος Ἀλέξανδρος, Ἱστορία ἱερά ἤτοι τα  
 Ιουδαϊκά .... Βουκουρεστί 1716

(Ἑλληνικά βιβλία ὀ.π.).

ΚΩΔΙΞ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ  
ΤΟΥ  
ΠΡΙΓΚΙΠΑΤΟΥ  
ΤΗΣ  
ΜΟΛΔΑΒΙΑΣ.

ΜΕΡΟΣ Α΄.



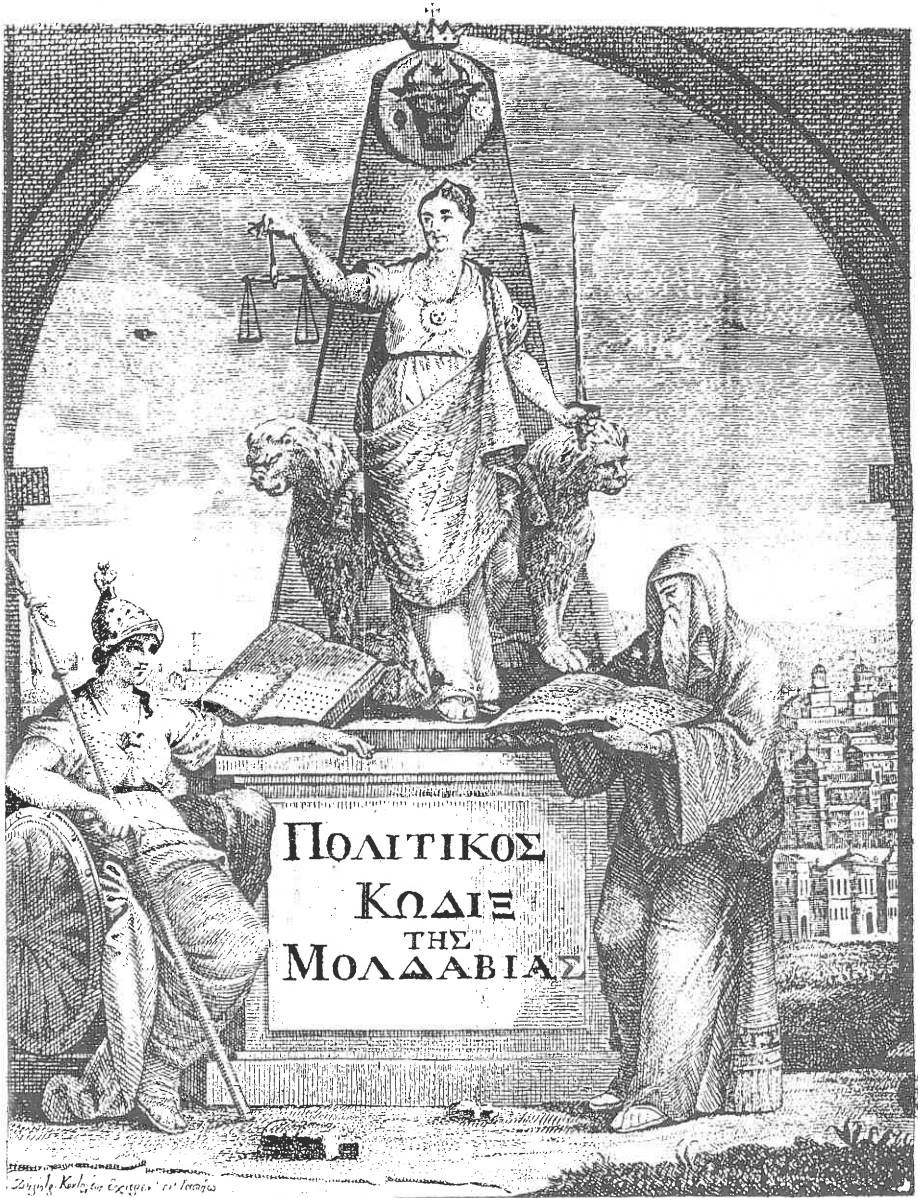
---

ΕΝ ΤΙΑΣΙΩ.

ΑΩΙΣ΄.

Ἐν τῷ νεερωγηθέντι Ἑλληνικῷ Τυπογραφείῳ.  
Ἐνδον τῆ Ἱερῆ Μοναστηρίε τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν.





*Όμιλος δίδως σαδοράι πάντα' λά γινόμενα.*



ΣΚΑΡΛΑΤΟΣ  
 ΚΑΛΙΜΑΧΗΣ  
 ΑΓΘΕΝΤΗΣ  
 ΠΑΣΗΣ



ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ  
 ΒΟΕΒΟΔΑΣ  
 ΚΑΙ ΗΓΕΜΩΝ  
 ΜΟΛΔΑΒΙΑΣ.



Κωνσταντινούπολη.

Τα εμβλήματα (Βους κ.λπ.), Βλαχίας – Μολδαβίας ως πολιτιστικό σημείο συνδετικό της «οικουμένης» (V. Căndea – C. Simionescu, *Prezente Culturale Românești. Istanbul – Ierusalim – Paros – Patmos – Sinai – Alep. București, 1982*).



*Ιερουσαλήμ.*



*Μολδαβία.*



*Πάτμος.*



Πάρος.





**EYPETHPIA**



## ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ

### A

- Αββάς 45, 46, 54, 58.  
αγάματα 67.  
Αγαρηνός 22.  
άγγελος 73.  
Άγγλοι 10,  
Αγουρίδης Σ. 69, 84.  
αγριότητα 23.  
*Αδελφική Διδασκαλία* 62.  
αδελφούσνη 81.  
Άδμητος 37, 49, 50, 51, 52, 54, 55,  
57.  
Αδριανός 36.  
Αδριατική 44, 79.  
αετός 77.  
Αετός μονοκέφαλος 76.  
Αθανάσιος ο Μέγας 67, 69.  
άθεος 22.  
Αθήνα 81.  
Αθηνά 19, 24, 56.  
αθλία Ελλάς 22.  
άθλοι 40.  
Αιγαίο 39.  
Αίγινα 33.  
*αιγυπτιακός* 19, 46.  
Αιγύπτιοι 30, 46, 64, 65.  
Αίγυπτος 11, 17, 19, 21, 25, 27,  
29, 46, 53.  
αιγών τράγος 20.  
αίγες 21.  
Αιήτης 58.  
Αιθαλίδης 55.  
Αιθιοπία 11,  
αίμα 81.  
Αιξ 75.  
Αίολος 37.  
αίρεσις 88.  
Αίσοντας 51.  
Αισονίδης 51.  
*αιχμαλωσία* 63.  
ακαδημαϊκός 46, 53.  
ΑΚ-Κερμάνιος 48, 72, 73.  
Άκαστος 55.  
Ακτωρίδης 55.  
Αλεξάνδρεια 11, 14, 53, 69.  
Αλεξανδρινή ποίηση 49.  
αλεξανδρινοί χρόνοι 54.  
Αλεξανδρινός 81, 82.  
Αλεξανδρινός ποιητής 52, 54.  
αλεξανδροποίηση 82.  
Αλέξανδρος Α', αυτοκράτωρ 22.  
Αλέξανδρος Β' 36.  
Αλέξανδρος Γ' 36.  
Αλέξανδρος ο Μέγας 6, 7, 8, 9,  
10, 11, 12, 21, 22, 23, 24, 25,  
26, 27, 28, 33, 35, 36, 39, 40,  
41, 43, 44, 54, 52, 54, 55, 57,  
58, 82, 83, 84, 87, 88, 89, 91,  
Ήλιος 41, 45, νόμισμα 13, 18,  
39, 40, προσωπογραφία 13, 14,  
15, 17, 18, 19, 44, πατρίς 19,  
βιογραφία 15.  
*Ανάβασις Αλεξάνδρου* 31, 32, 33,  
40.

- Αλεξάνδρου Βίος 32.  
 Αλεξάνδρου του Μακεδόνας Δι-  
 ήγησις 15, 24, 25, 33, 55, 58.  
 Αλεξάνδρου Ένα ανέκδοτο πρω-  
 τονοελληνικό ποίημα 33.  
 Αλεξάνδρου Ιστορία νέα 33.  
 Αλέξανδρος Υψηλάντης 74.  
 Αληθής οδός εις την ευδαιμονί-  
 αν 50.  
 αλκή 61.  
 Άλκηστις 56.  
 αλλαγή 40, 73.  
 αλληγορία 14, 19, 77.  
 αλλόφυλοι 89.  
 άλογα 28.  
 αλογοουρές 76.  
 Άμμων 33, 40, 45  
 Άμστερνταμ 31.  
 Άμυκος 47, 50, 58.  
 Άμυρος 55.  
 Αμφικτύων 37.  
 αναγέννησις πολιτική 29.  
 αναληθείς ισχυρισμοί 86.  
 αναμορφωτής 9, 10, 74, 80.  
 ανάστησε 21.  
 αναστήσονται 20.  
 Ανατολή 18.  
 Ανατολική Εκκλησία 88.  
 ανατολικός 14, 36.  
 Ανάχαρσις 37, 76.  
 Ανάχαρσις Νέος 32, 41, 45, 48,  
 49, 53, 54, 57, 72, 75, 76.  
 ανεξιθρησκεία 19, 23, 88.  
 Άνδρος 29.  
 Άνθιμος πατριάρχης 61.  
 Ανοικτά βιβλία 74.  
 Αντίγονος 16.  
 αντίθεος 59, 61.  
 Αντιόχεια 11,  
 αντίρρησις 61.  
 αντίχριστος 60, 62.  
 αξιότης 14,  
 Αουστρία 49.  
 Αουστριακός 71.  
 «απατεώνες» 58.  
 απελευθέρωση 68.  
 απελευθέρωση Ιουδαίων 29.  
 απόγονος 41.  
 αποθέωση 45.  
 Αποικίες 13, 46, 48, 72, 73, 74, 80.  
 Απόλλων 19, 23, 24, 56.  
 Απολλώνιος ο Ρόδιος 7, 42, 47,  
 49, 50, 53, 54, 56, 57, 58.  
 Αράπηδες 18.  
 Αραπιά 17.  
 Άρατος 7, 49, 79, 81, 82, 84, 85.  
 Αρβανίτες 13, 17,  
 αργανθόνιον 48.  
 Αργοναύται 47, 48, 49, 50, 51, 52,  
 53, 54, 55, 58.  
 Αργοναυτικά 42, 47, 49, 50, 51,  
 54, 55, 56, 58.  
 αργοναυτική εκστρατεία 54.  
 Αργολίδα 46.  
 Άργος 41.  
 άργυρος 21.  
 Αργώ 58.  
 αρετή 89.  
 Άρης 22, 23, 56.  
 Αριστόβουλος 85.  
 Αριστοτέλης 14, 22, 89.  
 Αρκαδία 46.  
 άρμα δίτροχο 16.  
 Αρμένιοι 13, 17.  
 Άρμενος 55.  
 Άρπυιαι 48, 50.  
 Αρριανός 31, 32, 40.  
 αρρώστια Μ. Αλεξάνδρου 11,  
 Άρτεμις 56.  
 αρχαίοι 42, 43.  
 αρχαίοι Έλληνες 86.  
 Αρχαιολογία 49.

αρχαιολογικός 79.  
αρχαιογνωσία 11,  
αρχηγός Ελλήνων 14,  
Ασά 65.  
Μ. Ασία 13, 14, 19, 31, 32, 39, 48,  
58, 73.  
ασιατικός 19,  
Ασκληπιός 37.  
Άσκρα 24.  
Ασκραίος 32.  
ασπασμός ποδών Μ. Αλεξάνδρου  
17,  
Ασπίς Ηρακλέους 24.  
άσπροι 18.  
Ασσύριοι 63, 64, 66, 67, 68.  
Αστακυνός 58.  
Αστερίων 55.  
Άτακτα 75.  
Άτσαλος Β. 32.  
Αύγουστος 36,  
αυλός 16,  
Αυρήλιος 36.  
αυτόγραφα του Ρήγα 47, 49, 50.  
Αυτοκράτορες βυζαντινοί 83.  
αυτοκρατορία Περσών 14,  
αυτοκρατορικών ταμείων Βιέν-  
νης 14, 49.  
Αφρική 14, 19.  
Αφροδίτη 24, 56.  
Άχαζ 65.  
αψίδες 16,

## **B**

Βαβυλών 10, 12, 14, 15, 16.  
Βαβυλώνιοι 21, 64.  
Βάκχος 19.  
Βαλκάνια 9, 11,  
«Βαλκανική Ομοσπονδία» 12, 13,  
57, 86.  
Βαλκανικοί λαοί 13,

βαλκανικός 84.  
βάρβαρος 43, 61, 89.  
βαρβαρικών 89.  
Βαρθολομαίος 46, 53.  
βασίλειον 20, 36.  
βασίλεις 49.  
βασιλεύς 26, 28, 49.  
Βασιλειών Δ' 67.  
βασιλεύς αναιδής 20.  
βασιλεύς βασιλέων 24.  
βασιλεύς του κόσμου 25.  
βασιλεύς Περσών 14.  
Βέβρυκες 47, 50, 55, 58.  
Βέης Ν. 56.  
Βελεστινλής 47, 49, 62.  
Βελεστίνο 9, 50, 51, 52.  
Βελιγράδι 23.  
Βέλλας Β. 69.  
Βελουδής Γ. 33.  
Βενετία 44.  
Βερολίνο 31.  
Βεσσαραβία 71.  
βιβλιάριον 61.  
βιβλίο ανοιγμένο 73.  
Βιέννη 14, 45, 49, 50, 82, 87.  
Βιθυνία 48.  
Βιβλιοθήκη Ζαγοράς 31.  
Βιογραφίαι των Ελλήνων μεγά-  
λων διερμηνέων 77.  
Βλαχία 73, 74, 75, 76.  
Βλαχομπογδανία 31, 32.  
βοδωμένος 10.  
Βόζος Ι. 31.  
Βοιθηΐς 57.  
Βόλος 55.  
Βολταίρος 53.  
Βολτής Αν. 56, 58.  
Βορεάδαι 48, 51.  
Βοριάς 18.  
Βόρτολις 33.  
Βόσνα 80.

Βοσνία 79.  
Βουκουρέστι 33.  
Βουλγαρία 85.  
Βούλγαροι 76.  
Βουλγάροι 13, 17.  
βουνά 41.  
Βουρνάς Τ. 46.  
βους 11, 19, 71, 73, 76, 77.  
βραδύγλωσσοι 29.  
Βρανούσης Λ. 32, 44, 56, 75, 85.  
βρύσες 51.  
βυζαντινοί αυτοκράτορες 35, 36.  
Βυζαντινή εποχή 32.  
Βυζαντινός 29.  
Βυζάντιο 73.  
Βυθινόι 47.  
Βωμοί 24, 48.  
*Βωμός των 12 θεών* 42, 56.  
Βωμός Διός 56.  
Βωμός Ρέας 51.

### Γ

Γαβαών 65.  
Γάζα 11.  
Γαλλία 24.  
Γαλλική Επανάσταση 23, 81, 86.  
γαλλικός 44.  
Γάλλοι 10, 44, 45, 54.  
*Γαλιλαία των Εθνών* 82.  
*Γαλιλαίοι* 42.  
Γαμαλιήλ 81.  
Γεννάδειος Βιβλιοθήκη 59.  
γένος 61, 67, 85, 88.  
Γερουσία 40.  
Γέτες 76.  
Γεωγραφία 19, 32, 54.  
γεωγραφικό έργο 82.  
γεωγραφικοί προσδιορισμοί 18.  
Γεωγραφικός Χάρτης 71.  
γεωπολιτικός 73.

γη 41, 81.  
Γίββων 85.  
Γιανναδάκης Νίκος 84.  
Γλώσσα ελληνική 82.  
Γολιάθ Έλληνας 28.  
γονατίζουν προ του Μ. Αλεξάνδρου 17.  
γοργόνιον 17.  
Γρανικός 14, 16, 18, 39.  
Γραφές 60.  
*γραφή ιερή* 19.  
Γραφική εποχή 29.  
γυμνικοί αγώνες 58.  
γυναίκες 17.

### Δ

δάδες 16.  
Δαίδαλος 37.  
Δάκες 74, 76.  
Δακία 23, 71, 75, 76, 77.  
Δακικός 76.  
Δαλματία 79.  
Δανιήλ 20, 21, 26, 27.  
Δάρβαρης Δημ. 50.  
Δαρείος 14, 16, 18, 25, 26.  
Δαυϊδ 66.  
*δάφνη* 43.  
δειλός 89.  
δένδρον 16, 17.  
δερέ 18.  
Δευκαλίων 11, 37, 58.  
Δήμητρα 56.  
Δημητρούλοπος Χ. 33.  
Δημοκρατία 44.  
Δημοσθένης 42.  
διαδοχή 67.  
διάδοχοι 11, 14, 21, 52, 58, 82.  
διαμαντένιον 28.  
διαχρονικός 82, 83.  
Δίας 19, 40, 42, 45, 56.

διδάσκαλος 43.  
διδάσκω 43.  
*Διήγηση Αλεξάνδρου* 91.  
*διήγηση θαυμαστή* 68.  
δίκαιος 43.  
Δίνδυμο 51.  
Διοκλητιανός 36, 42.  
Διονύσιος αυλητ. 36.  
Διονύσιος Β' 36.  
Διόδωρος 40.  
διοίκησης 23.  
διώκτες του Ελληνισμού 82.  
διώκτες του Παύλου 82.  
Δίων ο Χρυσόστομος 40.  
Δνιέστερ 72.  
Δόγης 44.  
δούλος 43.  
Δούναβις 10, 40, 48, 72, 73, 82,  
85.  
δορικτήτωρ 23.  
δράκων 76.  
δρέπανον 76.  
δυνασταί 23.  
Δύση 18.  
*Δυτική Χέρσος Ελλάς* 40.  
Δυτικόν 36.  
Δώδεκα θεοί 24, 52.  
Δώδεκα φυλές 53.  
*δωρήματα* 28.

## E

εβραϊκό αλφάβητο 32.  
εβραϊκός 10, 12, 24, 32, 63.  
Εβραίοι 23, 28, 53, 66, 85, 87, 88.  
Εβραίοι – Έλληνες 87.  
έγχος 32.  
Έδεσσα 19.  
Εζεκίας 63, 64, 65, 66, 67, 68.  
Εθνική Βιβλιοθήκη Βιέννης 14.  
εθνική ταυτότητα 19.

εθνικός 19.  
Εθνολογία 54.  
έθνος (-η) 20, 41, 43, 46, 64, 76,  
80, 82.  
*έθνος ανθρώπων* 81.  
Έθνος Ελλήνων 29.  
εθνόσημο 44.  
Εθνών απόστολος 81.  
*ειδωλολάτραι* 25.  
εικόνα 16.  
*εικονίσματα* 14.  
Εκκλησία 42, 61, 81.  
εκπαιδευτικός 77.  
*Έκτισε* 39, 45.  
Εκχριστιανισμός 80.  
*Ελευθερία* 42, 43.  
*ελεύθερος* 43.  
ελευθερώνω 21.  
Ελιακίμ 64.  
Ελιογάβαλος 36.  
Ελλάς 19, 30, 46, 54, 73, 80.  
Ελλάδα αθλία 21.  
Ελλάδος λαός 30.  
*Έλλην – Έλληνες* 14, 28, 29, 30,  
35, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 56,  
63, 72, 74, 80, 81, 82, 84, 89.  
*Έλληνες – Εβραίοι* 53.  
*Έλληνες – Ιουδαίοι* 85, 91.  
*Έλληνες Πατέρες* 69.  
*Έλληνες – Σκύθες* 76.  
*Ελληνική Δημοκρατία* 44.  
Ελληνική Επανάσταση 33, 86.  
ελληνική ιστορία 52.  
ελληνικός 19, 24, 29, 39, 73, 89.  
ελληνικός πολιτισμός 81, 82.  
*Ελληνίς* 44.  
Ελληνισμός 10, 23, 40, 74.  
*Ελληνισμός – Ιουδαϊσμός* 84, 85,  
91.  
Ελληνιστής 82.  
Ελληνιστικός 10, 14, 81, 84.

Ελληνιστικός κόσμος 52.  
ελληνοποιημένοι 74.  
ελληνόφρων 61.  
Ἑλλήνων βασιλεύς 20.  
έμβλημα (-ατα) 14, 44, 77.  
Ἐνοπτρα και Φαινόμενα 82.  
Εντολές 23.  
εντόσθια 76.  
«Ενωμένη Ευρώπη» 10.  
εξελληνισμός 11.  
εξηγήσεις Ρήγα 14, 39, 69.  
εξορία 63.  
επανάσταση γαλλική 52.  
επανάσταση πολιτιστική 46.  
επιγραφή 73.  
επική ενότητα 53.  
επιπεδογραφία 48.  
Επιφανής 36.  
επιστήμη 53, 79, 85.  
επιστολή 24, 25.  
Επτάνησα 44.  
Ερεχθεύς 37.  
Ερζεγοβίνη 79.  
Ερμηνευτικά 67, 69, 42, 80.  
Ερμής 56.  
Ερυθρά θάλασσα 25, 87.  
Εστία 56.  
Ευαγγελική Προπαρασκευή 21,  
85.  
Ευαγγέλιον 66.  
εύαρνος 56.  
Ευγένιος 86.  
Εύδοξος 82.  
ευεργέτης 23, 35.  
ευλάβεια 42.  
Εύμολπος 37.  
εὐκρήνεσιν 49, 56, 57.  
εὐρηνος 56.  
εὐρρήνεσιν 49, 51, 56, 57.  
Ευρυδάμας 55.  
Εύρυτος 55.

Ευσέβιος 21, 68, 69, 85.  
Ευρώπη 19, 46, 48, 73.  
Ἐφεσος 11.  
Εφημερίς 11.  
έφιπποι 16.  
Εχίων 55.

## Z

Ζαγορά 19, 24, 31, 32.  
Ζενδικός 12.  
Ζεύξις 37.  
Ζεὺς 18, 23, 24.  
Ζήνων 88, 89.  
Ζήτις 48.  
ζυγός 44.  
ζυγός (ζυγαριά) 74.

## H

ηδονικός 32.  
ήθη 23.  
Ηλιάδης Μανασσής 86.  
Ἡλιος 19, 24, 45, 41.  
ἡμῖσι φεγγάρι 88.  
Ἡρα 24, 56.  
Ηρακλής 7, 11, 24, 35, 39, 40, 41,  
44, 45, 55, 56, 59, 61, 66.  
Ηρακλής Νέος 24.  
Ησαΐας 63, 66, 67, 68, 69.  
Ησίοδος 24, 32, 42.  
Ἡφαιστος 56.

## Θ

θάλασσοι 41.  
θάνατος 89.  
θαύμα 87.  
θαυμάσια 30.  
θεήλατος 66.



θεογονία 10, 24, 32, 66.  
Θεοδόσιος ο Μέγας 36.  
Θεόδωρος Ηρακλείας 69.  
Θεόκριτος 49.  
θεολογία 82.  
θεολογικός 79.  
θεομισής 62.  
θεομάχος 66, 67.  
Θεός-Θεοί 11, 21, 22, 25, 26, 27,  
30, 40, 42, 55, 65, 67, 81, 85,  
87.  
θεότητες 19.  
θεοφιλέστατον 57.  
θεσσαλικός 54.  
Θεσσαλός 11, 49, 50, 54, 55, 58.  
θήκη 18, 39.  
Θουκυδίδης 42.  
Θούριος 11, 13, 17, 82.  
θρησκεία 42, 83.  
θρησκευτική ιδιαιτερότητα 12.  
θυμιατά αργυρά 26.  
θυμίασε 26.  
θυρεός 32, 74.  
θυσία 55, 58, 65.  
θυσιαστήριον 65.

## I

Ιάσι 76.  
Ιάσιος 76.  
Ιάσων 37, 49, 55, 58.  
Ιγνάτιος Ουγγροβλαχίας 31.  
Ιδεολογικές διαστρωματώσεις  
Ελληνισμού 10.  
Ιδρυτής πρώτων εκκλησιών 80.  
*Ιερά Ιστορία* 46, 54.  
Ιερατική στολή 26.  
Ιερεμίας 26, 27, 28.  
*Ιερή γραφή* 19.  
*Ιεροσολυμίτες* 26.  
Ιεροσόλυμα 43, 63, 83.

Ιερουσαλήμ 10, 24, 25, 26, 27, 32,  
63, 64, 65, 66, 67, 68.  
*Ιερουσαλήμ Νέα* 24, 66.  
Ιησούς 40.  
Ιησούς του Ναυή 28.  
Ίναχος 9, 37, 46.  
Ινδία 27.  
Ινδικοπλεύστης Κοσμάς 66.  
Ιόνιον 48.  
Ιουβενάλις 76.  
Ιουδαία 63, 67.  
*Ιουδαϊκά* 91.  
Ιουδαϊσμός 84, 91.  
Ιουδαίος 29, 43, 66, 64, 81, 82, 87,  
91.  
Ιούδας 63, 65.  
Ιουλιανός 7, 9, 35, 36, 41, 42, 43,  
46, 83, 84, 85, 86.  
ίπποι 16.  
Ισμίδ 58.  
Ισοκράτειος 74.  
Ισοκράτης 19, 41, 42.  
Ισότητα 81.  
ισότητα αδελφική 81.  
*Ιστορία της Δυτικής Χ. Ελλάδος*  
40.  
*Ιστορία της Ελλάδος* 75.  
*Ιστορία της Πάλαι Δακίας* 71, 76.  
Ισραήλ 7, 53, 63, 68, 69.  
*Ισραήλ αιχμάλωτος* 63.  
*Ισραήλ λαός* 87.  
Ισραήλ Νέος 7, 57, 69, 87.  
Ισραηλικός 29.  
ισραηλιτική γραμματεία 62.  
*Ισχνόφωνος* 29.  
*Ιταλία* 44.  
Ίφικλος 55.  
*Ιωάχαζ* 64.  
*Ιωλκός* 55.  
*Ιωσαφάτ* 65.  
*Ιώσηπος Φ.* 20, 32.

## Κ

Κάδμος 37.  
Καισάρεια 69.  
κακία 89.  
Κάλαϊς 48.  
Καλατία 18, 39.  
Καλλιμάχης Αλ. 71, 73.  
Κανίνιας Σπ. 43, 46.  
*Κανόνες χρονικοί* 24.  
Καντεμίρης 76.  
Καρακάλλας 36.  
Κάσσανδρος 15, 16,  
καταγωγή 54, 80.  
κατάστενο 47.  
κατήγοροι Ελλήνων 53.  
κατοικία 41.  
*κάτοικοι πρώτοι* 46.  
Καρπάθια 48.  
Καύκασος 72.  
Καφυρέας 29.  
Κεδρηνός Γ. 43.  
Κέκρωψ 37.  
κεφαλή 76.  
κεφαλή παιδική 17.  
Κεφαλληνία 79, 84.  
κέρας-ατα 20, 21.  
κέρας το μέγα 20.  
Κεχαγιόγλου Γ. 33.  
*Κηρία* 26.  
κιθάρες 16.  
Κιλικία 81.  
Κλεοπάτρα 36.  
*Κληρονομίες* 23, 84.  
*Κλίνη Ηρακλέους* 42, 56.  
Κλύμενος 55.  
Κνίδιος 82.  
Κνωσσός 19,  
Κόδρος 37.  
Κόλπος 47.  
Κολχίδα 48, 54.

Κόλχοι 51.  
κόμη 17.  
κοντάριον 28, 76.  
Κοντογιάννης Π. 32.  
Κόραξ 76.  
Κοραΐς Αδ. 62, 75.  
Κόρκυρα Μέλαινα 79.  
κορμί 17.  
Κορομηλάς Α. 56.  
Κοσμογονία 10,  
Κορωνός 55.  
Κραναός 37.  
κρανίον 76.  
κράνος 16, 17.  
Κρηθεύς 57.  
κρήνη 51, 57.  
Κριός 20, 21.  
*Κριτής* 43.  
*Κτίστης* 39.  
κύκλος 32.  
Κωσταντζα 39.  
Κωνσταντίνος ο Μέγας 36.  
Κωνσταντινούπολις 47.

## Λ

λάβαρα 16.  
Λαβύρινθος 19,  
Λαγός 21.  
Λάθυρος 36.  
Λαΐος Γ. 31, 45, 75, 79, 84,  
λαμπάδες 26.  
Λάμπρος Σπ. 15, 31.  
Λασμέδων 37.  
λαός 53, 80.  
λαός άγιος 20.  
Λειψία 24, 59.  
λεξικό 12,  
*Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*  
56.  
λεοντή 39, 45.

Λέτσας Αλ. 45.  
Λεύδα (= Leiden) 32.  
λίβανος 26.  
Λιβυκόν 48.  
λιθαρόπουλα 28.  
λιμπερτίνος 59, 60.  
Λίνος 37.  
λόγος Σπ. Τρικούπη 29.  
Λουκάς 42.  
Λυκία 48.  
λύκος 17, 88.  
Λυσίας 42.

### M

Μάγοι 12,  
*Μακάριοι* 27.  
Μακεδονία 81.  
Μάλτα 79.  
Μαλτέζοι 17.  
Μανασσής 65.  
Μανγγάλια 18, 39.  
*Μαντατοφόρος* 33.  
μάντις 48, 51.  
Ματθαίος 42, 82.  
Μαντουβάλου Μ. 69.  
Μασσηφά 65.  
Μαύρη θάλασσα 72.  
Μαχ 12,  
μάχαιρα 61.  
Μακεδόνες βασιλείς 11, 19.  
Μακεδονίας θρόνος 14.  
Μακεδονική φάλαγγα 11,  
μακεδονικός στρατός 16,  
Μακεδών 17, 21, 22.  
Μακεδόνων βασιλέων τάφοι 11.  
*Μέγας* 12,  
*Μειδάν* 32.  
Μέλαινα 79.  
Μελέαγρος 19, 37.  
Μέλεδα 7, 79, 80.

μελετώ 46.  
Μελίτη 7, 79, 80.  
μεμυημένος 12,  
Μέση Ανατολή 13,  
Μεσογειακός χώρος 12, 45, 87.  
Μεσόγειοι νήσοι 31.  
Μεσόγειος 13, 23, 31.  
Μεσθενεύς Δ. 40.  
Μεταλληνός Γ. 84.  
μεταρρυθμιστής 74.  
Μεχ 12,  
Μήλλερ Φρανσουά 49.  
Μήδων βασιλεύς 20.  
*μητέρα των θεών* 51.  
Μίνως 37.  
μισελληνικός 75.  
μισθός 43, 61.  
Μισίρ 17, 80.  
Μλιετ 80.  
*Μνήμα του Έλληνας* 42, 56.  
μνημεία 41.  
Μολδαυία 9, 71, 72, 73, 74, 76,  
Μολδαυοί 76.  
Μολδόβη 71.  
Μολδοβία 9, 71.  
Μολδοβία 73.  
Μοισιόδαξ Ιώσηπος 43, 82, 85,  
86.  
μονοκέφαλος 76.  
μοντέλο Πολιτείας 13.  
Μούσαι 22.  
Μουσαίος 37.  
μουσική 22.  
Μόψος 55.  
*μπαϊράκια* 44.  
Μπαλουξή Π. 84.  
Μπαρτελεμύ 41, 42, 49, 52.  
Μπέης 17.  
Μπόσνα 17.  
μυθολογία 9, 11, 54.  
*Μυθολογία της Γεωργίας* 45.

μυθολογικά πρόσωπα 37.  
μυθολογικός 44, 80.  
μύθοι 54, 76, 45.  
μυθώδης 75.  
Μύρα (τα) 48.  
Μωγ 12,  
Μωϋσής 30, 87, 88.  
Μωχάμεντ Ετμάν Αχμέντ 45.

## N

Ναβουχοδονόσορ 21.  
νάμα 57.  
ναός 11, 43, 65.  
*Ναός των Ιεροσολύμων* 83.  
Ναπολέων 44.  
ναυάγιο Απ. Παύλου 7, 9, 42, 79.  
ναύαρχος 55.  
Ναύπλιον 29.  
νέα ανάγνωση των κειμένων 91.  
*«Νέα Πολιτική Διοίκησης»* 19,  
31.  
Νεκρή θάλασσα 46.  
*νεολαία* 43.  
Νεότερη Ελληνική Φιλολογία 63.  
Νέρων 36.  
νησί 79.  
*νήσοι Ελλάδος* 48.  
Νίστρος 71, 72.  
νομές 25.  
νομίσματα 7, 9, 13, 18, 19, 24, 39,  
40, 42, 44, 45, 49, 82.  
νομισματικό έργο 82.  
*νομοθέτες* 46.  
Νόμος 23, 47, 53, 65, 81.  
*νόμος εκπαιδευτικός* 42.  
Νότος 18.  
Ντουμπρόβνικ 79.  
Ντυροζέλ Ιωάννης-Βαπτιστής 46.

## Ξ

Ξιφάρι 28.

## O

Οβίδιος 10.  
*Ογιουνού* 32.  
Οδησός 31.  
οδοιπορικό 45, 79, 80.  
οθωμανικός 44, 46.  
Οθωμανοί 63, 76.  
Οιδίπους 37.  
*οικιστές πρώτοι* 45.  
Οικουμένη 19, 30, 43, 89.  
*Οικουμένη πατρίς* 89.  
Οικουμενική Ομοσπονδία 12.  
Οικουμενική Χάρτα 84.  
Οικουμενικό Κράτος 73.  
οικουμενικός 9, 13, 73, 80, 83.  
Οικονόμος Κ. ο εξ Οικονόμων 23,  
31.  
Ολλανδία 31.  
Όμηρος 42, 57, 58.  
Ομοσπονδία 12.  
Ομοσπονδία Βαλκανική 57.  
όνειρα 52.  
όνειρο Μ. Αλεξάνδρου 26.  
όνομα Έλλην 74.  
όνομα παλαιό, νέο 47, 79.  
*ονομασίαι παλαιαί και νέαι* 48.  
ονομασίες 19, 47, 74, 79.  
ονομασίες γεωγραφικές 72, 74.  
ονόματα 73.  
όνος 76.  
*ονύχια* 28.  
Οξφόρδη 51.  
οραματισμοί Ρήγα 10.  
ορθόδοξοι 53.  
όρκος 55.

ορολογία 32.  
Ορφεύς 37.  
Ουβάλ 21.  
Ούννας 48.  
ουστράβoλα 18.  
ουράνια σώματα 81, 82.  
ουράνιος 56.  
οφθαλμοί 20.  
οφίδια 28.  
Οφιούσα 7, 10, 71, 72, 73, 74, 75,  
76.

## π

Πάβ 75.  
Παγκόσμια Ενότητα 88.  
Παγκόσμιος 40, 81, 82.  
Παγκόσμιος Καταστατικός Χάρ-  
της 73.  
παγκοσμιότητα 10.  
Πανδίων 37.  
παντιέρες 44.  
Παντοδυναμία θεία 29.  
Παντοκράτωρ 18, 25, 42.  
Παιδεία 23, 42.  
Παλαιά Διαθήκη 62, 63.  
παλάτι 47.  
Παπαμιχαήλ Γρηγόριος 85.  
Πάπυρος 23, 32.  
Παραβάτης 86.  
Παράλληλοι Βίοι 32.  
Παράλληλοι βίοι Μ. Αλεξάνδρου  
– Ρήγα Βελεστινλή 11.  
*Παράδεισος* 27.  
παραδόσεις 44.  
*Παράρτημα της Νέας Πολιτικής*  
*Διοίκησης* 44.  
παραστάσεις 24.  
παραστάση Δίκης 74.  
Πάριος Αθ. 59, 62, 63, 66, 68.  
Πατέρες της Εκκλησίας 62.

πατρίδα 19.  
*Πατρίδα την οικουμένην* 89.  
Πατρική Διδασκαλία 60, 61, 62.  
Παύλος Απόστολος 7, 9, 42, 43,  
46, 60, 79, 80, 81, 82, 83, 84,  
86.  
Πειρίθους 55.  
Πέλλα 19.  
Πελασγός 37.  
Πέλεκυς 39.  
Πέλοψ 37.  
Πέργαμος 11.  
*Περί της Αλεξάνδρου τύχης ή*  
*αρετής* 88, 89.  
*περιήγηση* 54.  
περικεφαλαία 28, 44.  
Πέρσες 12, 14, 16, 20, 21, 27, 39.  
Περσία 39.  
*Περσικός* 39.  
Περσών αυτοκρατορία 14.  
Περσών βασιλεύς 20.  
Πέτρα 14, 15.  
Πεχλεβικός 12.  
Πήγασος 17, 19.  
Πηλέας 55.  
*Πίνακες* 11.  
πιστεύω 43.  
πίστις 77.  
πλεονέκτες 43.  
Πλίνιος 7, 10, 40, 71, 72, 73, 75,  
76.  
Πλοίο 55.  
Πλούταρχος 11, 32, 88, 89.  
ποίημα 40, 45.  
*ποιηταί* 85, 86.  
Ποίος 55.  
πολεμικός 32.  
Πόλη 17.  
*Πόλη* 67, 68.  
πόλεμος 28, 76.  
*Πολιτεία* 41, 88, 89.

Πολίτης 89.  
*Πολιτική Διοίκηση Νέα* 44.  
πολιτισμός 23.  
πολιτιστικό παρελθόν 54.  
Πολυδεύκης 47, 50.  
Πολυλάς Ι. 58.  
πολυπρόβατος 57.  
Πολύφημος 55.  
Πολωνία 71.  
*πορευθέντες* 82.  
Πορφυρογέννητος Κωνσταντί-  
νος 80.  
Ποσειδών 56.  
Ποταμός (Γρανικός) 16.  
*Πράξεις των Αποστόλων* 79, 81,  
84, 85.  
Πρίγκος Ι. 19, 21, 24, 31, 32, 87,  
91.  
προγονικός 83.  
*Πρόδρομος* 75.  
Προϊστορία 9.  
Προποντίδα 75.  
*Προς Γαλάτας* 43.  
*Προς Κολοσσαείς* 43.  
*Προς Τιμόθεον* 43.  
*(ε)προσκύνησαν* (Μ. Αλέξανδρο)  
26, 28.  
Προύθος 71.  
προφητεία 20.  
Προφήτης -ες 11, 26, 27, 63, 87,  
88.  
Πρώτες Εκκλησίες 80.  
Πρώτη ελληνική αποικία 73.  
Πρωτοψάλτης Εμμ. 31.  
Πτολεμαίος 15, 16, 21, 35, 85.  
Πτώση Κων/πόλεως 36.  
πυγμαχίες 58.  
πυρ 61.  
*πυρρίχιος* 32.  
*πυρριχισταί* 32.

## Ρ

Ραβ-σάκης 69.  
ράμφος 77.  
Ραψάκης 7, 10, 12, 62, 63, 64, 65,  
66, 67, 68, 69.  
*Ραψάκης Νέος* 42, 59, 60, 62, 63.  
ραψακικός 24.  
Ρέα 48, 51.  
Ρόδιος Απολλώνιος 7, 42.  
Ρήγας-Αλέξανδρος 89-90.  
Ρήγας, προάγγελος της Ενωμέ-  
νης Ευρώπης και της Οικου-  
μένης 10.  
*Ριμάδα του Αλέξανδρου* 33.  
ρόπαλον 7, 11, 18, 35, 37, 39, 40,  
44, 45, 49, 59, 61, 62, 66.  
*Ρόπαλον του Ηρακλέους* 19, 59,  
61, 62, 66.  
Ρούμελη 31.  
Ρουσία 88.  
Ρούφος Κόιντος Κούρτιος 33.  
Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία 41, 76.  
Ρωμαϊκή Δικαιοσύνη 46.  
ρωμαϊκός 76.  
Ρωμαίος 21, 76.  
*Ρωμάνοι* 35, 36.  
Ρωμανός Μ. 33.  
Ρωμιοί 13.  
Ρώσοι 10.  
Ρωσσία μέλαινα 72.  
Ρωσσική Πολιτεία 71.

## Σ

Σαβαώθ 25, 27, 28.  
Σάββας (ποταμός) 48.  
Σαμψών 28.  
Σαξωνία 59.  
Σαράγι 47.

Σαούλ 28.  
Σατυρικός 76.  
Σδράκας Σ. 33, 45.  
Σεμίραμις *Η διήγησις περί του  
Αλεξάνδρου και της Σ. 33.*  
Σεναχερείμ 63, 67, 68.  
Σέλευκος 15, 16.  
Σενέκας 45.  
σημαία 16, 44, 77.  
σημείον 77.  
Σημειώσεις Ρήγα βλ. και αυτό-  
γραφα Ρ. 50.  
Σιβά 40.  
σίδηρος 21.  
Σιδώνα 11,  
Σίσυφος 37.  
Σιών Αγία 26, 27.  
σκευωρία 61.  
Σκλαβονία 79.  
Σκόπια 79.  
Σκουβαράς Β. 31, 32, 91.  
Σκουτέρης Κ. 31.  
σκούφια 44.  
Σκούφος Φραγκίσκος 23.  
Σκύθης 43, 45, 54, 72, 76.  
*σμίρνα* 26.  
Σόλοι 81.  
Σολομών 27.  
Σόλων 76.  
Σομνάς 64.  
Σουλτανικός 44.  
Σουλτάνος 30, 36, 45.  
σοφία 81.  
*Σοφία Σολ.* 60.  
σοφοί 42.  
Σοφοκλής 45, 57.  
*σπηλιές* 46.  
Σταγειρίτης Α. 45, 58.  
Σταματιάδης Επαμ. 77.  
Στασινόπουλος Μ. 42, 46.  
Στασινός Μικρούλης 45.

σταυρός 77, 88.  
στάχυς 18, 39.  
στενά 41.  
Στογιάννος Β. 69.  
στόλος 29.  
Στράβων 57.  
Σταυροδρόμι 47.  
στράτευμα 23.  
στρατηγικός 73.  
στρατηγός 17, 86.  
στρατόπεδο 17.  
στρατός 16,  
Στωϊκοί 45, 88.  
*συγγενείς* 89.  
συμβολισμός 40, 73.  
σύμβολο 12, 19, 40, 41, 44, 53, 73,  
76, 77, 80, 82.  
*Σύνοψις Ιστοριών* 43.  
*σφραγίδα* 40, 44.  
Σχόλια Ρήγα 13, 39, 42, 72, 79,  
81.  
Σχόλια στον Απολλ. Ρόδιο 47, 50,  
56.  
Σωτήρ 23, 41, 45.

## T

Τάνταλος 38.  
Ταύρος 11, 19.  
Τάφος 47.  
Τέμπη 75.  
Τεργέστη 10.  
*Τετάρτη των Βασιλειών* 63.  
Τζαούσης 32.  
*Τζέρνα Βόδα* 85.  
Τιβέριος 36.  
Τίτος 36.  
*Τόμος* 39.  
*Τομειτών* 39.  
τόξον 16, 18, 39.

τοπωνύμια βλ. ονόματα-ονομα-  
σίες.

Τουρκία 17,  
Τουρκοκρατία 91.  
Τούρκοι 22, 36, 40, 87.  
Τράγος 20, 21.  
Τραϊανός 36, 76.  
Τρανσυλβανία 75, 76.  
*Τραχίνιες* 45.  
Τρικούπης Σπ. 28, 33.  
τριχωτός 20.  
τροφή 51.  
Τσάτσος Κ. 46.  
Τσιμπουκίδης Δ. 84.  
τυραννία 23.  
Τύρας 7, 71, 72, 74, 76.  
Τύριοι 64.

#### Υ

υιός Θεού 33, 45.  
υιοί Ισραήλ 29.  
Υμνογραφία 46.  
Υπέρεια 57.  
Υπομνήματα 68.  
Υψηλάντης Αλέξανδρος 74, 77.  
Υψηλαντίδης 74.  
ύψιστος 25.

#### Φ

*Φαινόμενα και Διοσημίες* 81.  
φάλαγγα Μακεδονική 11, 30.  
Φαναριώτες, 77, 86.  
Φαραώ 29, 87, 88.  
Φεραί 37, 49, 51, 52, 57.  
Φεραία 57.  
Φέρης 57.  
Φιλάδελφος 35.  
φιλανθρωπία 23.  
*Φιλέλληνες* 49.  
Φίλιππος 41.  
φιλολογικές αμφισβητήσεις 72.  
φίλοι 89.

Φιλοκτήτης 55.  
Φιλολογία 54.  
φιλολογία εκκλησιαστική 9,  
Φιλομήτωρ 36.  
Φιλοπάτωρ 35.  
φιλοσοφία 14.  
Φινεύς 48, 50, 51, 54.  
*Φοίβος* 43.  
φοινικικό 54.  
Φορονεύς 38.  
Φούγιας Μεθόδιος 84, 85, 91.  
Φούσκος 76.  
*φρονήματα* 43.  
Φρύξος 38.  
φτερά 19.  
φυλές 41, 53.  
*Φυλλάδα* Μ. Αλεξάνδρου 24, 33.  
*Φυσική Ιστορία* 71.  
*Φυσικής Απάνθισμα* 82.  
Φύσκων 36.  
Φωτεινός Διονύσιος 71, 75, 76.

#### Χ

Χαιρωνεία 14.  
*χαλινάρι* 68.  
Χαλδαϊκή 12.  
Χαλκωδόνιον 49, 51, 57.  
Χάρτα Μολδαβίας 9.  
Χάρτα της Βλαχίας 74.  
Χάρτα ανθρωπίνων δικαιωμάτων  
23.  
*Χάρτα της Ελλάδος* 9, 11, 13, 18,  
19, 24, 32, 35, 39, 41, 42, 44,  
45, 47, 48, 49, 53, 54, 55, 57,  
72, 73, 75, 76, 79, 80, 82, 83,  
84, 85.  
«Χάρτα της Ελλάδος» 80.  
Χάρτα Συνταγματική 23, 53.  
Χάρτης Καταστατικός 73.  
Χαρτογραφικό έργο 82.  
Χεβρών 65.



Χείλος της θαλάσσης 30.  
Χειραφέτηση 89.  
Χειρόγραφα 32, 33, 46, 59.  
Χείρων 38.  
Χορός 32.  
Χρησμοί 52.  
Χρηστήριο 40.  
Χρηστομάθεια 24, 32.  
Χριστιανισμός 46, 80, 81, 84.  
Χριστιανικός 77.  
Χριστιανοί 43, 59, 60, 61, 76, 88.

Χριστός 40, 45, 46, 61, 66, 76, 77.  
χρυσίον 21.  
Χρυσόστομος Μητροπολίτης  
Θαυμακού 46.

## Ψ

Ψαλμοί 60, 66.

## Ω

Ωγγυία ή Αρχαιολογία 45, 58.  
Ωγγυεύς 38.

## ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΟ

### A

Aeëtès  
Afrique 15,  
AKkerman 72, 73, 76.  
Allemagne 46.  
Alexandre 14, 54.  
Apollonius Rhodius 56.  
*Argonautica* 56.  
*Argonautes* 55.  
Aristote 15.  
Asie M. 15.  
Athanassiadi-Fowden 46.

### B

Babylone 15.  
Badinter R. 91.  
Barthélemy 54, 55, 58, 72, 85.  
Baur Chr. 69.  
Berlin 91.  
Bickerman Elias 91.  
Bruncks, 56.

### C

Camariano-Cioran Ariadna 77.  
Caucasus 75.

Chironée 15.  
*Chrestomathia* 32.  
Chrétienne 69.  
*The first Greek Colony* 72.  
Colchos 55.  
Croiset A.

### D

Danube 72, 75.  
Darius 15,  
Delalain Auguste 32.  
*Dieu* 46.  
Duroselle Jean-Baptiste 46.

### E

ére 57.  
*Europe* 46.  
Euxine 75.

### F

Fränkel H. 51, 56.

### G

*Geschichte der Jüdischen Philo-  
sophie* 91.  
Granique 15,  
Grèce 15.  
Greco 15.

**H**

*Hercules* 45.  
*Histoire des Juifs...* 91.  
*Histoire de l' Empire Ottoman* 76.  
*Histoire sante* 46.  
*Historiarum Alexandri Magni Macedonis...* 33.  
 Holton David 58.  
 Homer 58.  
 Hornius G. 19.

**I**

Indicopleustès C. 69.  
*Initia Patrum Graecorum* 69.  
 Isaïe 69.  
*Israel* 46.

**J**

Jacoby F. 11.  
 Jesus-Christ 46.  
*The Jews in the Greek age* 91.  
 Juif 46, 91.  
 Julian 46.

**L**

*Libres et egaux* 91.  
 Lipsia 56.

**M**

Macedoine 15.  
*Magnus* 12,  
 Mantran Robert 76.  
 manuscrits 46.  
 Meleda 80.  
*Mer Morte* 46.  
 Mljet 80.  
 Minns Ellis 72, 75, 76.  
 Moennig Ulrich 33.  
*Les Académies Princières...* 77.

**N**

*Natural History* 75, 76.

**O**

*Odyss.* 58.  
*Oetaeus* 45.  
*Ophiussa* 72.

**P**

Paris 35, 45, 57.  
 Pauw C.d. 53, 75.  
 Persans 15,  
 Perses 15.  
 Pliny 72, 75, 76.

**R**

Rigas 15.  
 Roi 45, 55, 58.

**S**

Schäffer P. 91.  
 Scholia 56.  
*Scythians and Greeks* 72, 75, 76.  
 Simon H.-M. 91.  
 Sugar Peter 84.

**T**

Tarse 46.  
 Thodoret de Cyr 69.  
 Thessalien 15.  
 Topographie 69.  
 Toynbee 80, 84.  
 Tyras 72.

**V**

Velestinlis 15,  
 Venedig 33.  
 Vienne 14,  
*Voyage du Jeune Anacharsis en Grèce* 45, 47.  
 vulgaire 57.

**W**

Warnecke Heinz 79, 84.

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ**  
**ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΗΣ**  
**ΦΕΡΩΝ - ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ - ΡΗΓΑ**



**ΡΗΓΑ ΒΕΝΕΣΤΙΝΛΗ**  
**ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ**  
BIENNH 1797

Έπαναστατική προκήρυξη, τὰ Δίκαια  
τοῦ ἀνθρώπου, τό Σύνταγμα, ὁ Θούριος,  
Ύμνος Πατριωτικός, Α΄ ἔκδοση Ἀθήνα  
1994, Δ΄ ἔκδοση Ἀθήνα 1998.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ**  
**ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ**  
Βουλγαρική ἔκδοση, Σόφια 1998.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ**  
**ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ**  
Ρουμανική ἔκδοση, Βουκουρέστι 1999.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ**  
**ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ**  
Σερβική ἔκδοση, Βελιγράδι 2000.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ**  
**ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ**  
Ἰταλική ἔκδοση, Τεργεστή 2000.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ**  
**ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ**  
Ἀλβανική ἔκδοση, Φιέρ Ἀλβανίας  
2001.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ**  
**ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ**  
Ρωσική ἔκδοση, Τιφλίδα 2002.

**ΡΗΓΑ ΒΕΝΕΣΤΙΝΛΗ**  
**ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ**  
Ἀγγλική ἔκδοση, Ἀθήνα 2002.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ**  
**ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ**  
Γαλλική ἔκδοση, Ἀθήνα 2002.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ**  
**ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΠΑΝΘΙΣΜΑ**  
BIENNH 1790

Φωτοαναστατική ἔκδοση με εὔρετήριο  
ὀνομάτων καὶ πραγμάτων. Ἀθήνα 1991,  
Γ΄ ἔκδοση, Ἀθήνα 2000.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ**  
**ΘΟΥΡΙΟΣ**  
BIENNH 1797  
Β΄ ἔκδοση Ἀθήνα 1998.  
**ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΜΟΥΣΙΚΕΣ**  
**ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ ΚΑΙ**  
**ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΕΣ ΜΕΛΩΔΙΕΣ**  
Ἐκδοση σέ ψηφιακό δίσκο (CD) καὶ  
κασσέτα.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ**  
**ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ**  
(BIENNH 1797) - Ἀθήνα 2003.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ**  
**ΝΕΟΣ ΑΝΑΧΑΡΣΙΣ**  
ΤΟΜΟΣ 4ος, BIENNH 1797  
Ἐπανέκδοση με τὴν προσθήκη  
εὔρετηρίου τοῦ τέταρτου τόμου, τοῦ  
ὁποίου τὰ περισσότερα κεφάλαια  
μεταφράστηκαν ἀπὸ τὸν Ρήγα,  
Ἀθήνα 2003.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ**  
**ΗΘΙΚΟΣ ΤΡΗΠΟΥΣ**  
BIENNH 1797

Φωτομηχανική Ἐπανέκδοση με  
εἰσαγωγή, εὔρετήριο ὀνομάτων,  
Ἀθήνα 2001.

**ΔΗΜ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ**  
**Ο ΡΗΓΑΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ ΤΩΝ**  
**ΟΛΥΜΠΙΩΝ ΤΟΥ ΜΕΤΑΣΤΑΣΙΟ**  
Ἀθήνα 2001.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ  
ΧΑΡΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**

BIENNH 1796-1797 - 'Αθήνα 1998.  
Μοναδική αυθεντική επανέκδοση των  
δώδεκα φύλλων της ΧΑΡΤΑΣ, που  
συνοδεύεται από τό ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ της  
καί τίσ μελέτες: «'Η Χάρτα της 'Ελλάδος  
του Ρήγα. Τά πρότυπά της καί νέα  
στοιχεία», «Τά νομίσιματα τής Χάρτας  
του Ρήγα».

**ΡΗΓΑ ΡΗΣΕΙΣ**

'Αθήνα 2000.  
'Επιμέλεια: Δημ. Καραμπερόπουλος.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ  
ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ**

'Αθήνα 2003.

**ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ  
ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΡΗΓΑ  
ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ**

Α' έκδοση, 'Αθήνα 1994,  
Β' έκδοση, 'Αθήνα 1998.

**ΥΠΕΡΕΙΑ, ΤΟΜΟΣ 1ος  
ΠΡΑΚΤΙΚΑ Α' ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ «ΦΕΡΑΙ-  
ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ»**

(ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ 1986) - 'Αθήνα 1990.  
'Επιμέλεια: Παν. Καμηλάκης καί  
Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη.

**ΥΠΕΡΕΙΑ, ΤΟΜΟΣ 2ος  
ΠΡΑΚΤΙΚΑ Β' ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ «ΦΕΡΑΙ-  
ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ»**

(ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ 1992) - 'Αθήνα 1994.  
'Επιμέλεια: Δημ. Καραμπερόπουλος καί  
Ευάγγελος Κακαβογιάννης.

**ΥΠΕΡΕΙΑ, ΤΟΜΟΣ 3ος  
ΠΡΑΚΤΙΚΑ Γ' ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ «ΦΕΡΑΙ-  
ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ»**

(ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ 1997) - 'Αθήνα 2002.  
'Επιμέλεια: Δημ. Καραμπερόπουλος.

**ΑΙΜ. ΛΕΓΓΡΑΝΔ - ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΥ  
ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΠΕΡΙ ΡΗΓΑ  
ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΝ ΑΥΤΩ  
ΜΑΡΤΥΡΗΣΑΝΤΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΕΝ  
ΒΙΕΝΝΗ ΑΡΧΕΙΩΝ ΕΞΑΧΘΕΝΤΑ**

ΑΘΗΝΑ 1891 - Α' έκδοση, 'Αθήνα  
1996, Β' έκδοση, 'Αθήνα 2000.  
Φωτοαναστατική επανέκδοση μέ  
εύρετήριο ονομάτων.

**ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΑΜΑΝΤΟΥ  
ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΠΕΡΙ ΡΗΓΑ  
ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ**

'Αθήνα 1930, 'Αθήνα 1997.  
Φωτοαναστατική επανέκδοση μέ  
εύρετήριο ονομάτων.

**ΜΑΡΙΑΣ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ  
Ο ΡΗΓΑΣ ΣΤΑ ΒΗΜΑΤΑ ΤΟΥ  
ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ**

'Αθήνα 1996, Β' έκδοση, 'Αθήνα 2003.

**ΔΗΜ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ  
ΟΝΟΜΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΡΗΓΑ  
ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ**

'Αθήνα - Βελεστίνο 1997,  
Β' έκδοση, 'Αθήνα 2000.

**ΝΤΟΥΣΑΝ ΠΕΝΤΕΛΙΤΣ  
Η ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΤΟΥ ΡΗΓΑ  
ΒΕΛΙΓΡΑΔΙ 1931 - 'Αθήνα 2000.**

Μετάφραση από τά Σερβικά  
ύπό Π. Σπυρουδή,  
Εισαγωγή: 'Ι. Παπανδριανός.  
Επιμέλεια: Δημ. Καραμπερόπουλος.

**ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ**  
**RIGAS VELESTINLIS**  
**LEGEND AND REALITY**  
Ἀθήνα 1994.

**ΛΕΑΝΔΡΟΥ ΒΡΑΝΟΥΣΗ**  
**ΡΗΓΑΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗΣ 1757-1798**  
Ἀθήνα - Βελεστίνο 1998.

**ΝΕΣΤΟΡΟΣ ΚΑΜΑΡΙΑΝΟΥ**  
**ΡΗΓΑΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗΣ.**  
**ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ**  
**ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ**  
Εισαγωγή - μετάφραση - σχόλια  
Ἀθαν. Ε. Καραθανάση, Ἀθήνα 1999.

**ΓΙΑΝΝΗ ΚΑΡΑ**  
**ΓΕΡΜΑΝΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΗ**  
**ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΤΗΣ**  
**ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ.**  
**ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΔΟΥΓΚΑΣ Ἡ ΠΕΡΙ**  
**ΦΥΣΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ**  
Ἀθήνα 1993.

**ΔΗΜ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ**  
**ΓΝΩΣΕΙΣ ΑΝΑΤΟΜΙΑΣ ΚΑΙ**  
**ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΥ**  
**ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ**  
**ΑΝΘΙΜΟΥ ΓΑΖΗ**  
Ἀθήνα 1993.

**ΝΙΤΣΑΣ ΚΟΛΙΟΥ**  
**ΤΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΙΩΤΙΚΑ. ΧΡΟΝΙΚΑ**  
**ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΦΕΡΩΝ**  
Β΄ έκδοση, Ἀθήνα 2001.

**ΒΑΣΙΛΗ Κ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ**  
**Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ ΣΤΟ**  
**ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ**  
Ἀθήνα 2003.

